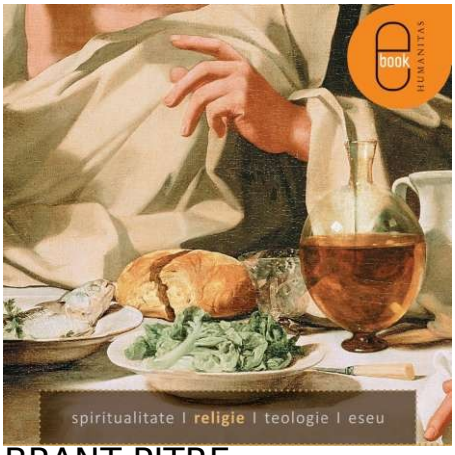

BRANT PITRE
MISTERUL CINEI DE PE URMĂ

Cuvânt înainte de Scott Hah

Brant Pitre (n. 1975) este profesor la Seminarul Notre Dame din New Orleans, Louisiana, unde predă un curs despre Sfintele Scripturi. Şi-a luat doctoratul la Universitatea Notre Dame din Indiana, cu o temă privitoare la legăturile dintre

Noul Testament şi iudaismul antic. Această universitate l-a păstrat ca profesor asociat. Face frecvente turnee de conferinţe având ca temă principală Euharistia şi rădăcinile ei în tradiţia iudaică antică. Este autorul mai multor cărţi, între care *Jesus, the Tribulation and the End of the Exile (Isus, încercările şi sfârşitul Exilului* - 2005), *Jesus and the Jewish Roots of the Eucharist {Isus şi rădăcinile iudaice ale Euharistiei* - 2011), *Jesus the Bridegroom {Isus, Mirele* - 2014), *Jesus and the Last Supper {Isus şi Cina cea de pe urmă* - 2015), *The Case for Jesus: The Biblical and Historical Evidence for Christ {Cazul Isus: Dovezi biblice şi istorice despre Cristos* - 2016*)*.

BRANT PITRE

MISTERUL CINEI DE PE URMĂ

Isus şi rădăcinile iudaice ale Euharistiei

Cuvânt înainte de SCOTTHAHN

Traducere din engleză de MONICA BROŞTEANU

«HUMANITAS HIB U C U R E Ş T I

Redactor: Vlad Russo Coperta: Angela Rotaru Tehnoredactor: Manuela Măxineanu Corector: Iuliana Glăvan DTP: Emilia Ionaşcu, Dan Dulgheru

Brant Pitre

Jesus and the Jewish Roots of the Eucharist Copyright © 2011 by Brand Pitre All rights reserved.

This translation published by arrangement with Image, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC

Ilustraţia copertei: Bartolomeo Cavarozzi, *Cina din Emmaus* (detaliu)

© HUMANITAS, 2016, pentru prezenta versiune românească © HUMANITAS, 2016 (ediţia digitală)

ISBN 978-973-50-5316-l (pdf)

EDITURA HUMANITAS

Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail:

vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.19
4Pentru Elizabeth
Cuprins
Cuvânt înainte de Scott Hahn..... 9
Introducere..... 13
1 MISTERUL CINEI DE PE URMĂ..... 23
Isus şi iudaismul..... 23
Să nu bei sângele..... 26
Prin ochii evreilor din Antichitate..... 30
2 CE AŞTEPTAU EVREII?..... 3 6
Ce fel de Mesia?..... 3 6
Speranţa evreilor într-un nou Exod..... 38
Isus şi Noul Exod..... 59
3 NOUL PAŞTE..... 65
Rădăcinile biblice ale Pastel ui..... 67
Cum arăta Pastele pe vremea lui Isus?..... 76
Isus şi noul Paşte..... 85
Trebuie să mâncaţi mielul..... 92
4 MANA LUI MESIA..... 95
Mana din chivot..... 96
Pâinea lumii ce va să vină..... 103
Isus şi noua mană..... 110
„Greu este cuvântul acesta“..... 123
5 PÂINEA PREZENŢEI..... 137
„Pâinea Feţei“..... 139
„Priviţi iubirea lui Dumnezeu pentru voi“..... 147
Isus şi noua Pâine a înfăţişării..... 156
Prezenţa Reală..... 166
6 CEL DE-AL PATRULEA POTIR
ŞI MOARTEA LUI ISUS..... 169
Cum arăta o masă pascală iudaică..... 171
Mi-e sete..... 187
7 RĂDĂCINILE IUDAICE ALE CREDINŢEI CREŞTINE 194
Pascha înseamnă Paşte..... 195
Mana ca prefigurare..... 202
în amintirea mea..... 210

8 PE DRUMUL SPRE EMAUS.....220

Mulţumiri.....226

Bibliografie.....229

Cuvânt înainte

Aflaţi la două mii de ani distanţă, ni se pare firesc să considerăm răstignirea lui Isus o jertfă. Creştinii sunt moştenitorii unei tradiţii îndelungate care vorbeşte, se roagă şi gândeşte în acest fel. însă evreii din secolul I care au fost martorii acestui eveniment nu vedeau şi n-ar fi putut să vadă răstignirea ca pe o jertfă. Nu avea nici una din caracteristicile unei jertfe din lumea antică. Pe Calvar nu era nici altar, nici preot oficial învestit. într-adevăr, a fost o moarte, dar ea s-a petrecut în afara Templului — singurul hc valid pentru jertfă în iudaism — ba chiar în afara zidurilor Oraşului sfânt.

Totuşi, sfântul Pavel afăcut legăturile pentru generaţia sa şi mai ales pentru coreligionarii săi iudei. în i Corinteni, după ce vorbeşte de „cuvântul Crucii" (i, 18)[1], îl numeşte pe Cristos „mielul nostru de Paşti" care „afostjertfit" (5, *7). Astfel, el face legătura între Pastele celebrat la Cina de pe urmă şi răstignirea de pe Calvar.*

într-adevăr, acea primă Euharistie a transformat moartea lui Isus dintr-o execuţie într-o jertfă. La Cina de pe urmă, Elşi-a dat trupul să-i fie frânt şi

1 Citatele biblice au fost traduse, din limbile originale, de Francisca Băltăceanu şi Monica Broşteanu.

sângele să-ifie vărsat, ca
pe un altar

.Relatând evenimentul Cinei de pe urmă (i Corinteni //, 23-25), el a vorbit despre acesta în termeni de jertfă, licitează pe Isus care îl numeşte „Legământul cel nou în sângele meu ", evocând astfel cuvintele lui Moise când a adus jertfa de pe Sinai: „Lată sângele Legământului" (Exod 24, 8). Sângele jertfei este cel care ratifică Legământul, deoarece prima dată a spus astfel Moise şi deoarece Isus a spus apoi la fel.

Pavel îl mai citează pe Isus şi când redă porunca de la Cină: „Faceţi aceasta în amintirea mea" (1 Corinteni 11, 2ţ); „amintirea" este un termen tehnic pentru un tip anume de jertfă de la Templu (prinosul de aducere aminte: e.g. Levitic 2,2. 9. 16).

Şi dacă n-am luat seama cumva la vreuna din aceste legături, Pavel face o comparaţie între Cina creştină (Euharistia) şi jertfele de la Templu (1 Corinteni 10,18) şi chiar sacrificiile păgâne (1 Corinteni 10,19-21). Toate jertfele, spune el, creează o comuniune. Ofrandele idolatre creează împărtăşire cu demonii, în vreme ce jertfa creştină creează împărtăşire cu trupul şi sângele lui Isus (1 Corinteni 10,16).

Viziunea lui Pavel despre Pătimire este uluitoare. El ne arată că nu este vorba doar despre cât de mult a suferit Isus, ci despre cât de mult iubeşte. Iubirea transformă suferinţa în jertfă.

Moartea de pe Calvar nu a fost pur şi simplu o execuţie brutală şi sângeroasă. Moartea lui Isus fusese deja transformată de dăruirea Lui de sine din Cenacol. Devenise jertfa unei victime pascale neprihănite, jertfirea de sine a unui mare- preot care s-a dat pe sine pentru răscumpărarea altora. El este şi preot, şi victimă. Pentru că „ Cristos ne-a iubit şi s-a dat pe sine

pentru noi prinos şi jertfă lui Dumnezeu, întru miros de bună mireasmă" (Efeseni 5, 2). Aceasta este iubirea: totala dăruire de sine.

Euharistia revarsă această iubire în noi, unind iubirea noastră cu a lui Cristos, jertfa noastră cu a Lui. Sfântul Pavel îi îndemna pe romani: „ Vă rog, fraţilor, pentru milostivirea lui Dumnezeu, să înfăţişaţi trupurile voastre jertfă vie, sfântă, plăcută lui Dumnezeu, închinarea voastră spirituală " (Romani 12, i). Observaţi că vorbeşte despre „trupuri" la plural, dar despre „jertfă" la singular. Pentru că noi suntem mulţi, însă jertfa noastră este una cu a lui Isus, care s-a adus o dată pentru totdeauna (vezi Evrei 7, 27; 9,12; 9, 26; 10,10).

Pavel ne învaţă că Euharistia este orânduită în vederea Crucii, iar Crucea este orânduită în vederea învierii. În Sfânta împărtăşanie creştinii primesc umanitatea răstignită şi înviată a lui Isus. Ajungem la ea prin suferinţă, dar primim Ostia ca pe o chezăşie de slavă veşnică şi avem astfel harul să răbdăm orice.

Este un lucru pe care nu-lputem aprecia pe deplin decât după ce învăţăm să-l vedem „aşa cum a fost la început", aşa cum a fost pentru primii iudei creştini, care au văzut sfâr- şindu-se o lume veche, cu care erau obişnuiţi, şi o lume nouă coborând ca un Ierusalim ceresc. Această frumoasă carte a dr. BrantPitre ne dă tot ce ne trebuie ca să putem aprecia ceea ce a fost, ca să putem vedea, tot mai limpede, ceea ce „este şi va fi în vecii vecilor".

SCOTT HAHN

„În lumea ce va să vină nu există mâncare sau băutură... Cei drepţi şed purtând cununi pe cap şi ospătându-se cu

strălucirea prezenţei dumnezeieşti, căci se spune: «L-au privit pe Dumnezeu şi au mâncat şi au băut». (Exod 24, 11)"
Talmudul babilonian, tratatul *Berakoth* 17a
„[Preoţii la Templu] obişnuiau să ridice [masa aurită] şi să le arate Pâinea Prezenţei de pe ea acelora care veneau la sărbători, zicându-le: «Priviţi dragostea lui Dumnezeu pentru voi!»"

Nu voi uita niciodată ziua aceea. Eram prin anul al doilea de facultate şi eram logodit. Era o dimineaţă frumoasă de primăvară şi viitoarea mea soţie şi cu mine ne duceam cu maşina, prin oraşul nostru natal, să-i facem o vizită pastorului ei şi să vorbim despre cununie. Eram cât se poate de fericiţi. O singură problemă, măruntă: eu eram catolic din leagăn, iar Elizabeth - baptistă din Sud. Drept care aveam divergenţe de opinii cu privire la interpretarea Bibliei, dar ajunseserăm să ne respectăm reciproc convingerile chiar şi în privinţele în care nu eram de acord. Din acest motiv, aveam speranţe mari să ne aducem familiile împreună în ceea ce numeam noi atunci o celebrare „ecumenică" a cununiei, care să respecte tradiţiile ambelor familii.

Totuşi, întrucât o cununie nu poate avea loc decât într-o singură clădire, plănuisem ca slujba să se facă la biserica ei. Aşadar, mergeam la pastorul ei să discutăm despre ziua cea mare. Iniţial planificasem doar o scurtă întâlnire cu el — cam de un sfert de oră - ca să obţinem autorizaţia lui de a celebra căsătoria acolo. Credeam că întâlnirea se va desfăşura lin, mai ales având în vedere faptul că bunicul ei fusese pastorul fondator şi construise el însuşi biserica. În mod sigur aveam să obţinem uşor permisiunea de a folosi lăcaşul sfânt.

Din păcate, ne înşelam. Fiindcă biserica ei tocmai avea un pastor nou, pe care nu-l întâlniserăm niciodată. Era învestit de curând: proaspăt ieşit din seminar şi înflăcărat de focul Evangheliei. Şi, lucru şi

mai important, nu era deloc prietenos faţă de Biserica catolică.

La început, tonul întâlnirii a fost politicos şi firesc. Totuşi, înainte de a-şi da acordul să ţinem cununia acolo, pastorul ei a vrut să afle mai multe despre convingerile noastre personale. Din acel moment, întâlnirea de un sfert de oră — care trebuia să fie despre dobândirea acestui acord de a folosi clădirea — s-a transformat într-o bătălie teologică de aproape trei ore. Vreme de o veşnicie — aşa mi s-a părut — m-a fiert pe fiecare punct controversat al credinţei catolice:

„De ce vă închinaţi voi, catolicii, la Maria?" mi-a lansat el. „Nu ştiţi că numai lui Dumnezeu trebuie să i te închini?"

„Cum puteţi crede în purgatoriu?" a zis el.„Arată-mi unde apare în Biblie cuvântul purgatoriu! De ce vă rugaţi celor morţi? Nu ştiţi că asta e necromanţie?"

„Ştiaţi că Biserica catolică *a adăugat* cărţi în Biblie în Evul Mediu?" a întrebat el. „Ce autoritate are o instituţie făcută de om ca să schimbe Cuvântul lui Dumnezeu?"

„Şi ce-i cu papa?" a întrebat el. „Chiar credeţi că el, simplu om, este infailibil? Că nu păcătuieşte *niciodată*? Nimeni nu este fără de păcat în afară de Isus Cristos!"

Şi a ţinut-o aşa, ore în şir. Din fericire eram un tip studios şi avusesem cinstea oarecum ilustră de a fi câştigat concursul de catehism de la parohie. Mai mult, eram un cititor avid şi la vârsta de optsprezece ani citisem deja întreaga Biblie, din scoarţă în scoarţă, în anul întâi de facultate. Astfel am putut să lupt întru câtva, încercând să mă explic. Dar asta n-a făcut decât

să-l întărâte şi până la urmă nici una din încercările mele de a-mi apăra convingerile catolice n-a reuşit.

Multe s-au spus în cursul acelei întâlniri. Dar schimbul de replici care mi-a rămas cel mai tare înfipt în memorie a fost când am atins subiectul Cinei Domnului - ceea ce catolicii numesc Euharistia.

Pentru a înţelege ce voi spune mai departe este important să se înţeleagă care este învăţătura Bisericii în privinţa Euharistiei. Cuvântul vine din grecescul *eucharistia,* care înseamnă „aducere de mulţumire", aşa cum a făcut-o Isus aducând mulţumire (*eucharistesas)* la Cina cea de taină (Matei 26, 26—28). Conform credinţei catolice, atunci când un preot ia pâinea şi vinul Euharistiei şi rosteşte cuvintele lui Isus de la Cina cea de taină: „Acesta este trupul meu... Acesta este sângele meu", pâinea şi vinul *devin* realmente trupul şi sângele lui Cristos. Deşi *aparenţele* pâinii şi vinului — gustul, aspectul etc. — rămân, *realitatea* este că nu mai sunt pâine şi vin. Este numai Isus: trupul său, sângele său, sufletul său şi dumnezeirea sa. Aceasta se numeşte învăţătura despre „Prezenţa Reală" a lui Isus din Euharistie[1]. Vă daţi seama de ce acest lucru poate fi greu de crezut pentru oricine, inclusiv pentru partenerul meu de dispută.

„Şi cum e cu Cina Domnului?", a spus el. „Cum puteţi voi, catolicii, să afirmaţi că pâinea şi vinul devin realmente trupul şi sângele lui Isus? Chiar *credeţi* asta? E ridicol!"

1 Vezi *Catehismul Bisericii Catolice,* nn. 1373-1378.

„Desigur, cred asta", am răspuns. „Euharistia este lucrul cel mai important din viaţa mea."

La care a reacţionat: „Nu înţelegeţi că, dacă Cina Domnului ar fi cu adevărat trupul şi sângele lui Isus, ar însemna că îl mâncaţi pe Isus? Asta e canibalism!" Apoi, oprindu-se pentru un efect dramatic, a zis: „Nu vă daţi seama că, dacă aţi putea cu adevărat să-l mâncaţi pe Isus, aţi *deveni Isus?*"

Habar n-aveam ce să spun la asta, iar zâmbetul atotştiutor ce i s-a aşternut pe faţă arăta că ştia că m-a încuiat.

într-adevăr, n-am ştiut cum să-i răspund în acel moment. Deşi citisem Biblia, nu memorasem totuşi locurile în care putea fi găsită în Scriptură fiecare dintre convingerile mele. Ştiam câte ceva despre ceea ce cred, dar nu neapărat şi de ce cred acel lucru şi, cu atât mai puţin, unde să găsesc dovezile.

Cu trecerea anilor, aveam să aflu că sunt zeci de cărţi[1]pe aceste subiecte, oferind răspunsuri biblice la toate obiecţiile lui. Pe atunci însă, eu, care crescusem într-o parte majoritar catolică a Louisianei de sud-est, nu fusesem niciodată nevoit să mă apăr în felul acesta. Desigur, Elizabeth şi cei din familia ei mă mai întrebaseră despre subiecte precum purgatoriul sau de ce bibliile catolice au mai multe cărţi decât cele protestante, dar asta era prima dată când înfruntam un

1 Vezi, de exemplu, Peter Kreeft - Ronald K. Tacelli, S.J., *Hand- book of Catholic Apologetici: Reasoned Answers to Questions ofFaith* (Ignatius, San Francisco, 2009); Scott Hahn, *Reasons to Believe: How to Understand, Explain, and Defend the Catholic Faith* (Doubleday, New York, 2007); Karl Keating, *Catholicism and Fundamentalism* (Ignatius, San Francisco, 1988).

asalt biblic total asupra credinţei catolice. Pastorul era nemilos, iar rezultatul a fost un dezastru. Până la urmă, pur şi simplu m-am închis în mine, am tăcut şi l-am lăsat să-şi verse focul.

La sfârşit, a pus capăt întâlnirii adresându-se viitoarei mele soţii: „îmi pare rău, dar nu-ţi pot da un răspuns hotărât în clipa aceasta. Am temeri serioase ca nu cumva să te pun în jug cu un necredincios".

Inutil să mai spun că Elizabeth şi cu mine am plecat din biroul lui răvăşiţi. Am condus spre casă înlăcrimaţi, nevenin- du-ne să credem ceea ce se întâmplase.

Noaptea aceea a fost groaznică.

Încercând să adorm, mintea îmi alerga prin toate subiectele pe care le dezbătusem. Iarăşi şi iarăşi retrăiam scenele în minte - dorind să fi spus cutare lucru, regretând că nu spusesem cutare lucru. Cu cât mă gândeam mai mult la cele întâmplate, cu atât eram mai tulburat.

Şi cu cât eram mai tulburat, cu atât îmi dădeam seama că, dintre toate convingerile mele pe care le atacase pastorul, una durea cel mai tare: batjocura la adresa prezenţei reale a lui Isus în Euharistie. Nu mă puteam opri să nu mă gândesc la asta. Toată viaţa, Euharistia fusese centrul credinţei mele. Copil fiind, nu-mi aduceam aminte să fi lipsit vreodată duminica de la Liturghie - niciodată - pentru nici un motiv. Mai mult, nu-mi aminteam să nu fi crezut vreodată sau să mă fi îndoit măcar o clipă că Euharistia este cu adevărat trupul şi sângele lui Isus. Ar putea suna greu de crezut, dar e adevărat. Acceptasem pur şi simplu acest lucru, din credinţă. Chiar şi mai târziu, când s-au ivit întrebări

teologice, niciodată nu-mi trecuse prin minte că învăţătura Bisericii despre prezenţa reală a lui Isus în Euharistie ar putea fi nebiblică şi, cu atât mai puţin, neadevărată. Cu toate acestea, iată că un pastor cu licenţă în teologie care, vădit lucru, ştia mai mult decât mine despre Biblie, lua în râs până şi ideea unei astfel de credinţe.

Aşadar, încotro să mă îndrept? Ce să fac? Logic, pasul următor a fost să mă întorc la Scriptură şi să caut singur.

Atunci s-a întâmplat ceva care avea să-mi schimbe cursul vieţii pentru totdeauna.

M-am sculat din pat şi, aprinzând lumina, m-am dus glonţ la raft şi am luat Biblia legată în piele, cu pagini aurite (New American Bible), pe care mi-o dăduseră părinţii în dar la Confirmare. Eram disperat. *E oare cu putinţă,* mă gândeam, *ca prezenţa reală a lui Isus să nu fie biblică?* Eram hotărât să rămân treaz toată noaptea, dacă era nevoie, şi să descopăr singur. Dar, când am deschis acea Biblie, s-a întâmplat ceva remarcabil. (Şi aici trebuie să insist că spun adevărul.) N-am răsfoit paginile. N-am cercetat indicele. N-am căutat un pasaj grăitor pentru starea de spirit în care mă aflam. Doar mi-am deschis Biblia, am aruncat o privire şi de îndată am văzut aceste cuvinte ale lui Isus scrise cu caractere roşii:
Adevăr, adevăr vă spun: de nu veţi mânca trupul Fiului omului şi de nu veţi bea sângele lui, nu veţi avea viaţă în voi. Cine mănâncă trupul meu şi bea sângele meu are viaţă veşnică şi Eu îl voi învia în ziua de apoi. *Căci trupul meu este adevărată hrană şi sângele meu, adevărată băutură.* (Ioan *6,* 53—55)

Pentru a doua oară în ziua aceea ochii mi s-au umplut de lacrimi, încât aproape nu mai vedeam paginile. însă, de data aceasta, erau lacrimi de bucurie - bucuria să descopăr că ceea ce credeam din copilărie despre Euharistie nu era deloc nebiblic, aşa cum sugerase pastorul. Am fost entuziasmat să aflu că Isus însuşi spusese despre trupul şi sângele său că sunt adevărată hrană şi băutură, pe care le-a poruncit ucenicilor să le primească pentru a avea viaţă veşnică. *Cum?!* m-am gândit eu. *Asta este cu adevărat în Biblie? Cum de n-am văzut-o înainte? Cum de mi-a scăpat?*

în clipa aceea, trebuie să mărturisesc, am fost ispitit să caut numărul de telefon al pastorului, să-l sun şi să-l întreb: „Hei, ai citit vreodată Ioan 6? Acolo e totul! Isus însuşi spune «Cine *mă mănâncă pe minevz* trăi prin mine.» Caută versetul 57!"

Dar n-am făcut-o. (De fapt, din păcate, nu cred că am mai avut vreo altă conversaţie cu el.) Mi-am închis Biblia, căci ceea ce găsisem mă dăduse gata. După cum aflasem deja, Biblia este o carte groasă. Cum aveam să descopăr mai târziu, puţine pasaje din ea tratează despre Euharistie şi foarte puţine se referă la prezenţa euharistică a lui Isus. Cum se face că tocmai în noaptea aceea, în urma acelei conversaţii, tocmai atunci am deschis Biblia nu doar la un pasaj despre Euharistie, ci chiar la versetele acelea? Cum s-a întâmplat să pic direct pe cea mai explicită învăţătură a lui Isus din toată Scriptura despre realitatea prezenţei sale euharistice?

Toate acestea s-au întâmplat acum mai bine de cincisprezece ani. Dar a fost o mare cotitură pentru mine. În multe privinţe, este unul dintre motivele pentru care sunt astăzi specialist în Biblie şi îmi petrec

zilele (şi nopţile) studiind, predând şi scriind despre Biblie. Efectiv, discuţia cu acel pastor a turnat gaz peste flacăra interesului meu pentru Scriptură. Drept urmare, mi-am schimbat specialitatea principală de la literatură engleză la studii religioase şi am continuat să studiez Biblia luându-mi în cele din urmă doctoratul (Ph.D.) în Noul Testament la Universitatea Notre Dame.

În acei ani am învăţat două lucruri care aveau să se dovedească importante pentru parcursul meu şi pentru a explica de ce m-am hotărât până la urmă să scriu această carte.

Mai întâi, am înţeles că, în cazul cuvintelor lui Isus din Evanghelii, lucrurile nu sunt chiar atât de simple cum păreau la început. Ca să mă exprim moderat, nu toată lumea consideră capitolul *6* din Ioan drept dovadă concludentă pentru prezenţa reală a lui Isus în Euharistie. Pe de o parte, mulţi interpretează cuvintele lui Isus în mod simbolic sau „spiritual", susţinând că Isus nu intenţiona ca ucenicii lui să le ia *adlitteram*. „Duhul este cel care dă viaţă; trupul nu foloseşte la nimic.", spune El în acelaşi capitol. „Cuvintele pe care vi le-am grăit Eu sunt duh şi sunt viaţă" (Ioan *6*, 63). Pe lângă aceasta, unii savanţi susţin că Isus, în calitatea sa de evreu din secolul I, nu putea spune astfel de lucruri. Legea lui Moise este foarte clară când interzice să se bea sânge: „Să nu bei sângele" (Levitic 17, 11). Din acest punct de vedere, ideea că un evreu, chiar un profet evreu, le-ar porunci altora să-i mănânce carnea şi să-i bea sângele ar fi neplauzibilă din punct de vedere istoric, dacă nu imposibilă.

în al doilea rând, în fiecare etapă a studiilor mele - licenţă, masterat şi doctorat - am avut privilegiul de a putea studia sub călăuzirea mai multor profesori

evrei. Aceşti dascăli nu numai că mi-au deschis lumea iudaismului, dar m-au şi ajutat să înţeleg ceva foarte important despre creştinism. Dacă vrei într-adevăr să ştii cine a fost Isus, ce spunea şi ce făcea, trebuie să-i interpretezi cuvintele şi faptele în contextul lor istoric. Şi aceasta înseamnă să te familiarizezi nu doar cu creştinismul antic, ci şi cu iudaismul antic. După cum scrie o fostă profesoară de-a mea, Amy-Jill Levine: Isus trebuie să fi avut sens în contextul său propriu, şi acest context este acela al Galileii şi Iudeii. Isus nu poate fi înţeles pe deplin decât privit prin ochii unui evreu din secolul I şi ascultat prin urechile unui evreu din secolul I... Pentru a înţelege impactul lui Isus în mediul său — de ce unii au ales să-l urmeze, alţii să-l respingă şi alţii chiar să-i dorească moartea - e nevoie de înţelegerea acelui mediu.[1]

Cuvintele lui Levine îşi află paralela într-o scriere recentă a Papei Benedict XVI:
Trebuie spus că *mesajul lui Isus se înţelege complet greşit dacă este scos din contextul credinţei şi speranţei Poporului Ales:* asemenea lui Ioan Botezătorul, precursorul său direct, Isus se adresează mai presus de toate lui Israel *(cf* Matei 15, 24), pentru a-l „aduna" laolaltă în timpul eshatologic care sosea odată cu el.[2]

1 Amy-Jill Levine, *The Misunderstood Jew* (HarperCollins, San Francisco, 2006), 20-21.

2 Pope Benedict XVI, *Jesus, the Apostles, and the Early Church. General Audiences 15 March 2006 —14 February 200J* (Ignatius, San Francisco, 2007).

Iată nişte cuvinte tari. Conform Papei Benedict, în măsura în care separi cuvintele lui Isus de credinţa şi speranţa poporului evreu, rişti să-l „înţelegi complet greşit". După cum vom vedea în această carte, este ceea ce s-a şi întâmplat cu diferitele interpretări ale cuvintelor lui Isus de la Cina cea de taină. Contextul iudaic al lui Isus a fost adesea ignorat şi, ca urmare, mulţi cititori ai Evangheliei nu l-au înţeles.

Pe lângă aceasta, sper să pot arăta că, în lumina contextului iudaic al învăţăturilor lui Isus, toate cuvintele lui nu numai că încep să aibă sens; ele prind viaţă într-un mod emoţionant şi puternic. Pot depune mărturie pentru asta din experienţă: cu cât studiez mai mult învăţăturile lui Isus în mediul lor iudaic, cu atât mă fascinează şi mă provoacă mai mult să-mi schimb felul în care privesc cine a fost El, ce făcea şi ce înseamnă pentru viaţa mea de astăzi.

Aşadar, fie că eşti catolic sau protestant, evreu sau ne-evreu, credincios sau necredincios, dacă te-ai întrebat vreodată *Cine era Isus cu adevărat?*, te invit să vii cu mine în această călătorie. După cum vom vedea, tocmai rădăcinile iudaice ale cuvintelor lui Isus ne vor da posibilitatea să descoperim secretul identităţii lui şi ce a vrut să spună când le-a zis ucenicilor: „Luaţi, mâncaţi, aceasta este trupul meu".MISTERUL CINEI DE PE URMĂ

ISUS ŞI IUDAISMUL

Isus din Nazaret a fost evreu. S-a născut din mamă evreică, a primit semnul evreiesc al tăierii împrejur şi a crescut într-un oraş evreiesc din Galileea. Din adolescenţă a studiat Tora ebraică, a ţinut sărbătorile evreieşti şi zilele de odihnă şi a mers în pelerinaje la Templul evreiesc. Iar când a împlinit treizeci de ani, a început să predice în sinagogile evreieşti despre împlinirea Scripturilor evreieşti, proclamând împărăţia lui Dumnezeu poporului evreu.

La capătul vieţii sale, a celebrat Pastele evreiesc, a fost judecat de sinedriul evreiesc al preoţilor şi al bătrânilor şi a fost răstignit în afara marelui oraş evreiesc Ierusalim. Deasupra capului a avut o scândură pe care scria greceşte, latineşte şi evreieşte: „Isus Nazarineanul, Regele iudeilor" (Ioan 19, 19).

Aşa cum o demonstrează toate acestea, evreitatea lui Isus este un fapt istoric. Dar este oare importantă? Dacă Isus a fost o persoană reală, care a trăit cu adevărat în istorie, atunci răspunsul trebuie să fie „Da". Desigur, de-a lungul secolelor, mulţi teologi creştini au scris despre Isus cărţi care nu se preocupă prea mult de studierea contextului său evreiesc.[1] Cele mai mari eforturi s-au consumat în explorarea problemei identităţii sale divine. Totuşi, pentru cel interesat să exploreze umanitatea lui Isus — mai ales sensul originar al cuvintelor şi faptelor lui - concentrarea asupra identităţii lui evreieşti este absolut necesară. Isus a fost o figură istorică, a trăit într-un anume timp şi loc. Prin urmare, orice încercare de a-i înţelege cuvintele şi faptele trebuie să ţină seama de faptul că Isus a trăit într-un mediu *evreiesc* antic.[2] Deşi,

1sale cărţi din 1995, Gerald O'Collins adaugă un capitol despre „Matricea iudaică" a vieţii lui Isus. Vezi Gerald O'Collins, *Christology: A Biblical, Historical, and Systematic Study of Jesus-*, second edition (Oxford University Press, Oxford, 2009), 21-43.

1. în ultimul secol, o mulţime de cărţi savante s-au focalizat asupra lui Isus în contextul său evreiesc antic. Dintre catolici, vezi Joseph Ratzinger (Papa Benedict *YNY), Jesus von Nazaret* (Libreria Editrice Vaticana, Cittâ del Vaticano, I, 2007; II, 2011; III, 2012 - ed. rom.

2 RAO, 2007; II, Galaxia Gutenberg, 2012; III, ARCB, 2014); Brant Pitre,*Jesus, the Tribulation, and the End of the Exile: Restoration Escha- tology and the Origin of the Atonement*

cu câteva ocazii, Isus a primit şi neevrei care l-au acceptat ca Mesia, El însuşi a declarat că a fost trimis în primul rând „la oile pierdute ale casei lui Israel" (Matei io, 5). Aceasta înseamnă că, în principiu, toate învăţăturile sale erau adresate unui public evreiesc, dintr-un mediu evreiesc.

De exemplu, la prima predică rostită în sinagoga din oraşul său natal, Nazaret, Isus a început să-şi dezvăluie identitatea mesianică într-un mod foarte evreiesc. Nu a strigat pe stradă, nici nu a răcnit de pe acoperişuri: „Eu sunt Mesia!" Ci a luat sulul profetului Isaia şi a găsit locul unde se vorbea despre venirea unui eliberator „uns" (vezi Isaia *61,*1—4). După ce a citit profeţia, Isus a închis sulul şi a spus către ascultătorii săi: „Astăzi s-a împlinit scriptura aceasta în auzul vostru" (Luca 4, 21). Cu aceste cuvinte, El le-a vestit

(WUNT 2.204; Tubingen, Mohr Siebeck; Grand Rapids; Baker Academic, 2005); John P. Meyer, *A Marginal Jew,* 4 vol. (Doubleday, New York, 1991,1994, 2001, 2009); Ben F. Meyer, *The Aims of Jesus* (SCM Press, London, 1977). Dintre protestanţi, vezi N.T. Wright, *Jesus and the Victory of God* (Fortress, Minneapolis, 1996); Craig A. Evans, *Jesus and His Contemporaries: Comparative Studies* (E.J. Brill, Leiden, 1995); E.P. Sanders, *Jesus and Judaism* (Fortress, Philadelphia, 1985); Joachim Jeremias, *New Testament Theology: the Proclamation of Jesus,* trans. John Bowden (SCM Press, London, 1971). Printre cercetătorii evrei, vezi David Flusser (împreună cu Steven Notley), *The Sage from Galilee. Rediscovering Jesus' Genius* (Eerdmans, Grand Rapids, 2007); Amy-Jill Levine, *The Misunderstood Jew,* Geza Vermes, *Jesus the Jew* (Fortress, Minneapolis, 1973); Joseph Klausner, *Jesus of Nazareth: His Life, Times, and Teaching,* trans. Herbert Danby (Macmillan, New York, 1925).

în acest studiu voi considera cele patru Evanghelii drept mărturii istorice vrednice de crezare pentru cuvintele şi

conaţionalilor săi că speranţa îndelungată a venirii lui Mesia, „Cel uns" (în ebraică *maşiah),* se împlinise în sfârşit - în El. După cum vom vedea pe parcursul acestei cărţi, aceasta a fost prima dintre multele ocazii în care Isus avea să folosească Scripturile evreieşti pentru a se dezvălui unui public evreiesc ca mult aşteptatul Mesia al evreilor.[1]

SĂ NU BEI SÂNGELE

Cu toate acestea, dacă Isus se privea cu adevărat ca Mesia al evreilor, atunci avem de-a face cu un fel de puzzle istoric. Pe de o parte, Isus s-a inspirat direct din Scripturile ebraice pentru multe din cele mai vestite învăţături ale sale. (Gân- diţi-vă din nou la predica din sinagoga de la Nazaret.) Pe de altă parte, a spus lucruri ce păreau să contrazică direct Scripturile ebraice. Poate cele mai şocante dintre acestea sunt

faptele lui Isus. în felul acesta urmez tradiţia creştină precum şi învăţătura oficială a Bisericii catolice, promulgată în 1965 la Conciliul Ecumenic Vatican II. După ce reafirmă „originea apostolică" a Evangheliilor după Matei, Marcu, Luca şi Ioan, Vatican II adaugă „Sfânta Maică Biserica a afirmat şi afirmă cu tărie şi cu toată statornicia că cele patru Evanghelii amintite, *a căror istoricitate o susţine fără şovăire, transmit fidel ceea ce Isus, Fiul lui Dumnezeu, trăind printre oameni, a făptuit şi a învăţat realmente,* pentru mântuirea lor veşnică, până în ziua în care a fost înălţat la cer" (Constituţia Dogmatică despre Revelaţia divină, *Dei Verbum* 19). întrucât această carte se adresează unui public larg, nu voi intra în dezbateri savante privind autenticitatea anumitor pasaje din Evanghelii, ci voi avea aceeaşi abordare ca aceea din scrierea Papei Benedict XVI, *Isus din Nazaret.* Cu vigoarea sa obişnuită, Papa Benedict îşi rezumă abordarea astfel: „Isus din Evanghelii [este] Isus cel adevărat, «Isus cel istoric» în adevăratul sens. Sunt convins şi sper că şi cititorii vor putea vedea că această figură este mult mai logică şi, chiar din punct de vedere istoric, mult mai de înţeles decât reconstrucţiile cu

învăţăturile sale cu privire la mâncatul trupului şi băutul sângelui său. Conform Evangheliei lui Ioan, într-o altă sinagogă evreiască, într-o altă zi de sâmbătă, Isus a rostit următoarele cuvinte:

„Adevăr, adevăr vă spun: *de nu veţi mânca trupul Fiului omului şi de nu veţi bea sângele lui,* nu veţi avea viaţă în voi. Cine mănâncă trupul meu şi bea sângele meu are viaţă veşnică şi Eu îl voi învia în ziua de apoi. Căci trupul meu este adevărată hrană şi sângele meu, adevărată băutură." Acestea le-a spus în sinagogă, învăţând în Cafarnaum. (Ioan *6,* 53—54. 59)

Şi iarăşi, la Cina de pe urmă, în noaptea în care a fost trădat:

Pe când mâncau, Isus, luând pâinea, a binecuvântat-o, a frânt-o şi dând-o ucenicilor, a spus: *„Luaţi, mâncaţi, acesta este trupul meu* . Şi, luând potirul şi aducând mul- turnire, le-a dat lor spunând: *„Beţi din acesta toţi: acesta este sângele meu al Legământului,* care pentru mulţi se varsă spre iertarea păcatelor". (Matei 26, 26-28)

Care este înţelesul acestor cuvinte ciudate? Ce a vrut Isus să spună când le-a zis ascultătorilor săi evrei din sinagogă că trebuie să-i mănânce trupul şi să-i bea sângele pentru a avea viaţă veşnică? Şi ce a vrut să spună când le-a zis ucenicilor săi evrei că pâinea de la Cina cea de taină este „trupul" său, iar vinul, „sângele" său? De ce le-a poruncit El să le primească drept hrană şi băutură?

Vom cerceta aceste chestiuni şi multe altele pe parcursul acestei cărţi. Deocamdată vreau doar să arăt

care ne-am confruntat în ultimele decenii. Cred că tocmai acest Isus - cel din Evanghelii - este o figură convingătoare şi care are un sens din punct de vedere istoric" (Cuvânt înainte la voi. I, ed. rom., p. 15).

că istoria creştinismului dezvăluie zeci de reacţii diferite.[1] De-a lungul secolelor, majoritatea creştinilor au luat cuvintele lui Isus la propriu, crezând cu tărie că pâinea şi vinul din Euharistie se preschimbă într-adevăr în trupul şi sângele lui Cristos. Alţii însă, mai ales începând cu Reforma protestantă din secolul al XVI-lea, cred că Isus vorbea doar simbolic. Mai sunt şi alţii, precum unii istorici moderni, care neagă că Isus ar fi putut spune aşa ceva, chiar dacă e scris în toate cele patru Evanghelii şi în scrierile sfântului Pavel (vezi Matei 26, 26-29; Marcu 14, 22-25; Luca 22,14-30; Ioan 6, 53-58; 1 Corinteni 11, 23-26).

Motivele acestui dezacord sunt mai multe. Mai întâi, caracterul şocant al cuvintelor lui Isus. Cum ar putea cineva, fie el şi Mesia, să le poruncească alor săi să-i mănânce trupul şi să-i bea sângele? După cum consemnează Evanghelia lui Ioan, când ucenicii lui Isus au auzit prima dată această învăţătură, au spus: „Greu este cuvântul acesta! Cine poate să-l asculte?" (Ioan *6, 6*o). Cuvintele lui Isus le-au deranjat atât de tare urechile, încât nici nu mai puteau să-l asculte. Şi,

1 De exemplu: Matthew Levering, *Sacrifice and Community: Jewish Offering and Christian Eucharist* (Blackwell, Oxford, 2005); James T. O'Connor, *The Hidden Manna: A Theology of the Eucharist*, ediţia a doua (Ignatius, San Francisco, 2005); Rock Kereszty, *Wedding Feast of the Lamb: Eucharistic Theologyfrom a Biblical, Historical, and Systematic Perspective* (Hillenbrand, Chicago, 2004); Thomas Nash, *Worthy Is the Lamb: The Biblical Roots of the Mass* (Ignatius, San Francisco, 2004); Louis Bouyer, *Eucharist: Theology and Spirituality of the Eucharistic Prayer* (University of Notre Dame Press, Notre Dame, Ind., 1968).
Vezi John E. Hartley, *Leviticus*, 2 volume (World Biblical Commentary 4; Word Books, Dallas, 1992), 273-277.

efectiv, mulţi dintre ei l-au părăsit şi „nu mai umblau cu El" (Ioan *6, 66)*. Iar El i-a lăsat să plece. încă de la început, oamenii au considerat porunca lui Isus de a-i mânca trupul şi a-i bea sângele extrem de supărătoare.

Un alt motiv de dezacord este oarecum mai subtil. Chiar dacă Isus vorbea la propriu despre a-i mânca trupul şi a-i bea sângele, ce putea însemna o astfel de poruncă? Vorbea cumva de canibalism — mâncatul cărnii unui cadavru omenesc? Deşi nu există în Biblia ebraică nici o poruncă explicită împotriva canibalismului, acesta era cu siguranţă considerat tabu. Din nou, Evangheliile dau mărturie despre această reacţie.„Atunci iudeii au început să se certe între ei spunând: «Cum poate acesta să ne dea trupul să-l mâncăm?»" (Ioan *6,* 52). Este o întrebare bună şi merită un răspuns bun.

Poate cea mai puternică obiecţie la cuvintele lui Isus vine din înseşi Scripturile ebraice. După cum ştia orice evreu din Antichitate, Biblia interzice cu străşnicie unui evreu să *bea sângele* unui animal. Deşi multe religii păgâne considerau băutul sângelui ca fiind un element perfect acceptabil al cultului, Legea lui Moise l-a interzis explicit. Dumnezeu arătase acest lucru foarte limpede în diferite împrejurări. Să luăm, de pildă, următorul citat:

Tot ce se mişcă şi e viu să vă fie hrană [...]. *Dar carne cu viaţa ei — cu sânge — să nu mâncaţi.* (Geneză 9, 3—4)

Dacă un om din casa lui Israel sau din străinii care locuiesc în mijlocul lor mănâncă sânge de orice fel, îmi voi întoarce faţa împotriva celui ce mănâncă sângele şi —1 voi nimici din mijlocul poporului său. Căci *viaţa trupului este în sânge.* Vi l-am dat ca să-l puneţi pe

altar, ca să slujească de ispăşire pentru sufletele voastre, căci prin viaţa din el face ispăşire sângele. De aceea am zis fiilor lui Israel: Nimeni dintre voi să nu mănânce sânge şi nici străinul care locuieşte în mijlocul vostru să nu mănânce sânge. (Levitic 17,10-12)

Când vei dori, vei putea să j unghii vite şi să mănânci carne în toate cetăţile tale, cât îţi va fi dat prin binecuvântarea Domnului [...], *numai sângele să nu-l mâncaţi,* ci să-l vărsaţi pe pământ ca apa. (Deuteronom 12, 15—16)

E limpede că interdicţia de a bea sânge de animal era serioasă. încălcarea ei însemna ruperea de Dumnezeu şi de poporul lui. Observaţi şi că era o lege universală. Dumnezeu cerea nu numai poporului ales să o păzească, ci şi „străinilor" care locuiau în mijlocul lui. în sfârşit, observaţi motivul interdicţiei. Oamenii nu trebuiau să consume sânge pentru că „viaţa" sau „sufletul" (ebr. *nefeş)* animalului se află în sânge. După cum afirmă Leviticul, „sângele este cel care face ispăşire, prin *puterea vieţii sale".* în vreme ce savanţii continuă să dezbată ce înseamnă cu exactitate aceasta, un lucru e limpede: în lumea antică, evreii erau cunoscuţi pentru refuzul lor de a consuma sânge.[1] Cuvintele lui Isus de la Cina cea de taină devin şi mai misterioase pe acest fond biblic. Ca evreu, cum ar fi putut El să le poruncească ucenicilor să-i mănânce trupul şi să-i bea sângele? N-ar fi însemnat aceasta o încălcare explicită a legii biblice împotriva consumării sângelui?[1]într-adevăr, chiar dacă Isus a intenţionat doar

1 Desigur, Isus este uneori învinuit că merge împotriva tradiţiilor fariseilor, ca în cazul smulgerii spicelor în

o exprimare *simbolică,* cum a putut spune aşa ceva? Oare această poruncă n-ar fi însemnat încălcarea spiritului Legii, dacă nu a literei ei? După cum remarcă savantul evreu Geza Vermes,
Imagistica mâncatului unui trup omenesc şi mai ales a băutului sângelui…, chiar folosită metaforic, sună cu totul strident într-un mediu cultural evreiesc din Palestina *{cf.* Ioan *6,* 52). Cu profund înrădăcinatul lor

tabu cu privire la sânge, ascultătorii lui Isus vor fi fost

cuprinşi de scârbă la auzul unor astfel de cuvinte.[1]

Aşadar ce să înţelegem din aceste cuvinte ale lui Isus?

PRIN OCHII EVREILOR DIN ANTICHITATE

În această carte voi încerca să arăt că spusele lui Isus trebuie luate în serios. împreună cu majoritatea creştinilor de-a lungul istoriei, eu cred că Isus însuşi a afirmat că este cu adevărat şi realmente prezent în Euharistie. în demersul meu îl voi urma pe apostolul Pavel, fariseu din secolul I şi specialist în Legea iudaică. El a zis:

Vă vorbesc ca unor oameni chibzuiţi. Judecaţi voi înşivă ce vă spun: Potirul binecuvântării, pe care-l binecuvântăm, nu este oare împărtăşire cu sângele lui Cristos? Pâinea pe care o frângem nu este oare împărtăşire cu trupul lui Cristos? (i Corinteni io, 15—16)

Scopul meu este să explic în ce fel un evreu din secolul I, precum Isus, Pavel, sau oricare dintre apostoli, putea să treacă de la credinţa că a bea *orice fel* de sânge — şi cu atât mai mult sânge de om — este spurcăciune în faţa lui Dumnezeu la credinţa că a bea sângele lui Isus este realmente *necesar* pentru creştini: „Dacă nu veţi mânca trupul Fiului omului şi nu veţi bea sângele lui, nu veţi avea viaţă în voi" (Ioan 6, 53).

Pentru a atinge acest scop, va trebui să ne întoarcem în timp la secolul I d.Cr. ca să înţelegem ce făcea şi spunea Isus în contextul său originar. într-o anumită măsură, aceasta va însemna renunţarea la „ochelarii" noştri moderni pentru a încerca să vedem lucrurile aşa cum le vedeau primii iudeo- creştini. Când privim la misterul Cinei de pe urmă cu ochii unui evreu din Antichitate, în lumina cultului, credinţelor şi speranţelor lui, vom descoperi ceva remarcabil. Vom descoperi că există mult mai multe lucruri în comun

între iudaismul antic şi creştinismul timpuriu decât ne-am fi putut aştepta. într-adevăr, vom descoperi că tocmai credinţa iudaică a primilor creştini le-a dat posibilitatea să creadă că pâinea şi vinul din Euharistie sunt realmente trupul şi sângele lui Isus Cristos.

Din nefericire, de îndată ce încercăm să facem acest lucru, suntem confruntaţi cu o problemă. Ca să-l auzim pe Isus în felul în care îl vor fi auzit primii săi ucenici, trebuie să ne familiarizăm cu două surse-cheie de informaţii: (i) *Scripturile* ebraice numite îndeobşte Vechiul Testament, şi (2) străvechea *tradiţie* iudaică, consemnată în scrieri care nu se află în Biblia ebraică.

Or, dacă experienţa mea cu studenţii poate constitui un indicator, mulţi cititori moderni — mai ales creştini — găsesc că Scripturile ebraice constituie un teritoriu nefamiliar şi plin de capcane. Acest lucru este adevărat mai ales în privinţa pasajelor din Vechiul Testament care descriu ritualuri, jertfe şi alte acte de cult ale evreilor din vechime — pasaje care vor fi foarte importante pentru noi în explorarea ultimei Cine a lui Isus cu prietenii săi înainte de răstignire. Cât despre vechile scrieri iudaice *din afara* Bibliei - precum Mişna şi Talmudul — deşi mulţi au auzit de ele, adesea nu sunt prea citite de neevrei, cu excepţia specialiştilor în studii biblice.

De aceea, înainte de a începe, este de folos să indic pe scurt scrierile iudaice la care mă voi referi în cursul acestei cărţi. (Cititorul va voi poate să însemneze această pagină pentru a se referi la ea în viitor, pe măsură ce înaintăm.) Vreau să subliniez aici că nu sugerez în nici un fel că Isus însuşi le va fi citit, mai ales că unele dintre ele au fost consemnate în scris multă vreme după moartea sa. Ceea ce vreau să spun este că

multe dintre ele depun mărturie despre vechi tradiţii iudaice care vor fi circulat în timpul lui Isus şi care manifestă o putere remarcabilă de a explica pasaje din Noul Testament ce reflectă practici şi credinţe iudaice.

Având în minte aceste lucruri[1], după Vechiul Testament însuşi, unele dintre cele mai importante surse iudaice la care voi recurge sunt următoarele:
Manuscrisele de la Marea Moartă: veche colecţie de manuscrise iudaice copiate cândva între secolul al II-lea î.Cr. şi anul 70 d.Cr. Această colecţie conţine numeroase scrieri din perioada celui de-al Doilea Templu, în care a trăit Isus.
Scrierile lui Iosephus: istoric evreu şi fariseu care a trăit în secolul I d.Cr. Aceste scrieri constituie mărturii extrem de importante despre istoria şi cultura evreilor din timpul lui Isus şi al Bisericii primare.
Mişna: colecţie impresionantă a tradiţiilor orale ale rabinilor evrei care au trăit între cca 50 î.Cr. şi 200 d.Cr. Majoritatea acestor tradiţii se axează pe chestiuni juridice şi liturgice. Pentru iudaismul rabinic, Mişna rămâne mărturia cu cea mai mare autoritate despre tradiţia iudaică, în afară de Biblia însăşi.
Targumurile: vechi traduceri şi parafrazări ale Bibliei din ebraică în aramaică. Acestea au început să apară cândva după exilul babilonian (597 î.Cr.), când mulţi evrei vorbeau aramaica în loc de ebraică. Nu există consens între specialişti în privinţa datării lor exacte.
Talmudul babilonian: vastă compilaţie - peste treizeci de volume - a tradiţiilor unor rabini care au trăit aproximativ între anii 220 şi 500 d.Cr. Talmudul conţine atât opinii juridice, cât şi interpretări biblice, în forma unui comentariu masiv al Mişnei.
• *Midraşurile:* străvechi comentarii la diferite cărţi ale Bibliei. Deşi unele părţi sunt mai târzii decât Talmudul, conţin multe interpretări ale Scripturii atribuite unor rabini care au trăit în timpurile Mişnei şi ale Talmudului.

Acestea nu constituie nicidecum totalitatea scrierilor evreieşti antice care sunt relevante pentru înţelegerea Noului Testament, însă ele sunt cele la care mă voi referi cel mai frecvent în această carte.

Vreau mai ales să subliniez importanţa literaturii rabinice: a Mişnei, a Talmudului şi a Midraşurilor. Deşi multe dintre aceste scrieri au fost editate după vremea lui Isus, atât specialiştii rabinici, cât şi cercetătorii Noului Testament sunt de acord că, folosite cu precauţie, sunt totuşi foarte importante de

studiat[1]. În primul rând, rabinii pretind adesea că păstrează tradiţii încă de pe vremea când mai exista Templul (înainte de 70 d.Cr.). În multe cazuri suntem îndreptăţiţi să le dăm crezare. Mai mult, spre deosebire de sulurile de la Marea Moartă sau de scrierile lui Iosephus, literatura rabinică joacă şi astăzi un rol important în viaţa comunităţilor evreieşti. Din acest motiv, voi da o atenţie deosebită
Mişnei şi Talmudului, care sunt încă socotite de mulţi evrei drept martorii cei mai autorizaţi ai tradiţiei evreieşti antice. Ţinând seama de toate acestea, ne putem concentra acum asupra acelor credinţe străvechi ale evreilor despre venirea lui Mesia care pot să arunce o lumină asupra cuvintelor euha- ristice ale lui Isus. Din păcate, mulţi cititori de azi sunt prea puţin familiarizaţi cu credinţele evreieşti privitoare la venirea lui Mesia. într-adevăr, o mare parte din ceea ce învaţă cititorii creştini despre ideile mesianice evreieşti este adesea supra- simplificat, presărat cu exagerări sau de-a dreptul eronat.

Aşadar, ca să putem situa învăţăturile lui Isus în contextul lor istoric, trebuie să mergem puţin în urmă şi să

răspundem la câteva întrebări mai ample: Ce aşteptau evreii din secolul I să facă Dumnezeu? Ştim că mulţi se aşteptau ca El să-l trimită pe Mesia, însă cum şi— 1 închipuiau ei pe Mesia? Ce credeau ei că se va întâmpla când el avea să vină în sfârşit

?CE AŞTEPTAU EVREII? CE FEL DE MESIA?

Dacă îi întrebi pe cei mai mulţi astăzi ce aşteptau evreii pe vremea lui Isus, vei auzi probabil ceva de felul: „În secolul I d.Cr. evreii aşteptau să vină *un Mesia pământesc, politic,* care să-i elibereze de

Imperiul Roman şi să restituie pământul lui Israel proprietarilor lui de drept".

Ideea unui Mesia pur politic, cu scopuri pur politice, s-a răspândit destul de mult chiar printre cei care nu sunt foarte familiarizaţi cu Biblia sau cu iudaismul antic. Ştiu aceasta din experienţă personală, pentru că mi-am petrecut ultimii ani călătorind prin ţară şi ţinând conferinţe despre Isus şi despre iudaism. În această perioadă am descoperit în repetate rânduri că, deşi mulţi creştini recunosc că nu prea ştiu multe despre practicile şi credinţa evreilor din Antichitate, singurul lucru de care toţi par să fi auzit este ideea că evreii aşteptau doar un Mesia militar — un rege războinic care să aducă biruinţa învingând imperiul cezarilor şi restabilind stăpânirea pământească a Israelului.

Acest lucru este, în parte, adevărat. Unii evrei din timpul lui Isus aşteptau într-adevăr doar eliberarea politică de sub stăpânirea romană. Cei dintâi dintre

aceştia erau zeloţii[1], o grupare evreiască din secolul I, denumită astfel din cauza iubirii lor pline de zel faţă de pământul lui Israel şi urii lor la fel de pline de zel faţă de Roma. Însă a spune că *toţi* evreii de pe vremea lui Isus aşteptau doar un Mesia politic este o exagerare. Deşi conţine o sămânţă de adevăr, această afirmaţie nu dă seama de bogata diversitate a speranţelor de viitor ale evreilor de pe vremea lui Isus.[1]

Căci, dacă iei şi citeşti serios scrierile evreieşti antice — mai ales cărţile Scripturii (Vechiul Testament) şi mărturiile străvechii tradiţii iudaice (Mişna,

Targumurile, Talmudul[1]) - vei găsi ceva cu totul surprinzător. Vei găsi că mulţi evrei antici aşteptau mult mai mult decât un simplu Mesia militar. Vei găsi că mulţi dintre ei aşteptau restaurarea lui Israel printr-un nou exod.

SPERANŢA EVREILOR ÎNTR-UN NOU EXOD

Care era speranţa evreilor într-un nou exod? Ei se aşteptau ca Dumnezeul lui Israel să-şi izbăvească poporul cam la fel cum o făcuse cu veacuri în urmă, pe vremea lui Moise, în timpul celui dintâi exod. Exista speranţa că, atunci când s-ar ivi zorile timpului

mântuirii, Dumnezeu avea să reia evenimentele care

avuseseră loc în timpul fugii din Egipt.[1]

Pentru a înţelege mai limpede acest lucru, trebuie să cunoaştem elementele de bază ale celei dintâi ieşiri din Egipt. Relatarea se găseşte în cărţile veterotestamentare ale Exodului, Leviticului, Numerilor şi Deuteronomului. Aici citim povestea lui Moise, eliberarea celor douăsprezece triburi ale lui Iacob din robia egipteană, urgiile şi Trecerea, rătăcirea prin pustie şi, în sfârşit, călătoria israeliţilor către ţara făgăduită a Canaanului. Este relatarea unor evenimente care au avut loc cândva pe la sfârşitul mileniului al doilea î.Cr., cu mult peste o mie de ani înainte de naşterea lui Isus.

Conform Scripturii, această ieşire din Egipt a luat sfârşit atunci când Iosua a condus, în cele din urmă, cele douăsprezece triburi în pământul făgăduinţei. Cu toate acestea, din motive pe care le vom cerceta mai jos, profeţii Vechiului Testament au prezis şi că Dumnezeu va provoca, într-o bună zi, un nou exod. Trăsăturile esenţiale ale acestui nou exod se pot rezuma în patru evenimente-cheie: (i) venirea unui nou Moise; (2) încheierea unui nou Legământ; (3) construirea unui nou Templu; şi (4) călătoria spre un nou pământ al făgăduinţei.

După cum vom vedea, o înţelegere corectă a noului exod nu numai că va arunca lumină asupra aşteptării majorităţii evreilor din timpul lui Isus. Va ajuta şi la explicarea modului în care Isus a căutat, în mod deliberat, să împlinească în El însuşi aceste speranţe ca Mesia al evreilor. Îndeosebi, noul exod ne va oferi primele trei chei pentru a desluşi misterul Cinei de taină: Pastele, Mana şi Pâinea Prezenţei.

Să ne oprim, aşadar, o clipă ca să cercetăm componentele de bază ale acestei speranţe de viitor a evreilor din Antichitate.

1. Noul Moise

La prima ieşire din Egipt, Dumnezeu i-a salvat pe israeliţi printr-un eliberator: Moise. Profeţii Vechiului Testament au spus că Dumnezeu avea să-şi salveze din nou poporul într-o zi printr-un nou eliberator: Mesia. Din această perspectivă, viitorul eliberator avea să fie ca un nou Moise.

În privinţa celui dintâi Moise, istoria lui e bine cunoscută. Când s-a născut Moise, cele douăsprezece triburi ale lui Israel — care urmau să moştenească pământul făgăduit de Dumnezeu lui Avraam — se aflau în exil în Egipt (vezi Geneză 15). În loc să domnească precum „o împărăţie de preoţi" în pământul făgăduinţei din Canaan, ei lâncezeau în robie sub Faraon, regele Egiptului (Exod l-2). Când Moise, el însuşi israelit, a crescut, a fost trimis de Dumnezeu să elibereze triburile lui Israel din mâna egiptenilor şi să-i aducă acasă în pământul făgăduinţei, „o ţară şiroind de lapte şi miere" (Exod 3, 7-12). Biblia ne spune că Moise a făcut acest lucru cu ajutorul a zece urgii miraculoase, care au culminat cu moartea tuturor fiilor întâi-născuţi ai egiptenilor, cu jertfirea mielului de Paşti şi cu marea trecere a Mării Roşii (Exod 7—15).

După ce i-a scos pe israeliţi din Egipt, Moise a petrecut patruzeci de ani cu ei în pustiu, conducându-i cu răbdare (şi, uneori, cu mai puţină răbdare) către pământul făgăduinţei. A murit chiar la marginea ţării Canaanului, după ce şi-a îndeplinit misiunea încredinţată de Dumnezeu. După cum spune Biblia, când Moise a murit, nu era „nimeni asemenea lui" în tot

Israelul; nici după aceea nu s-a ridicat în Israel vreun profet „asemenea lui Moise, pe care să-l fi cunoscut Domnul faţă către faţă" (Deuteronom 34, 10).

Aşa se termină istoria lui Moise. Dar nu este sfârşitul istoriei lui Israel, pentru că în mileniul care s-a scurs între ieşirea din Egipt şi naşterea lui Isus două nenorociri mari au lovit poporul lui Dumnezeu, nenorociri care aveau să dea naştere speranţei unei noi eliberări aduse de Dumnezeu. Mai întâi, în 722 î.Cr., cele zece triburi din Nord ale lui Israel au fost duse în exil de Imperiul Asirian şi împrăştiate printre neamurile păgâne dimprejur (vezi 2 Regi 25—27). Deşi în acest moment făgăduinţa făcută de Dumnezeu celor douăsprezece triburi cu privire la pământ părea a fi fost încălcată, de-a lungul acestor evenimente tragice s-a născut speranţa că Dumnezeu va trimite cândva poporului său un nou eliberator, un nou Moise.

În tradiţia ebraică antică, această speranţă privitoare la un nou Moise era, de fapt, înrădăcinată în făgăduinţa lui Moise însuşi. Cartea Deuteronomului spune că, puţin timp înainte de moarte, Moise a profeţit că cele douăsprezece triburi aveau să se răzvrătească împotriva Legii lui Dumnezeu şi, ca urmare, aveau să fie alungate din pământul făgăduinţei (Deuteronom 4, 26-27). Totuşi, pe lângă aceste prevestiri ale unei pedepse viitoare, Moise mai spune şi că Dumnezeu avea să-i trimită lui Israel un alt eliberator, un profet ca el: [Moise a grăit poporului zicând:] „Domnul Dumnezeul tău îţi va ridica, din mijlocul tău, dintre fraţii tăi, *un profet ca mine:* pe acela îl vei asculta; după cum ai cerut de la Domnul Dumnezeul tău, la Horeb, în ziua adunării, zicând: «Să nu mai aud glasul Domnului Dumnezeului meu şi focul acesta mare să nu-l mai văd,

ca să nu mor!» Şi Domnul mi-a spus: «Bine au grăit! Le voi ridica din mijlocul fraţilor lor *un profet asemenea ţie* şi voi pune cuvântul meu în gura lui şi el le va grăi tot ce le poruncesc Eu." (Deutero- nom 18, 15—18)

În tradiţia iudaică mai târzie, aceste cuvinte au fost interpretate drept o profeţie despre Mesia, cel uns (*maşiah),* care avea să fie un nou Moise. Asemenea primului Moise, Mesia avea să fie trimis lui Israel într-o vreme de mare restrişte, spre a-l elibera din robie.

Luaţi, de pildă, cuvintele lui Rabbi Berekiah[1], care a trăit în secolul al III-lea sau al IV-lea d.C.:
Rabbi Berekiah a spus în numele lui Rabbi Isaac: *„După cum a fost cel dintâi răscumpărător* (Moise), *la fel va fi şi celălalt Răscumpărător* (Mesia). Ce se spune despre primul răscumpărător? «Şi Moise şi-a luat soţia şi pe fiii săi şi i-a pus pe un asin» (Exod 4, 20). La fel va fi şi cu celălalt Răscumpărător, după cum se spune, «Smerit şi călare pe un asin» (Zaharia 9, 9). După cum cel dintâi răscumpărător a făcut să cadă mana, după cum se spune: «Iată, eu voi face să plouă peste voi pâine din cer» (Exod 16, 4), la fel şi celălalt

Răscumpărător va face să coboare mana, după cum

se spune: «Să fie ca un câmp bogat de grâu pe pământ»"

(Psalmul 72, 16*). (*Ecclesiastes Rabbah* 1, 28)[1]

Oricine cunoaşte relatarea din Evanghelie despre intrarea triumfală a lui Isus în Ierusalim îşi dă seama că tradiţia despre Mesia ce avea să vină călare pe un asin era foarte vie în secolul I (Matei 21,1-11; Marcu 11,1-10; Luca 19, 29-38; Ioan 12,12—18). Pentru ceea ce ne interesează pe noi, lucrul principal din această tradiţie rabinică este că Mesia este în mod clar aşteptat să fie un nou Moise, ale cărui fapte să fie asemănătoare cu cele ale primului Moise. După cum Moise a ieşit din Egipt folosind un asin, la fel şi Mesia, spuneau rabinii, avea să vină, smerit şi „călare pe un asin", împlinind astfel profeţia biblică a lui Zaharia. Şi, după cum Moise făcuse să coboare de sus mana miraculoasă, la fel, spuneau rabinii, Mesia avea să aducă într-o zi ploaie de pâine din cer.

2. *Noul Legământ*

În cel dintâi exod, Dumnezeu a făcut un legământ - o legătură sacră de familie — între El şi poporul lui Israel. Acest legământ a fost pecetluit cu sângele de jertfă şi încheiat printr-un ospăţ ceresc. În noul exod, după cum au prevestit profeţii Vechiului Testament, Dumnezeu avea să facă un nou legământ cu poporul său, legământ ce nu se va rupe niciodată.

Se poate susţine că încheierea primului legământ este unul din cele mai importante momente ale ieşirii din Egipt. Acest eveniment s-a petrecut când cele douăsprezece triburi ale lui Israel au ajuns la poalele muntelui Sinai. Acolo au intrat într-o nouă relaţie cu Dumnezeu şi au început să primească învăţături dumnezeieşti despre felul în care să i se închine. Într-adevăr, conform Scripturii, motivul prin-

cipal al ieşirii din Egipt a fost tocmai acela ca Israel să se poată închina, în mod liber, lui Dumnezeu. Precum Dumnezeu i-a poruncit lui Moise să-i spună faraonului: „Israel este întâiul meu născut... dă-i drumul fiului meu ca să-mi aducă închinare" (Exod 4, 22—23). Contrar opiniei curente, exodul nu a fost un fel de confiscare de bunuri din partea lui Dumnezeu, nici o simplă eliberare a poporului dintr-o sclavie politică. în fond, era vorba despre cult. în fond, era vorba de stabilirea unei relaţii sacre de familie între Dumnezeu şi popor printr-un legământ.

De aceea Moise şi israeliţii sunt atât de preocupaţi să înceapă aducerea unei jertfe lui Dumnezeu de îndată ce ajung la muntele Sinai. Biblia ne spune că, la puţină vreme după primirea celor Zece Porunci (Exod 19—20), Moise „a construit un altar la poalele muntelui şi doisprezece stâlpi, după cele douăsprezece seminţii ale lui Israel" (Exod 24, 4). Şi, prin jertfa de închinare, Moise şi israeliţii şi-au pecetluit legământul cu Dumnezeu.

Apoi [Moise] a trimis tineri dintre fiii lui Israel să aducă arderi de tot şi să jertfească Domnului tauri ca jertfă de împăcare. Iar Moise a luat jumătate din sânge şi a pus-o în vase, iar cu cealaltă jumătate din sânge a stropit altarul. A luat apoi *cartea legământului* şi a citit-o în auzul poporului [...]. Moise a luat sângele şi a stropit cu el poporul şi a zis: *„Iată sângele legământului* pe care l-a încheiat Domnul cu voi, pe temeiul tuturor acestor cuvinte." Apoi Moise şi Aaron, Nadab şi Abihu şi şaptezeci dintre bătrânii lui Israel au urcat şi l-au văzut pe Dumnezeul lui Israel, şi sub picioarele lui era ca o pardoseală de safir limpede ca seninul cerului. Dar

împotriva aleşilor lui Israel El nu şi-a întins mâna; ei *l-au privit pe Dumnezeu şi au mâncat şi au băut.* (Exod 24, 5-11)

Două lucruri ies în evidenţă aici. Mai întâi, observaţi că legământul din Exod este pecetluit cu sânge, lucru simbolizat şi înfăptuit de gestul lui Moise de a stropi cu „sângele legământului" altarul - care îl reprezintă pe Dumnezeu - şi poporul, care îl reprezintă pe Israel. Prin acest ritual, Dumnezeu face din Israel propria sa familie, „carnea şi sângele" său. Prin acest gest, ei sunt acum de acelaşi sânge, sunt rude. În al doilea rând, observaţi şi că încheierea legământului nu se sfârşeşte cu moartea animalelor de jertfă, ci cu un ospăţ ceresc.

Din perspectiva legământului, acest lucru are sens. Unul dintre principalele lucruri pe care le fac familiile este să mănânce împreună. Însă această masă de pe muntele Sinai nu era un ospăţ obişnuit. Într-adevăr, în toată istoria lui Israel, nimic de acest fel nu se va mai întâmpla. De îndată ce sângele legământului este vărsat pe altar, Moise şi bătrânii nu urcă, pur şi simplu, pe munte, ci sunt luaţi în „ceruri", unde se ospătează în prezenţa lui Dumnezeu. „L-au privit pe Dumnezeu şi au mâncat şi au băut" (Exod 24, 11).

Din nefericire, după cum o arată limpede Vechiul Testament, bucuria acestui ospăţ ceresc nu a durat mult. Scurtă vreme după aceea, la poalele muntelui Sinai, mulţi israeliţi au încălcat legământul cu Dumnezeu închinându-se viţelului de aur (Exod 32). Şi nu era decât începutul. An de an, generaţie de generaţie, nenumăraţi israeliţi au abandonat legă-

mântul mozaic mergând după alţi zei şi intrând în legăminte cu aceştia.

Dar Dumnezeu nu a renunţat la poporul său. La aproape o mie de ani după Moise, profetul Ieremia avea să proclame că Dumnezeu va face un legământ nou, mai mare decât legământul cu Moise.

Iată vin zile - cuvântul Domnului - când voi încheia cu casa lui Israel şi cu casa lui Iuda *un legământ nou. Nu ca legământul pe care l-am încheiat cu părinţii voştri în ziua când i-am luat de mână ca să-i izbăvesc din ţara Egiptului*, legământ pe care ei l-au călcat, deşi Eu stăpâneam peste ei, grăieşte Domnul. Acesta e legământul pe care îl voi încheia cu casa lui Israel după zilele acelea, spune Domnul. Voi pune legea mea înlăuntrul lor şi în inima lor o voi scrie şi Eu voi fi Dumnezeul lor, iar ei vor fi poporul meu. (Ieremia 3i. 31-33)

În aceste cuvinte, legătura dintre legământul din timpul exodului şi noul legământ este foarte limpede. în primul rând, acest nou legământ, asemenea celui de la Muntele Sinai, avea să fie încheiat cu toate cele douăsprezece triburi ale lui Israel. Aceasta vrea să spună Ieremia vorbind despre „casa lui Israel", referitor la cele zece triburi din nord exilate în 722 î.Cr., şi „casa lui Iuda", referitor la cele două triburi din sud exilate în 587 î.Cr. Cu alte cuvinte, în ciuda tragicelor exilări ale israeliţilor din pământul făgăduinţei, când Dumnezeu va face noul legământ, îl va face cu toate cele douăsprezece triburi. Apoi, Ieremia pune explicit în contrast acest nou legământ cu cel de pe Muntele Sinai. Noul legământ va fi mai mare decât cel încheiat atunci când Dumnezeu i-a scos pe israeliţi „din ţara Egiptului".

Şi, deşi Ieremia nu spune, am putea întreba: oare şi noul legământ va fi pecetluit, asemenea celui vechi, cu o jertfă? Şi va culmina oare şi el cu un ospăţ ceresc?

Curios, literatura rabinică nu are multe de spus despre noul legământ: subliniază doar că el nu a avut încă loc. De pildă, după Rabbi Hezekiah[1], care a trăit, probabil, în secolul al III-lea d.Cr., profeţia lui Ieremia se va împlini doar la sfârşitul timpurilor, când se va termina cu „lumea aceasta" şi va începe „lumea viitoare".

Totuşi, aceasta nu înseamnă că rabinii au uitat de *ospăţul* de legământ de la Muntele Sinai. Dimpotrivă, masa cerească descrisă în Exod 24 a devenit o imagine rabinică ce prefigurează era mesianică a mântuirii. Conform tradiţiei iudaice, în lumea cea nouă creată de Dumnezeu, cei drepţi nu se vor mai ospăta cu mâncare şi băutură pământească, ci cu „prezenţa" lui Dumnezeu. în lumea ce va să vină nu există mâncare sau băutură ... Cei drepţi şed purtând cununi pe cap *şi ospătân- du-se cu strălucirea prezenţei dumnezeieşti,* căci spune: „L-au

privit pe Dumnezeu şi au mâncat şi au băut" — Exod 24,

11. (Talmudul babilonian, *Berakoth* 17 a)[1]

Evident, această viziune antică despre viitor conţine mult mai mult decât un Mesia războinic! După

cum sublinia cândva savantul evreu Joseph Klausner[1], această tradiţie rabinică descrie o eră în care „vederea lui Dumnezeu" va lua locul „mâncării şi băuturii" pământeşti. Este o speranţă de reînnoire a legământului şi de reluare a ospăţului ceresc al poporului lui Dumnezeu, astfel încât el să se ospăteze veşnic, nu cu mâncare şi băutură pământească, ci cu „prezenţa divină" însăşi.

3. Noul Templu

În primul exod, cultul adus lui Dumnezeu se desfăşura în Cortul lui Moise, „templul" portabil folosit de Israel în timpul peregrinării prin deşert. În noul exod, profeţii au prevestit că lui Dumnezeu i se va

aduce închinare într-un nou Templu[1] care avea să fie mai strălucitor decât fuseseră vreodată Cortul lui Moise sau Templul lui Solomon.

Pentru a înţelege speranţa evreilor cu privire la un nou Templu, trebuie să ne aducem aminte că, înainte de exodul din Egipt, în vremea Patriarhilor, nu exista un centru de cult anume. Cu aproape două mii de ani înainte de naşterea lui Isus, Avraam, Isac şi Iacob îi aduceau închinare lui Dumnezeu acolo unde se aflau, construind altare din piatră şi lemn în felurite locuri, pe tot pământul făgăduinţei. Însă, *după ce* au plecat din Egipt cele douăsprezece triburi ale lui Israel şi au încheiat legământ cu Dumnezeu, primul lucru pe care l-a făcut Dumnezeu a fost să-i poruncească poporului să-i construiască un unic lăcaş de închinare - Cortul — în care preoţii lui Israel să-i poată aduce cult lui Dumnezeu prin jertfe. De fapt, aproape jumătate din Cartea Exodului se ocupă cu descrierea Cortului şi a felului în care a fost construit, adesea insistând până la obsesie asupra detaliilor. (Vezi Exod 25, 40, dar atenţie: aici, majoritatea cititorilor Bibliei încep să moţăie!)

Ca mărime, Cortul lui Moise[1] pare să fi fost relativ mic - cam 25 m lăţime pe 50 m lungime. Cu toate acestea, dimensiunea lui fizică nu avea nimic de-a face cu importanţa lui spirituală. Conform Cărţii Exodului, el era alcătuit din trei părţi. Mai întâi, era aşa-zisa Curte Exterioară, unde se afla Altarul de Aramă, pe care preoţii aduceau lui Dumnezeu jertfe de animale. Apoi, în interior, era Sfânta, în care se aflau trei obiecte sacre: Sfeşnicul de aur (în ebraică *menorah),* Altarul aurit al Tămâierii şi masa aurită cu cele douăsprezece pâini cunoscute sub numele de Pâinile Prezenţei* (vezi Exod 25). În Sfânta, preoţii lui Israel îi aduceau cult lui Dumnezeu prin ofrande nesângeroase: tămâie, pâine şi vin. În sfârşit, era Sfânta Sfintelor, sanctuarul cel mai dinlăuntru, care adăpostea Chivotul aurit al Legământului, în care se aflau tablele celor Zece Porunci, un vas cu mană şi toiagul lui Aaron (vezi Evrei 9,1-5). Motivul pentru care Cortul avea o atât de mare importanţă pentru vechii israeliţi era faptul că îl considerau locuinţa lui Dumnezeu pe pământ. De aceea îl numeau Cortul întâlnirii: acolo Dumnezeu se „întâlnea" cu ei sub forma unui nor de „slavă" coborând din cer (vezi Exod 40, 34-38).

Ceea ce ne interesează aici este faptul că acest Cort al lui Moise, lăcaşul de cult din timpul exodului, a devenit prototipul unui lăcaş permanent de închinare din pământul făgăduinţei: Templul lui Solomon. Acesta, construit la câteva sute de ani după Moise şi cu aproape o mie de ani înainte de naşterea lui Isus, era, esenţialmente, o versiune mai mare şi mult mai strălucitoare a Cortului (1 Regi 6—8). Şi el era locuinţa lui Dumnezeu pe pământ şi locul unde se aduceau jertfe

de închinare. Era împărţit în trei, cu *Menorah* de aur, cu Altarul Tămâierii, cu Pâinea Prezenţei şi cu Chivotul Legământului în centru. Totuşi, spre deosebire de Cort, care era portabil, Templul lui Solomon era o clădire de piatră placată din belşug „cu aur" şi împodobită cu sculpturi ce închipuiau îngeri, palmieri şi flori (1 Regi 8,

22—32). Arătând astfel, nu este surprinzător că Templul

din Ierusalim[1] era mândria şi bucuria întregului Israel.

Din păcate însă, Templul lui Solomon nu a durat foarte mult. La doar câteva secole după ce a fost terminat, a fost distrus de Imperiul Babilonian. în 587 î.Cr., când babilonienii au năvălit în pământul făgăduinţei, nu numai că au capturat populaţia din regatul de sud, Iuda, ci au şi ars cetatea Ierusalimului, făcând Templul una cu pământul (2 Regi 25). Aceasta a fost perioada exilului babilonian, când cei din Iuda au fost scoşi din pământul făgăduinţei şi duşi să trăiască printre neamuri. Însă această situaţie a avut şi un sfârşit. În cele din urmă, Babilonul a fost înlocuit de imperiul pers, iar regele Cirus al Persiei avea o altă atitudine faţă de evrei. Prin 539 î.Cr., el nu numai că le-a îngăduit evreilor să se întoarcă în ţara lor, ci le-a şi permis să reconstruiască Templul (Ezra 1). Însă noul Templu — cunoscut ca al Doilea Templu — nu era nici pe departe atât de strălucitor ca Templul lui Solomon. într-adevăr, Biblia spune că, după ce s-a construit al Doilea Templu, „bătrânii" care apucaseră să vadă primul Templu au plâns pentru că nu se compara cu splendoarea Templului lui Solomon (Ezra 3, 10—13).

De-a lungul istoriei tragice a lui Israel, profeţii Vechiului Legământ vorbiseră tot mai des despre un viitor Templu, un *nou Templu*, pe care Dumnezeu însuşi avea să-l construiască la vremea mântuirii, în timpul noului exod.

De pildă, profetul Micah (Miheea) afirmă că, în zilele de pe urmă, Dumnezeu avea să statornicească „muntele casei Domnului" - adică muntele Templului - drept cel mai înalt munte de pe pământ (Micah 4,1-2). Oricine a fost la Ierusalim ştie că micul deal pe care era

construit Templul lui Solomon nu are cum să fie „cel mai înalt" munte de pe pământ! Aceasta este o profeție cu privire la un nou Templu, Templul definitiv de la sfârșitul timpurilor. în mod asemănător, cartea lui Isaia vorbește despre o zi în care Dumnezeu își va preamări Templul astfel încât acesta avea să devină „casă de rugăciune pentru toate popoarele" (Isaia 5*6, 6-7; 60,* 1—7). Profetul Iezechiel spune că atunci când va veni, în sfârșit, noul David (Mesia), Dumnezeu își va așeza „lăcașul sfânt" în mijlocul lui Israel pentru totdeauna, iar neamurile se vor converti la cultul Domnului (Iezechiel 37, 24—28). În sfârșit, profetul Haggai (Ageu) merge până la a afirma că splendoarea viitorului Templu va fi „mai mare decât a celui dintâi" - adică mai mare chiar decât cea a Templului lui Solomon (Haggai 2, 6—9).

Pe scurt, profeții Vechiului Testament depun mărturie statornică despre speranța într-un nou Templu, care nu numai că va recâștiga slava pierdută a Templului lui Solomon, ci o va și întrece.

Același lucru este valabil și despre textele iudaice extra- biblice. Și ele vorbesc despre speranța unui nou Templu. De exemplu, sulurile de la Marea Moartă[1], care datează cu puțin timp înainte de Isus și chiar din vremea lui, conțin multe profeții de acest fel. într-adevăr, unul dintre cele mai lungi manuscrise găsite, *Sulul Templului,* are mai bine de șaizeci de coloane în care este descris în detaliu noul Templu. Și rabinii din vechime credeau că va fi într-o bună zi un nou Templu. în orice caz, ei par să se fi rugat zilnic pentru restaurarea cultului de la Templu, cerându-i lui Dumnezeu în rugăciune zilnică să „aducă înapoi

închinarea[2] în Sfânta Sfintelor" (*Shemoneh Esreh* 17). în mod curios, unii rabini credeau şi că noul Templu va fi construit de Mesia însuşi. Un comentariu rabinic spune:

Când Regele Mesia, care săläşluieşte la miază-noapte, se va trezi, va veni şi va construi Templul, care este situat la miază-zi. Aceasta se potriveşte cu textul „L-am stârnit de la miază-noapte şi a venit." (Isaia 41, 25) etc. *(.Numeri Rabbah* 13, 2)

Această speranţă privind noul Templu este extrem de importantă pentru a înţelege aşteptările de

viitor ale vechilor evrei. Pe vremea lui Isus, regele Irod[1] şi urmaşii lui cheltuiseră mult timp şi mulţi bani transformând cel de-al doilea Templu într-una din minunile lumii antice (vezi Ioan 2, 20). Însă şi acest Templu avea multe neajunsuri, mai ales faptul că Sfânta Sfintelor era *goală*, întrucât chivotul legământului se pierduse la distrugerea Ierusalimului, cu câteva secole în urmă. După cum ne spune Iosephus, în secolul I d.Cr., în Sfânta Sfintelor nu era „absolut nimic" (*Bellum Iudai- cum* 5, V, 5).

În această situaţie nu e de mirare că mulţi evrei aşteptau încă noul Templu strălucitor despre care profeţii spuseseră că va fi construit în vremea venirii lui Mesia.

4. Noul Pământ al Făgăduinţei

În primul exod din Egipt, cele douăsprezece triburi ale lui Israel au pornit într-o călătorie spre pământul făgăduinţei, spre ţara Canaanului, pe care Dumnezeu făgăduise să i-o dea lui Avraam şi urmaşilor lui. În noul exod, profeţii au prevestit că Dumnezeu îi va duce atât pe Israel, cât şi neamurile păgâne într-un nou Pământ al Făgăduinţei[1], pe care aveau să-l stăpânească pe veci (Isaia 60, 21).

În privinţa primului exod, istoria acestui pământ făgăduit este bine cunoscută. Ea începe atunci când Dumnezeu îl cheamă pe Avraam din patria sa, Urul Caldeii (Irakul de astăzi) şi îi făgăduieşte lui şi urmaşilor lui „pământul" Canaanului (Israelul de astăzi) (Geneză 12,1—3). La început, făgăduinţa pare să se fi împlinit. Isac, fiul lui Avraam, şi Iacob, nepotul lui, au locuit într-adevăr în acel pământ (Geneză 22-36). Însă,

printr-o serie de evenimente petrecute cu Iosif şi cu ceilalţi fii ai lui Iacob, urmaşii lui Avraam, Isac şi Iacob au ajuns în cele din urmă să locuiască în Egipt, *în afara* Pământului Făgăduinţei, vreo patru sute de ani, până pe timpul lui Moise (Geneză 37—50). După cum am văzut mai înainte, de la naşterea lui Moise şi până la trecerea Iordanului de către Iosua, istoria exodului din Egipt este esenţialmente istoria întoarcerii celor douăsprezece triburi în pământul făgăduit lui Avraam. Este istoria felului în care Dumnezeu aduce poporul din sclavie şi din exil într-un „pământ bun şi întins, pământul care şiroieşte de lapte şi miere" (Exod 3, 8).

Totuşi, istoria nu se încheie aici. Căci poporul lui Israel nu a rămas acolo pentru totdeauna. După cum am arătat mai sus, în 722 î.Cr., zece din cele douăsprezece triburi ale lui Israel au fost alungate din Pământul Făgăduinţei de către Imperiul Asirian şi împrăştiate printre neamurile păgâne. La mai puţin de două secole, istoria s-a repetat, şi Imperiul Babilonian a făcut acelaşi lucru cu cele două triburi rămase, Iuda şi Beniamin, ducându-le în Babilon. Acum, deşi în 539 î.Cr. cele două triburi din sud au început să se întoarcă în pământul lui Israel, până în secolul I - în epoca lui Isus — cele zece triburi din nord rămăseseră tot împrăştiate şi pierdute printre neamuri. (Aceasta este originea

legendei „triburilor pierdute ale lui Israel"[1].) Din acest motiv şi fiindcă Dumnezeu făgăduise cu jurământ să-i dea ţara lui Avraam, profeţii Vechiului Testament au prevestit că, într-o bună zi, avea să existe o „întoarcere în ţară" definitivă, un nou exod către un nou pământ al făgăduinţei.

Această speranţă într-un nou exod, într-o adunare a poporului lui Dumnezeu care era risipit, se află pretutindeni în paginile Scripturii ebraice. De exemplu, profetul Amos spune că, într-o zi, Dumnezeu îşi va sădi poporul „în ţara lor", aşa încât să nu mai fie niciodată „smulşi din pământul pe care li l-am dat" (Amos 9, 14—15). Şi Oseea prevesteşte că, la vremea noului legământ, toate cele douăsprezece triburi vor fi semănate din nou în „ţară" (Oseea 1,10—11; 2, 16—23). În sfârşit, Ieremia afirmă că, atunci când va avea loc noul exod, Dumnezeu le va da celor douăsprezece

triburi „o țară încântătoare" ca moștenire (Ieremia 3,15-

19). Şi sunt multe alte profeţii de acest fel.[1]

Fascinant la această speranţă biblică este însă faptul că se întrevede că *viitorul* Pământ al Făgăduinţei nu va fi neapărat identic cu ţara pământească a lui Israel. Acest lucru este deja implicit în vestita profeţie a lui Natan despre împărăţia veşnică a lui David (2 Samuel 7). Aici, Dumnezeu făgăduieşte că va „rândui *un loc* pentru poporul meu Israel" şi că îl va „sădi şi el se va aşeza pe locul său" (2 Samuel 7, 10). Însă acest „loc" nou nu se poate referi la pământul lui Israel, deoarece în vremea lui David toate cele douăsprezece triburi locuiau *deja* acolo. La fel de straniu, profetul Iezechiel descrie viitorul pământ al făgăduinţei ca fiind „precum grădina Edenului" (Iezechiel 36, 33—35) şi pune în legătură întoarcerea celor douăsprezece triburi ale lui Israel cu învierea morţilor (Iezechiel 37). Este aceasta doar o referire la ţara Canaanului? Sau Iezechiel are în vedere o călătorie spre un loc mai măreţ?

În sfârşit, şi lucrul cel mai important, cartea lui Isaia descrie în mod repetat noul exod ca pe o călătorie a poporului lui Dumnezeu către un nou Ierusalim (vezi Isaia 43; 49; 60). În mod remarcabil, viziunea lui Isaia descrie atât viitorul Ierusalim, cât şi ţara viitoare ca făcând parte dintr-un „cer nou şi un pământ nou" — adică o creaţie cu totul nouă.

Căci iată, eu fac *ceruri noi şi un pământ nou* şi nimeni nu-şi va mai aminti de cele de odinioară şi la inima nimănui nu se vor mai sui. Bucuraţi-vă şi veseliţi-vă în veci de ceea ce voi face, căci, iată, fac din Ierusalim bucurie şi din poporul lui, veselie. (Isaia 65, 17—18)

Eu ştiu faptele şi gândurile lor şi vin să adun toate neamurile şi limbile... *Şi îi vor aduce pe toţi fraţii voştri din toate neamurile ca ofrandă Domnului... pe muntele meu cel sfânt, Ierusalimul,* spune Domnul... Căci precum *cerurile cele noi şi pământul cel nou* pe care le voi face Eu vor rămâne înaintea mea, spune Domnul, la fel vor rămâne şi urmaşii voştri... (Isaia *66,* 18.20.22)

Cu alte cuvinte, şi în Scripturile ebraice există motive să credem că profeţii aveau în vedere un nou exod, către un nou Pământ al Făgăduinţei, care va fi mai mare decât pământul făgăduinţei de la exodul din Egipt.

Dacă privim scrierile iudaice din afara Bibliei, găsim şi acolo dovezile unei speranţe care depăşeşte simpla întoarcere lumească în ţară.[1] De exemplu, într-o scriere din secolul I d.Cr., descoperim ideea că adevărata „ţară sfântă" este „lumea de sus", unde se află tronul lui Dumnezeu. Spre deosebire de ţara pământească a Canaanului, pământul ceresc al făgăduinţei va dăinui veşnic şi este chiar identificat drept „împărăţia" lui Dumnezeu (vezi *Testamentul lui*

Iov 33,1—9)[1]. Şi mai importantă este mărturia *Mişnei,* care spune:

Toţi fiii lui Israel au parte în lumea viitoare, căci este scris: „Toţi cei din poporul tău, drepţi fiind, *pentru totdeauna vor moşteni pământul:* mlădiţa sădită de mine, făptuirea mâinilor mele, ca să fiu preamărit."

— Isaia *60,* 21. (Mişna, *Sanhedrin* 10,1)*

După cum au constatat cercetătorii, în această

tradiţie iudaică, „a moşteni pământul"[1] înseamnă a avea parte de „lumea ce va să vină" - o expresie rabinică obişnuită pentru lumea nouă din era mântuirii. Această interpretare a Mişnei este confirmată ulterior de Talmudul babilonian. Conform Talmudului, întoarcerea triburilor pierdute ale lui Israel în pământul făgăduinţei este identificată explicit drept intrarea lor în „lumea

viitoare" (*Sanhedrin* nob)[1]. Această identificare este semnificativă, căci arată că şi iudaismul rabinic — adesea caracterizat ca fiind interesat mai mult de „lumea aceasta" în speranţele sale de viitor - putea vedea aici pământul făgăduinţei drept semn al unei creaţii *viitoare*. Şi nu este o coincidenţă că atât Mişna, cât şi Talmudul citează vedenia noului Ierusalim din Isaia *60,* 21 ca temei al acestei nădejdi de viitor.

Pe scurt, cel puţin pentru unii iudei din Antichitate, mai ales pentru cei influenţaţi de cartea lui Isaia, în vreme ce primul exod însemnase o întoarcere în ţara făgăduită pământească, noul exod avea să fie diferit. Avea să însemne o călătorie spre un nou pământ al făgăduinţei şi către un nou Ierusalim. Evident, acest nou pământ avea să fie cu mult mai măreţ decât cel făgăduit lui Moise. Nu avea să fie o ţară obişnuită, ci parte din „Lumea ce va să vină".

În acest moment, ar trebui să ne fie limpede că, deşi *unii* iudei aşteptau, poate, doar un Mesia războinic, lucrurile nu stăteau neapărat aşa cu toţi. În conformitate cu Scripturile şi cu anumite tradiţii iudaice antice, pentru alţii, speranţa de viitor consta în mult mai mult. Era speranţa venirii lui Mesia, care avea să fie nu numai rege, ci şi profet şi făcător de minuni precum Moise. Era speranţa încheierii unui nou şi veşnic legământ, care avea să culmineze cu un ospăţ ceresc unde cei drepţi aveau să-l vadă pe Dumnezeu şi să se îndestuleze din prezenţa divină. Era speranţa construirii unui nou Templu măreţ, în care Dumnezeu avea să fie adorat în veci de veci. În sfârşit, era o speranţă a adunării poporului lui Dumnezeu în

Pământul Făgăduinţei dintr-o lume creată din nou. Aşa cum spusese Domnul în cartea lui Isaia:

Nu vă mai amintiţi de cele din trecut, la cele de odinioară nu mai cugetaţi.

Iată, *Eu fac ceva nou;*

de pe acum se iveşte: oare nu vă daţi seama?

Voi face în pustiu o cale şi râuri în pământ uscat.

(Isaia 43, 18-19)

Pe scurt, în conformitate cu Vechiul Testament şi cu tradiţiile iudaice antice, speranţa poporului lui Dumnezeu era readucerea lui Israel din exil, adunarea neamurilor păgâne şi înnoirea creaţiei înseşi. Era speranţa că Dumnezeu, printr-un nou exod, avea cândva „să facă toate noi" (Apo- calipsa 21, 5).

ISUS ŞI NOUL EXOD

Cu acestea în minte, putem pune acum întrebarea capitală: există vreun motiv pentru a crede că Isus *însuşi* aştepta un nou exod?

Având în vedere ce am spus până acum, răspunsul este „Da", iar speranţa într-un nou exod ajută mult la descifrarea înţelesurilor din cuvintele şi acţiunile lui Isus. Totuşi, înainte de a ne adânci în detalii ce vor fi utile pentru înţelegerea mai ales a Cinei de Taină, va fi de folos să înfăţişăm această aşteptare pe care o avea Isus într-un mod mai general, făcând câteva scurte observaţii.

Mai întâi, este important să avem în vedere că, în vremea lui Isus, speranţa evreilor cu privire la un nou exod nu era doar ceva îngropat în vechile profeţii. Dimpotrivă, istoricul evreu Iosephus ne relatează lucruri ce sugerează că ideea unui nou exod era atât de răspândită în secolul I după Cristos, încât mai multe figuri ce aveau popularitate pe atunci au promis să

săvârşească minuni care aminteau de ieşirea din Egipt. Iată, de pildă, următoarele două relatări:

Pe când Fadus mai era procuratorul Iudeii, un şarlatan cu numele de Theudas a convins o uriaşă mulţime de oameni să-l însoţească împreună cu avuţiile lor până la fluviul Iordan. El s-a dat drept profet şi pretindea că prin magicul său cuvânt era în stare să despartă apele Iordanului, înlesnind trecerea însoţitorilor lui pe celălalt mal. (*Antichităţi iudaice*, 20, V, 1)

în vremea aceea a venit la Ierusalim un egiptean care se dădea drept profet, îndemnând gloata de plebei să urce împreună cu el pe Muntele Măslinilor, situat la cinci stadii distanţă de oraş. Acolo zicea el că voia să arate cum, la porunca lui, zidurile Ierusalimului se vor prăbuşi, făgăduind oamenilor că vor pătrunde în oraş prin spărturile lor. (*Antichităţi iudaice*, 20, VIII, 6)[1]

Aceste figuri, pe care cercetătorii moderni[1] le denumesc „profeţi de semne", îşi împrumutau clar trăsăturile de la cei mai memorabili conducători ai exodului: Moise, care a despicat apele Mării Roşii (Exod 15), şi Iosua, care a dărâmat zidurile cetăţii Ierihon (Iosua *6).* într-adevăr, şi Theudas, şi egipteanul erau destul de cunoscuţi pentru a merita să fie menţionaţi nu doar de Iosephus, ci şi de Rabbi Gămăliei în Faptele Apostolilor (Fapte 5, 33-39). Din păcate pentru ei, nu s-a ales nimic de promisiunile lor: Theudas a fost prins de procuratorul roman şi decapitat, iar cavaleria romană a măcelărit patru sute dintre cei care-l urmaseră pe egiptean, el însuşi abia scăpând cu viaţă. Ce ne interesează pe noi aici este faptul că existenţa unor astfel de figuri demonstrează că, pe vremea lui Isus, speranţele evreilor privitoare la un nou exod erau cât se poate de vii în „poporul de rând".

Având în minte acest context istoric, când ne întoarcem la Evanghelii, pare limpede că multe dintre cuvintele şi faptele lui Isus funcţionează şi ca semne ale

mult aşteptatului nou exod.[1] La fel ca Theudas şi ca egipteanul, Isus a spus şi a făcut gesturi în public care vor fi evocat amintiri din timpul ieşirii din Egipt. Dar, spre deosebire de Theudas şi de egiptean, Isus nu doar a făgăduit semne miraculoase ale noului exod, ci le-a şi înfăptuit.

De exemplu, cum am văzut mai sus, Scripturile prevestesc viitoarea venire a unui profet asemenea lui Moise (Deuteronom 18). Aşadar, cum îşi începe Isus misiunea publică? Mergând în pustiu şi postind „patruzeci de zile", aşa cum postise Moise „patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi" în pustiu, pe muntele Sinai (Exod 34, 28). Mai mult, în Evanghelia după Ioan, Isus preschimbă apa în vin, drept „cel dintâi semn al său" (Ioan 2,1-11), aşa cum Moise preschimbase apa în sânge ca unul dintre primele „semne" împotriva Faraonului, înaintea ieşirii din Egipt (Exod 7, 14—24). Prin astfel de acţiuni, Isus le spune, de fapt, ascultătorilor săi evrei: „Eu sunt noul Moise, venit să inaugureze noul exod".

La fel, conform profetului Ieremia, la vremea noului exod, Dumnezeu avea să facă un „nou legământ" cu poporul său, un legământ mai mare decât cel făcut când Dumnezeu i-a scos „din ţara Egiptului" (Ieremia 31, 31-32). Şi cum îşi încheie Isus misiunea publică? în Cenacol, în seara dinaintea morţii sale, ia un potir cu vin şi spune: „Acest potir este Legământul cel nou, în sângele meu, care se varsă pentru voi" (Luca 22, 20; 1 Corinteni 11, 25). Cu acest gest, Isus spune şi „împlinesc profeţia despre noul legământ prin moartea mea".

Lucrul cel mai izbitor este, poate, faptul că atunci când este întrebat direct de ucenicii lui Ioan Botezătorul dacă El este Mesia, Isus răspunde trimiţând la una dintre profeţiile lui Isaia despre noul exod:

„Mergeţi şi povestiţi-i lui Ioan ceea ce auziţi şi vedeţi: orbii văd, şchiopii umblă, leproşii sunt curăţiţi şi surzii aud, morţii învie şi săracilor li se binevesteşte. Şi fericit este cel care nu se va poticni din pricina mea." (Matei 11, *4—6;* Luca 4, 18—19)

Atunci se vor deschide ochii celor orbi
şi urechile celor surzi vor auzi;
atunci şchiopul va sări ca cerbul
şi va striga de bucurie limba celui mut,
căci vor izvorî în pustiu ape şi pâraie în deşert. [...]
Şi va fi acolo cărare şi drum
şi se va chema „calea cea sfântă". [...]
Cei izbăviţi de Domnul se vor întoarce
şi vor veni în Sion cu strigăte de veselie
şi bucurie veşnică va încununa capul lor...

(Isaia 35, 5-10

)în fapt, Isus le spune ucenicilor lui Ioan: „Minunile mele sunt semne ale noului exod despre care vorbeşte Isaia şi Eu sunt vestitorul mesianic al mântuirii".[1]

Pe scurt, din perspectiva evreilor antici, în lumina speranţelor lor comune de viitor, misiunea publică a lui Isus era plină cu asupra de măsură de semnele mult aşteptatului nou exod. El pare să-şi fi modelat în mod voit acţiunile[2] atât după Scripturi, cât şi după tradiţiile ebraice privind venirea lui Mesia.

înainte de a încheia acest capitol, se cuvine să observăm că legătura dintre Isus şi exod era percepută de autorii Evangheliilor. Luca, mai ales, subliniază importanţa acestei speranţe, în relatarea sa despre Schimbarea la faţă a lui Isus. Acolo găsim aceste cuvinte remarcabile:

zi de sabat (Matei 12,1- 8). Dar nu există dovezi că ar fi încălcat vreodată cu bună ştiinţă Legea lui Moise şi sunt multe dovezi că a respectat-o toată viaţa. După cum spune în Predica de pe Munte: „Să nu credeţi că am venit să nimicesc legea şi profeţii; n-am venit să nimicesc, ci să împlinesc" (Matei 5,17). Vezi, de ex. E.P. Sanders, *Jewish Law from Jesus to the Mishnah: Five Studies* (SCM Press, London; Trinity Press International, Philadelphia, 1990), l-90.

1 Geza Vermes, *The Religion of Jesus the Jew* (Fortress, Minneapolis, 1993), 16.

1 220-239; James VanderKam si Peter Flint, *The Meaning of the Dead Sea Scrolls* (Fortress, Minneapolis, 2002); H.L. Strack si Günter Stemberger, *Introduction to the Talmud and Midrash*, trad, si ed. Markus Bockmuehl (Fortress, Minneapolis, 1996).

1 Exemple de folosire a literaturii rabinice pentru studierea lui Isus: vezi Levine, *The Misunderstood Jew;* Craig A.

Iar ca la opt zile după cuvintele acestea, [Isus], luându-i pe Petru, pe Ioan şi pe Iacob, s-a suit pe munte ca să se roage. Şi, pe când se ruga El, chipul feţei sale s-a schimbat şi îmbrăcămintea i s-a făcut albă strălucitoare. Şi iată, doi bărbaţi grăiau cu El — Moise şi Ilie —, care, arătân- du-se în slavă, vorbeau despre *plecarea lui pe care avea s-o împlinească în Ierusalim.* (Luca 9, 28-31)

Aici, cuvântul „plecarea" traduce de fapt grecescul *exodos,* „ieşire", şi a fost folosit ca un eufemism pentru moarte, dar făcând aluzie şi la exodul din Egipt. în contextul din secolul I, faptul că Luca alege acest cuvânt este plin de sens. Căci ne oferă un indiciu esenţial despre *când* avea să se împlinească, de fapt, acest exod: în timpul pătimirii şi morţii lui Isus la Ierusalim.

Evans,*Jesus and His Contemporaries: Comparative Studies* (Brill, Leiden, 2001); Sanders, *Jewish Law from Jesus to the Mishnah;* Vermes, *Jesus the Jew.* Vezi şi Herbert W. Basser, „The Gospels and Rabbinic Literature" in *The Missing Jesus: Rabbinic Judaism and the New Testament,* eds. Bruce Chilton, Craig A. Evans şi Jacob Neusner (Brill, Leiden, 2002), 77-99.
1 Vezi Martin Hengel, *The Zealots* (T&T Clark, Edinburgh, 1961).

Pentru o bună trecere în revistă a speranţelor de viitor ale evreilor obişnuiţi, vezi mai ales, E.P. Sanders, *Judaism: Practice & Belief 63BCE—66CE,* London (SCM Press; Trinity Press International, Philadelphia, 1992) 279-303; David E. *hune, Apocalypticism, Prophecy, and Magic in Early Christianity* (WUNT 199; Mohr Siebeck, Tiibingen, 2006), 13-38.

1 Dacă nu este specificat altfel, toate traducerile din pseudo-epi- grafele iudaice sunt luate din James H. Charlesworth, ed., *The Old Testament Pseudepigrapha,* 2 vol. (Anchor Bible Reference Library, Doubleday, New York, 1983,1985) şi toate traducerile manuscriselor de la Marea Moartă sunt luate din Florentino

într-adevăr, întreaga relatare despre Schimbarea la faţă a lui Isus sugerează că acest nou exod, deşi întemeiat pe cel vechi, avea să fie şi asemănător, şi radical diferit. în vechiul exod, Dumnezeu îl identificase pe Israel drept fiul său: „Israel este întâiul meu născut şi îţi spun: Lasă-l pe fiul meu să plece ca să-mi aducă închinare" (Exod 4, 22). în noul exod, despre care e vorba în timpul Schimbării la faţă, Dumnezeu spune despre Isus: „Acesta este Fiul meu preaiubit: de El să ascultaţi" (Luca 9,35). Cu alte cuvinte, Isus nu e *doar* un nou Moise. El este şi noul Israel, Fiul preaiubit al lui Dumnezeu, care va trece prin noul exod în propria sa persoană. Prin pătimirea şi moartea sa - „plecarea" sa din Ierusalim - Isus însuşi va conduce poporul lui Dumnezeu în noul pământ al făgăduinţei, în „lumea înnoită" (Matei 19. 28).

García Martínez şi EibertJ.C. Tigchelaar, *The Dead Sea Scrolls Study Edition,* 2 vol. (Eerd- mans, Grand Rapids, 2000). Dacă nu este specificat altfel, traducerile din Midrash Rabbah sunt din H. Friedman şi M. Simon, *Midrash Rabbah* (10 vol.; repr. Soncino, London, 1992).

1 Pentru discuţiile ştiinţifice despre noul exod, vezi, de exemplu, David W. Pao, *Acts and the Isaianic New Exodus* (Baker Academic, Grand Rapids, 2000); Rikki E. Watts, *Isaiah's New Exodus in Mark* (Baker Academic, Grand Rapids, 2000); Dale C. Allison, Jr, *The New Moses: A Mattheian Typology* (Fortress, Minneapolis, 1993); Jean Da- nielou, S.J., *From Shadows to Reality: Studies in the Biblical Typology of the Fathers* (Newman, Westminster, Md., i960), 153-228.

1 " Numerotarea psalmilor este cea din Biblia ebraică. În versiunea greceasca a Septuagintei, Psalmii 9 şi 10 constituie Psalmul 9, de unde diferenţa de numerotare mai departe, până la a doua parte a Psalmului 147, care este numerotată 147 şi apoi cifrele coincid între 148-150 (n.t.).

Desigur, dacă aceste legături sunt corecte, ele nasc mai multe întrebări decât răspunsuri. Cea dintâi este aceasta: Dacă Isus se aştepta la un nou exod, cum gândea El că va începe acesta?NOUL PAŞTE

După cum am văzut în capitolul anterior, mulţi iudei care trăiau pe vremea lui Isus nu aşteptau doar un Mesia pământesc care să vină să-i elibereze din strânsoarea Imperiului Roman. Nici nu aşteptau pur şi simplu un salvator politic care să instaureze o societate perfectă. Numeroşi erau cei care aşteptau ceva cu mult mai măreţ. Aşteptau un nou exod.

Această veche speranţă a evreilor este importantă fiindcă ne oferă prima cheie pentru descifrarea tainei Cinei de pe urmă. Orice evreu din vechime ştia că, *dacă va fi un nou exod, ar trebui să fie şi un nou Paşte.*

1 Traducere uşor adaptată din *Midraş Rabbah,* ediţia Soncino, care citeşte în mod ciudat „ogor de grâu" în Ps. 72,*16*. Citat în Allison, *The New Moses*, 85.

Identitatea lui Rabbi Hezekiah este greu de stabilit. Vezi Neusner, *Dictionary of Ancient Rabbis,* 192. Pentru citat, v. *Ecclesiastes Rabbah* 2:1:1. *Cf.* şi *Song of Songs Rabbah* 1:2-4.

1 *Talmud,* ediţia Soncino, uşor adaptată.

Pentru o adaptare similară, vezi Joseph Klausner, *The Messianic Idea in Israel,* tr. W.F. Stines- spring (George Allen and Unwin, London, 1956), 412.

1 Klausner, *The Messianic Idea in Israel,* 412.

1 Studii excelente despre speranţa evreilor referitoare la un nou Templu: G.K. Beale, *The Temple and the Church's Mission: A Biblical Theology of the Dwelling Place of God* (New Studies in Biblical Theology 17; InterVarsity,

În primul exod, cele douăsprezece triburi ale lui Iacob nu au plecat, pur şi simplu, din Egipt. Au fost eliberate de Dumnezeu. În vremea lui Moise, poporul israeliţilor nu a decis, pur şi simplu, într-o bună zi, să lepede jugul robiei. Au fost răscumpăraţi de Domnul. Şi, deşi Moise a făcut o mulţime de semne şi urgii care au dus la ieşirea din Egipt, până la urmă Pastele a fost acela care a pus în mişcare ieşirea lui Israel. În acea noapte, israeliţii care au jertfit mieii de Paşte nu au fost doar salvaţi de îngerul nimicitor, ci au fost eliberaţi din robia Egiptului. Ca urmare, noaptea aceea era celebrată ca unul dintre cele mai importante evenimente din istoria lui Israel. De-a lungul secolelor, poporul evreu celebra memorialul Paştelui* din Egipt ca pe cea mai importantă sărbătoare. În fiecare an, milioane de evrei — inclusiv Iosif, Maria, Isus şi toţi ucenicii lui -

Downers Grove, 111., 2004); T. Desmond Alexander şi Simon Gathercole, eds., *Heaven on Earth: the Temple in Biblical Theology* (Pater-Noster, Waynesboro, Ga., 2004); Yves Congar, O.P., *The Mystery of the Temple* (Newman, Westminster, Md., 1962).

1 „Cortul lui Moise": vezi Craig R. Koester, „Tabernacle" în *Eerdmans Dictionary of the Bible*, ed. David Noel Freedman (Eerdmans, Grand Rapids, 2000), 1269-1270. Pentru un studiu mai amplu, vezi Craig R. Koester, *The Dwelling of God* (Catholic Biblical Quarterly Monograph Series 22; Catholic Biblical Association, Washington, D.C., 1989).

" în traducerile româneşti: „pâinile punerii-înainte" *(n.t.)*.

1 După cum scrie N.T. Wright, „Templul era punctul central al tuturor aspectelor vieţii poporului evreu... Importanţa lui la toate nivelurile nu poate fi supraestimată". N.T. Wright, *The New Testament and the People of God* (Fortress, Minneapolis, 1992), 224.

„Sulurile de la Marea Moartă": vezi Sanders, *Jesus andJudaism*, 77-90, pentru o colecţie de surse.

urcau la Ierusalim să facă Pastele şi să sărbătorească ieşirea din Egipt (Luca 2, 41).

Dar, la ultimul său Paşte, în seara Cinei de taină, Isus a făcut ceva ciudat. În timpul acelei mese, în loc să vorbească despre ieşirea din Egipt, a vorbit despre viitoarea sa pătimire şi moarte. în acea seară, în loc să explice înţelesul cărnii mielului de Paşte, Isus a identificat pâinea şi vinul de la cină drept propriul său trup şi sânge şi le-a poruncit ucenicilor să-l mănânce şi să-l bea. De ce?

Răspunsul, zic eu, se află în speranţa evreilor privitoare la un nou exod. Deşi Cina de pe urmă a fost o cină de Paşte, ea nu a fost una obişnuită. în seara aceea, Isus nu doar celebra încă un memorial al ieşirii din Egipt, ci înfiinţa *un nou Paşte,* mult aşteptatul Paşte

1 Vezi Peter Richardson, *Herod: King of the Jews and Friend of the Romans* (Fortress, Minneapolis, 1999); Ehud Netzer, *The Architecture of Herod, the Great Builder* (Baker Academic, Grand Rapids, 2008).

Vezi W.D. Davies, *The Gospeland the Land: Early Christianity and Jewish Territorial Doctrine* (University of California Press, Berkeley, 1974); Karen J. Wenell, *Jesus and Land: Sacred and Social Space in Second Temple Judaism* (T & T Clark, London, 2007).

1 Despre adunarea laolalta a triburilor pierdute, vezi Brant Pitre, *Jesus, the Tribulation, and the End of the Exile,* 31-40; Paula Fredriksen, *Jesus of Nazareth, King of the Jews* (Random House, New York, 1999), 98; Dale C. Allison, Jr., *Jesus of Nazareth: Millenarian Prophet* (Fortress, Philadelphia, 1998), 101-102,141; Sanders,*Judaism,* 291-294; David C. Greenwood, „On Jewish Hopes for a Restored Northern Kingdom", *Zeitschriftfur die alttestamentliche Wissenschaft* 88 (1976), 376-385.

1 Vezi, de ex., Iezechiel 20, 3*6,* 41-42; Davies, *The Gospel and the Land,* 39.

al lui Mesia. Prin *această jertfă,* Isus avea să inaugureze noul exod pe care îl prevestiseră profeţii şi pe care îl aşteptase poporul evreu. Această legătură dintre Cina de pe urmă şi noul Paşte ne va oferi primul indiciu pentru a răspunde la întrebarea cum de Isus le-a putut porunci ucenicilor să-i mănânce trupul şi să-i bea sângele.

Totuşi, dacă vrem să privim acţiunile lui Isus prin ochii evreilor din vechime, trebuie, mai întâi, să studiem sensul Paştelui însuşi, atât în Scripturi, cât şi în tradiţia iudaică. Nu ne foloseşte la nimic să începem a vorbi despre cum a instituit Isus un nou Paşte dacă nu ştim nimic despre Pastele din Egipt, precum şi despre sensul pe care îl avea Pastele

" „Celebrarea memorialului" nu este o simplă comemorare, ci o retrăire a respectivelor momente din istoria

Nu afirm că *toţi* evreii vedeau la fel ţara viitoare. După cum spune W.D. Davies: „Nu exista *o singură* învăţătură despre Ţară, clar definită şi normativă, ci, aşa cum se întâmplă de obicei în iudaism, o multitudine de idei şi de aşteptări nutrite în mod variat şi nesistematic." Totuşi, „părerea că *întreaga* eshatologie iudaică era legată de lumea aceasta nu poate fi acceptată, deoarece foarte multe surse anticipează o ordine transcendentă sau schimbări supranaturale «la sfârşitul timpurilor»" (Davies, *The Gospel and the Land,* 157).

1 Pentru o introducere la Testamentul lui Iov, vezi R.P. Spitter, „Testament of Job" în James H. Charlesworth, *Old Testament Pseudepigrapha,* 2 voi. (Anchor Bible Reference Library; Doubleday, New York, 1983, 1985), 1: 829-837.

1 Vezi Davies, *The Gospel and the Land,* 123.

1 Textul complet spune: „Rabinii noştri au dat învăţătura: *Cele zece triburi nu au parte în lumea ce va să vină,* căci spune: «Şi i-a smuls Domnul de pe *pământul lor* cu

mântuirii, cu efect asupra vieţii de credinţă a participanţilor. Autorul va explica, pe larg, acest lucru mai jos (n.t.).

pentru evreii din secolul I. Deşi istorisirea de bază le e cunoscută multora, pentru scopul nostru ceea ce contează sunt amănuntele. Aşadar, înainte de a ne ocupa de Cina cea de taină, să ne întoarcem mai întâi să vedem cum arăta Pastele în Vechiul Testament şi în vremea lui Isus.

RĂDĂCINILE BIBLICE ALE PAŞTELUI

Pentru a înţelege gesturile lui Isus la Cina cea de taină, în contextul iudaic de atunci, este important ca, mai întâi, să studiem cum arată Pastele în Scriptură[1]. Deşi este menţionat de multe ori în paginile Bibliei, cea mai importantă descriere a lui se găseşte în Exod 12. Acolo nu doar se relatează ce s-a întâmplat în noaptea primului Paşte, ci se dau şi instrucţiuni

mânie şi cu furie şi cu aprindere mare (Deut. 29, 27).» «Şi i-asmuls Domnul de pe *pământul lor*» se referă la *lumea aceasta*; «şi i-a aruncat într-o *altă ţară*» — în *lumea ce va să vină*: aceasta este părerea lui Rabbi Akiba... Rabbi Simeon ben Iuda a spus: Dacă faptele lor sunt ca în ziua de astăzi, nu se vor întoarce; altfel, o vor face. Rabbi a spus: *Vor intra în lumea ce va să vină*, aşa cum s-a spus: «În ziua aceea, când se va suna din trâmbiţa cea mare, [şi vor veni cei care stăteau să piară în ţara Asiriei şi fugarii din ţara Egiptului. Ei se vor închina înaintea Domnului, pe *muntele cel sfânt al Ierusalimului]* (Isaia 27, 13)»" (Talmudul babilonian *Sanhedrin,* nob).

Flavius Josephus, *Antichităţi iudaice* 2, trad. rom. Ion Acsan (Hasefer, Bucureşti, 2004), 558, 567.

1 Vezi Craig S. Keener, *The Historical Jesus ofthe Gospels* (Eerdmans, Grand Rapids, 2009), 239-241; Rebecca Gray, *Prophetic Figures in Late Second Temple Jewish Palestine: The Evidence from Josephus* (Oxford

amănunţite despre cum trebuie să ţină poporul lui Israel această sărbătoare. Din acea noapte începând, până în vremea lui Isus (şi după), Pastele avea să fie celebrat în fiecare primăvară ca „o zi de aducere aminte", o rânduială care trebuie îndeplinită „veşnic" (Exod 12, 14). Cu alte cuvinte, Cartea Exodului nu doar povesteşte ce s-a întâmplat în acea noapte de Paşte. Ea înfăţişează şi *liturgia* pascală - ritualul de jertfă - ce trebuia împlinit de poporul evreu în acea primă noapte şi totdeauna.

Această liturgie biblică de Paşte este importantă, căci fixează cadrul pentru dezvoltări ulterioare în tradiţia iudaică, precum şi pentru ce avea să facă Isus la Cina cea de taină. Aşadar, este important să dăm atenţie diferitelor porunci pe care le-a dat Dumnezeu poporului prin Moise. Deşi orice evreu

University Press, New York, 1993).

1 Keener, *The Historical Jesus of the Gospels,* 238-244; Brant Pitre, *Jesus, the Tribulation and the End of the Exile,* 137-159, 447-451, 486-491; Dale C. Allison, Jr., ,,Q's New Exodus and the Historical Jesus" in *The Sayings Source Qand the Historical Jesus,* ed. A. Linde- mann (Leuven University, Leuven, 2001), 295-428. Vezi si Brant Pitre, „The Lord's Prayer and the New Exodus", *Letter & Spirit* 2 (2006), 69-96.

1 Vezi Keener, *The Historical Jesus of the Gospels,* 240; Ben Witherington, *The Christology of Jesus* (Fortress, Minneapolis, 1991), 171.

2 Despre faptul că Isus îşi înţelegea propriile acţiuni drept mesianice, vezi Michael F. Bird, *Are You the One Who Is to Comei The Historical Jesus and the Messianic Question* (Baker Academic, Grand Rapids, 2009); Keener, *The Historical Jesus of the Gospels,* 256-282; Joseph Ratzinger (Papa Benedict XVI), *Isus din Nazaret,* 1: 276-305; Wright,

practicant din Antichitate cunoştea bine îndrumările date de Dumnezeu pentru ţinerea întâiului Paşte, ne este de folos să ne împrospătăm memoria şi să revedem principalii paşi înfăţişaţi în Vechiul Testament.

Pasul i: Alege un miel fără meteahnă, de parte bărbătească

Prima etapă a jertfei pascale era ca fiecare bărbat să-şi aleagă un miel fără meteahnă, de parte bărbătească, de un an, spre a-l aduce jertfă pentru familia sa. După cum îi spune Dumnezeu lui Moise cu privire la Paşte:

Luna aceasta să vă fie începutul lunilor. Ea să vă fie cea dintâi lună a anului. Spuneţi întregii adunări a lui Israel: în ziua a zecea a lunii acesteia, *să-şi ia tot bărbatul un miel* de fiecare familie, un miel de fiecare casă. [...] Mielul să vă fie fără meteahnă, de parte bărbătească, de un an. Puteţi lua fie un miel, fie un ied. Şi să-l păstraţi până în ziua a paisprezecea a lunii acesteia... (Exod 12, 2-6)

E important de observat că se cere explicit ca mielul de Paşte să fie de parte bărbătească, în floarea vârstei (de un an) şi „fără meteahnă". Această ultimă caracteristică însemna că nu era destul să fie un miel. Trebuia să nu aibă nici un cusur. Mielul nu putea fi

Jesus and the Victory of God, 447-539.

1 Ca studii despre Pastele iudaic, vezi Barry D. Smith, *Jesus' Last Passover Meal* (Edwin Mellen Press, Lewiston, N.Y., 1993); Sanders, *Judaism*, 132-138; B.M. Bokser, *The Origins of the Seder* (University of California Press, Berkeley, 1984); J.B. Segal, *The Hebrew Passover From the Earliest Times toA.D. jo* (Oxford University Press, London, 1963); Roland de Vaux, *Ancient Israel: Its Life and Institutions* (Eerd- mans, Grand Rapids, 1997), 484-492.

nicidecum schilod, şchiop sau bolnav. Trebuia să fie desăvârşit.

Pasul 2: Jertfeşte mielul[1]

Al doilea pas era ca tatăl din fiecare familie să jertfească mielul. Jertfirea avea loc în ziua a paisprezecea a lunii Nisan, primăvara, prin martie-aprilie. După cum îi spune Dumnezeu lui Moise: Să-l păstraţi până în ziua a paisprezecea a lunii acesteia şi atunci toată adunarea obştii lui Israel să-l înjunghie spre seară. (Exod 12, *6)*

În timpul jertfirii mielului, era foarte important să nu i se zdrobească nici un os: „...nici un os să nu-i zdrobiţi" (Exod 12, 46). Cu alte cuvinte, mielul fără meteahnă trebuia jertfit întreg, fără a-i ştirbi în vreun fel desăvârşirea.

Trebuie să subliniem aici că jertfirea mielului era o acţiune specific *preoţească*. Deşi cititorii moderni uită uneori aceasta, în vechiul Israel doar preotul putea aduce o jertfă de sânge. Acest lucru îl făceau preoţii: ei erau oameni puşi deoparte pentru a oficia cultul prin jertfe. E important pentru noi fiindcă, la vremea exodului din Egipt, dreptul preoţesc de a aduce jertfă aparţinea tuturor celor douăsprezece triburi ale lui Israel. Toate cele douăsprezece triburi erau chemate să fie „împărăţie de preoţi" (Exod 19, *6).* La vremea exodului, în Israel era ceea ce s-ar putea numi „preoţia firească" a taţilor şi a fiilor, astfel încât „tot bărbatul"

1 Vezi Brant Pitre, „Jesus, the New Temple, and the New Priesthood", *Letter & Spirit* 4 (2008): 47-83.

(Exod 12, 3) acționa ca preot peste casa sa, alegând și jertfind mielul de Paște[1].

Mai târziu, privilegiul de a aduce jertfe avea să le fie luat celor unsprezece triburi și dat unuia singur: tribului lui Levi. Aceasta s-a petrecut când majoritatea triburilor lui Israel au căzut în idolatrie și s-au închinat Viţelului de Aur (vezi Exod 32). În urma acestui tragic eveniment, cei din tribul lui Levi au fost „hirotoniți" pentru cultul preoțesc al Dumnezeului lui Israel, fiindcă numai ei au răspuns chemării lui Moise de a se lepăda de idolatrie și de a veni de partea Domnului (Exod 32, 39). Din acel punct al istoriei lui Israel și până în vremea lui Isus, doar lor le era îngăduită slujirea preoțească la Templu spre a aduce jertfe de sânge. Dacă erai din tribul lui Ruben, sau al lui Simeon, sau chiar din tribul regal al lui Iuda, îți era interzis să mergi la altar ca să verși sângele jertfei.

Dar la vremea *celui dintâi* Paște nu era așa. Atunci, înainte de închinarea la Viţelul de Aur, bărbații din *toate cele douăsprezece triburi* ale lui Israel acționau ca preoți, aducând jertfa mielului de Paște pentru a-i răscumpăra pe ai lor și a-i scăpa de moarte.

Pasul 3: Ungeți cu sângele mielului

Al treilea pas la jertfa de Paște era să se ungă porțile tuturor israeliților cu sângele mielului, ca semn vizibil al jertfei aduse: „Să ia din sângele lui și să ungă

1 Vezi Scott W. Hahn, *Kinship by Covenant: A Canonical Approach to the Fulfillment of God's Saving Promises* (Anchor Yale Bible Reference Library; Yale University Press, New Haven, 2009), 139-142, 279, 299-300.

uşorii uşilor şi pragul de sus al caselor unde îl vor mânca" (Exod 12, 7).

Deşi Cartea Exodului nu spune explicit cum era ucis mielul, în vechiul Israel metoda obişnuită de sacrificare era tăierea gâtului animalului şi scurgerea sângelui într-un vas sfânt. Preotul ducea apoi sângele la altar şi îl vărsa ca jertfă. Această practică pare să stea îndărătul poruncilor mai amănunţite ale lui Moise privind sângele mielului:

Moise i-a chemat pe toţi bătrânii lui Israel, şi le-a zis: „Duceţi-vă de luaţi un miel pentru familiile voastre şi junghiaţi Pastele. *Luaţi apoi un mănunchi de isop, înmuiaţi-l în sângele din lighean şi ungeţi pragul de sus şi cei doi stâlpi ai uşii cu sângele din lighean.* Nimeni din voi să nu iasă din casă până dimineaţa. Când va trece Domnul ca să lovească Egiptul, şi va vedea sângele pe pragul de sus şi pe cei doi stâlpi ai uşii, Domnul va trece pe lângă uşă, şi nu va îngădui Nimicitorului să intre în casele voastre ca să vă lovească." (Exod 12, 21-23)

Trei lucruri merită observate aici. Mai întâi, sângele mielului trebuia vărsat într-un lighean. Ciudat, deşi cuvântul ebraic poate desemna un lighean de folosinţă obişnuită (*saph)*, în contexte sacrificiale el este, mai ales, un termen tehnic pentru un vas sacru, cum ar fi „ligheanele (*siphot*) de argint" folosite la Templu (2 Regi 12, 14) pentru ofrande lichide — sânge, apă sau vin. În al doilea rând, cu sângele mielului trebuiau unse părţile de lemn - uşorii şi pragul de sus de la uşile fiecărei case evreieşti, probabil fiindcă sângele pătează lemnul. În felul acesta, sângele mielului avea să funcţioneze ca semn exterior

permanent al jertfei împlinite, astfel încât îngerul nimicitor (şi oricine altcineva se întâmpla să treacă pe acolo) să poată vedea cine adusese jertfa şi cine nu. în al treilea rând, în sfârşit, întreg acest ritual era săvârşit folosind o ramură de „isop"[1], o plantă tare, sârmoasă, ce se găseşte în Orientul Apropiat, ale cărei inflorescenţe şi frunze absorb bine lichidul, ceea ce le făcea să fie instrumentul perfect pentru a unge cu sângele mielului uşorii uşilor. Cum vom vedea mai târziu, isopul, sângele şi lemnul aveau să reapară laolaltă la Pastele lui Isus.

La acest moment, principalul este că scopul final al jertfei de Paşte — precum şi efectul ei ultim — era *scăparea de moarte prin sângele mielului*. Nu era orice fel de jertfă, ci o jertfă care avea puterea de a te scăpa de moarte.

Pasul 4: Mâncaţi carnea mielului

Al patrulea pas al jertfei de Paşte este, în mod curios, cel mai adesea uitat. Şi, totuşi, se poate susţine că e cel mai important pentru a înţelege gesturile lui Isus la Cina de pe urmă. După ce mielul era ucis şi sângele lui vărsat şi folosit la ungerea uşorilor caselor, israeliţii mâncau mielul:

Să mănânce în noaptea aceea carnea lui friptă la foc; cu azimă şi cu ierburi amare s-o mănânce. Să nu-l mâncaţi nici crud, nici fiert în apă, ci fript la foc, cu tot cu cap, labe şi măruntaie. Şi să nu lăsaţi nimic din el pe a doua zi; ce ar rămâne pe a doua zi să ardeţi în foc. Şi aşa să-l

1 Vezi John L. McKenzie, S.J., *Dictionary of the Bible* (Touchstone, New York, 1965), 381, citând Leviticul 14, *4-6;* Numeri 19,18; Psalm 51, 9 şi Evrei 9, 19.

mâncaţi: să aveţi mijlocul încins şi încălţămintea în picioare şi toiagul în mână şi să-l mâncaţi în grabă, căci este Pastele Domnului. Iar Eu voi trece prin ţara Egiptului în noaptea aceea şi voi lovi pe toţi întâii-născuţi din ţara Egiptului, de la om până la dobitoc... (Exod 12, 8—12)

Iarăşi, deşi această parte a Paştelui este, uneori, umbrită de actul dramatic şi memorabil al ungerii cu sânge, ea era, în fapt, la fel, dacă nu chiar mai importantă. De exemplu, dacă unei anumite familii de evrei nu i-ar fi plăcut gustul cărnii de miel, ce s-ar fi întâmplat? Dacă ar fi luat mielul, l-ar fi sacrificat, ar fi uns uşa cu sângele lui, dar nu l-ar fi mâncat, care ar fi fost rezultatul? Cartea Exodului nu spune. Dar s-ar putea bănui că la trezire, în dimineaţa următoare, fiul întâi-născut ar fi fost mort. Căci, după cum ştia orice evreu din Antichitate, *jertfa pascală nu se încheia cu moartea mielului, ci cu mâncarea cărnii lui.* De cinci ori afirmă Biblia că trebuie „să se mănânce" mielul; de cinci ori subliniază ospăţul sacrificial. Pastele nu se încheia cu moartea victimei, ci cu un soi de „comuniune" - mâncând carnea jertfei ucise pentru tine.

Şi aşa făceau israeliţii. Mâncau „carnea" mielului de Paşte chiar în seara în care era sacrificat, frigându-l şi con- sumându-l cu pâine nedospită şi cu ierburi amare. Prezenţa „pâinii nedospite" (ebr. *maţah)* semnifica graba cu care au plecat din Egipt; nu era timp să fie lăsată la dospit. În tradiţia iudaică mai târzie, ierburile amare au ajuns să simbolizeze suferinţele îndurate de Israel în Egipt. Cât despre miel, el nu putea fi mâncat crud sau fiert, nici nu putea fi tăiat în bucăţi. Trebuia să fie străpuns cu vergele de

lemn, fript întreg deasupra focului şi mâncat în acea noapte, nelăsându-se nimic până dimineaţa. După cum au sugerat unii cercetători, Pastele pare a fi fost un fel anume de jertfă, cunoscut ca „ofrandă de aducere de mulţumire"[1], în ebraică, jertfă de *todah* (vezi Leviticul 7,11 şi urm.). Era un gest de aducere de mulţumire pentru salvarea de la moarte.

În sfârşit, mai merită să observăm că, după cum o arată Exodul, Pastele nu era o „masă deschisă", ci o sărbătoare de legământ. Numai israeliţii puteau mânca din ea. Orice „străin" — adică neisraelit — care voia să mănânce din carnea mielului trebuia, mai întâi, să fie tăiat împrejur şi să devină membru al poporului lui Israel (Exod 12, 43-49). Cu alte cuvinte, nu era o masă obişnuită, ci un ritual sacru de familie. Doar membrii familiei legământului cu Dumnezeu puteau lua parte la ea.

Pasul 5: Ţineţi Pastele ca pe „o zi de aducere aminte "

Pasul al cincilea şi ultimul nu era defel cel mai puţin semnificativ. încă de la început, jertfa de Paşte nu a fost menită să fie o sărbătoare ţinută o singură dată. A fost instituită ca zi de aducere aminte, ca celebrare anuală care să fie ţinută de Israel în veci:

Ziua aceasta să fie pentru voi spre aducere aminte şi s-o prăznuiţi printr-o sărbătoare în cinstea Domnului. Din neam în neam să o sărbătoriţi ca rânduială veşnică. (Exod 12, 14)

1 Vezi, de ex. Hartmut Gese, *Essays on Biblical Theologf,* tr. Keith Crim (Augsburg, Minneapolis, 1981), 117-140.

Să păziţi lucrul acesta ca pentru o rânduială pentru voi şi pentru fiii voştri în veac. Când veţi intra în ţara pe care v-o dă Domnul, după făgăduinţa lui, să ţineţi această slujbă. Şi, când vă vor întreba fiii voştri: „Ce este pentru voi slujba aceasta?", să răspundeţi: „Este jertfa de Paşte pentru Domnul, căci El a trecut pe lângă casele fiilor lui Israel în Egipt, când a lovit Egiptul, iar casele noastre le-a cruţat." Poporul s-a plecat şi s-a închinat. Şi fiii lui Israel au plecat şi au făcut precum le poruncise Domnul lui Moise şi Aaron: aşa au făcut. (Exod 12, 24—28)

Aici vedem că pasul final era repetarea liturgiei pascale. An de an, primăvara, în ziua a paisprezecea a lunii Nisan, Israel avea să celebreze această „zi de aducere aminte" în cinstea izbăvirii săvârşite pentru ei de Dumnezeu prin mâinile lui Moise (Exod 13, l-10; Deuteronom 16,1). Această poruncă de a reînnoi jertfa în fiecare an arată că, pentru vechiul Israel, Pastele nu era doar un eveniment petrecut o dată pentru totdeauna. Pastele trebuia ţinut în veac, până la sfârşitul timpului.

Pentru a rezuma ce am văzut până acum: în Vechiul Testament sunt cinci paşi de bază ai vechiului Paşte:

Pasul 1: Alege un miel fără meteahnă, de parte bărbătească

Pasul 2: Jertfeşte mielul

Pasul 3: Ungeţi cu sângele mielului uşorii uşii casei ca „semn" al jertfei

Pasul 4: Mâncaţi carnea mielului cu azime

Pasul 5: Ţineţi în fiecare an Pastele ca pe „o zi de aducere aminte" a exodului, în veac.

Acesta este Pastele de la ieşirea din Egipt. Aceasta e forma biblică a liturgiei pascale, cu care fiecare israelit din vechime era familiarizat din citirea Scripturilor şi din celebrarea sărbătorii anuale.

Totuşi, Pastele aşa cum se celebra în timpul lui Isus nu era identic cu cel dintâi Paşte. Pe lângă Scriptură, există şi tradiţia iudaică. În secolul I după Cristos, sărbătoarea iudaică a Paştelui manifesta şi asemănări, şi deosebiri faţă de Pastele din Exod. Aşa că, înainte de a analiza Cina de pe urmă, trebuie să studiem şi aceste diferenţe, ca să înţelegem acţiunile lui Isus în contextul lor propriu.

CUM ARĂTA PASTELE PE VREMEA LUI ISUS?

Trecuseră, poate, cincisprezece veacuri între ieşirea din Egipt şi vremea lui Isus. Celebrarea Paştelui evoluase şi se schimbase. Acest lucru se întâmplă cu cele mai multe celebrări liturgice[1]: în timp, ele se dezvoltă, se scurtează, se adaugă unele elemente, altele sunt eliminate. Cu privire la Paşte, anumiţi paşi, precum ungerea uşorilor uşii casei cu sângele mielului, au fost lăsaţi deoparte. Alţi paşi, precum mâncatul mielului de Paşte, au fost păstraţi şi înţelesurile lor au fost explicate (şi chiar dezvoltate) de generaţii ulterioare. Mai mult, noi rituri şi ritualuri s-au legat de sărbătoarea Paştelui, care a suferit schimbări cu timpul, cum ar fi băutul potirelor cu vin.

Din cauza formei schimbătoare a Paştelui, pentru a înţelege cum arăta el pe vremea lui Isus, trebuie să ne uităm nu doar la Vechiul Testament, ci şi

1 Un studiu mai vechi, dar foarte bun este cel al lui A.Z. Idel- sohn, *Jewish Liturgy and Its Development* (Henry Holt, New York, 1932), 173-187.

la descrierile evreieşti antice ale Paştelui, din afara Bibliei. În aceste scrieri, cel puţin patru diferenţe importante între Pastele originar, cel din Egipt, şi sărbătorirea mai târzie a Paştelui merită atenţia noastră.

Jertfa de Paşte la Templu

Prima diferenţă priveşte locul. La primul Paşte, mieii erau jertfiţi şi mâncaţi în casele israeliţilor din Egipt. în vremea lui Isus, mieii trebuiau jertfiţi la Templu şi mâncaţi în Ierusalim. în plus, la primul Paşte, fiecare tată israelit putea să aducă jertfă pentru familia sa. însă în vremea lui
Isus, doar preoţii leviţi puteau vărsa sângele mieilor pe altar. Această restrângere a jertfei de Paşte la Templul din Ierusalim este stipulată de Dumnezeu în Tora:

> Nu poţi să jertfeşti Pastele în vreuna din aşezările tale pe care ţi le dă Domnul Dumnezeul tău, ci doar în locul pe care îl va alege Domnul Dumnezeul tău ca să-şi aşeze numele acolo vei jertfi Pastele, seara, la apusul soarelui, la vremea ieşirii tale din Egipt. Să-l găteşti şi să-l mănânci în locul pe care-l va alege Domnul Dumnezeul tău... (Exod 1*6,* 5—7)

Două lucruri ies în evidenţă în acest pasaj. Mai întâi, e limpede că Pastele evreiesc nu este doar o masă, ci „o jertfă" (ebr. *zebah).* Este „jertfa Paştelui Domnului" (Exod 12, 27; Deuteronom 1*6,* 5). Al doilea: ca orice altă jertfă de sânge din vremea lui Isus, mielul de Paşte putea fi oferit, conform Legii, într-un singur loc: la Templul din Ierusalim, pe care Dumnezeu l-a ales ca să-şi aşeze numele acolo.

Este important de subliniat această legătură între Paşte şi Templu. Dacă erai un evreu din vremea lui

Isus, ca să ţii sărbătoarea Paştelui, nu te duceai, pur şi simplu, în piaţa din localitatea ta să cumperi un miel care să fie tăiat şi mâncat în casa ta. Trebuia să duci, mai întâi, mielul la *Templul* din Ierusalim şi să-l dai unui *preot* să-l jertfească. De aceea, de Paşte, cetatea Ierusalimului era ticsită de pelerini evrei care veneau la Templu să aducă jertfă. Din fericire, nu suntem obligaţi să ne imaginăm noi cum arătau lucrurile. În scrierile lui Iosephus, avem o relatare de martor ocular din vremea lui Isus. Să nu uităm că Iosephus nu era doar istoric, ci şi preot din secolul I. În istoria războiului iudaic, el dă o descriere detaliată despre numărul jertfelor aduse în fiecare an de Paşte, la Templu:

Când a sosit sărbătoarea ce se numeşte Paşte, în care între ora a 9-a [3 p.m.] şi ora a n-a [5 p.m.] se aduceau jertfe, unde de fiecare dată nu luau parte mai puţin de zece oameni, ca într-o fratrie, de unul singur ne- având voie să se ospăteze nimeni - iar câteodată se adunau şi douăzeci de bărbaţi —, s-a ajuns la numărul total de 255 600 de animale de jertfă. Dacă socotim numai câte zece inşi de fiecare jertfă, rezultă un număr de 2 700 200 de participanţi. (Iosephus, *De bello iudaico, 6,* IX)[1]

Chiar dacă e oarecum exagerat, e o cifră impresionantă: mai bine de două sute de mii de miei pentru vreo două milioane de persoane! Pentru cititorul modern, care nu a asistat, probabil niciodată, la sacrificarea unui animal şi, cu atât mai puţin, a multor mii într-o singură zi, e greu de imaginat *cât sânge* era

1 Flavius Josephus, *Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor*, trad. rom. Gheneli Wolf şi Ion Acsan, ed. *6,* rev. (Hasefer, Bucureşti, 2014), 506.

vărsat de preoţi de Paşte. însă pentru evreii din Antichitate, cum erau Isus şi ucenicii săi, care luau parte la Paşte în fiecare an de când deveneau adulţi, va fi fost ceva de neuitat. Nimeni dintre cei care trăiau pe vremea Templului nu putea să nu perceapă că Paştele din secolul I era, în primul rând, o jertfă şi abia apoi o masă.

Acest aspect sacrificial al Paştelui din vremea lui Isus este important de subliniat deoarece concepţia modernilor despre Paşte este adesea determinată de ceea ce cunosc ei despre masa iudaică de Paşte din zilele noastre, numită *Seder*. După cum vom vedea în capitolul *6,* „Al patrulea potir şi moartea lui Isus", Sederul are, desigur, rădăcini antice, precum şi diferite paralele cu masa de Paşte celebrată în vremea lui Isus. Cu toate acestea, un element-cheie care face Sederul iudaic de acum fundamental diferit de Pastele din secolul I este că *Sederul iudaic nu implică jertfa la Templu*.

Din punct de vedere istoric, diferenţa este rezultatul faptului că, la patruzeci de ani după moartea lui Isus, în anul 70 d.Cr., armata romană a distrus Templul din Ierusalim. De atunci şi până astăzi, nu a mai fost reclădit. De aceea, toate jertfele de sânge poruncite în Legea lui Moise au încetat. Odată cu distrugerea Templului în primul secol a venit şi sfârşitul preoţiei levitice funcţionale, a cărei îndatorire principală era să aducă jertfe la Templu. Fără Templu şi fără o preoţie activă, iudaismul de după 70 d.Cr. a fost

silit să se schimbe[1]. În locul Templului, sinagoga a devenit principalul lăcaș de cult al iudeilor (cuvântul grecesc *synagoge* înseamnă „adunare" sau „loc de adunare"). În locul preoților leviți au apărut rabinii drept cei mai importanți învățători ai poporului iudeu. (Ebraicul *rabbi* înseamnă „mai-marele meu" sau „învățătorul meu".) Deși existaseră sinagogi și rabini și înainte de distrugerea Templului — se vorbește de mai multe ori despre așa ceva în Evanghelii[2] —, atât sinagogile, cât și rabinii erau subordonați, în ultimă instanță, sanctuarului central și preoților lui, unde cultul, conform Legii lui Moise, lua forma jertfei.

Cu riscul de a fi anacronici, putem spune că iudaismul din timpul lui Isus semăna mai mult cu catolicismul (preoți care conduc cultul, axat pe jertfă), în vreme ce iudaismul rabinic de după distrugerea Templului semăna mai mult cu protestantismul (profesori de Scriptură conducând un cult fără jertfe sângeroase). Pe scurt, deoarece Isus a trăit pe vremea Templului, atunci când El celebra Pastele, acest lucru

1 Vezi George Foot Moore, *Judaism in the First Centuries of the Christian Era*, 3 vol. (Harvard University Press, Cambridge, 1927), 40; Sanders, *Judaism,* 133.

2 Vezi Matei 23, 7-8; 26, 25. 49; Marcu 9, 5; Ioan 1, 38. 49; 3, 2. 26; 4, 31; 6, 25 etc. Sinagogile sunt des amintite în Noul Testament. Vezi Matei 4, 23; Marcu 1, 39; Luca 4, 16; 7, 5; Ioan 6, 59; Lee I. Levine, „«Common Judaism»: The Contribution of the Ancient Synagogue" in *Common Judaism: Explorations in Second-Temple Judaism,* ed. Wayne O. McCready și Adele Reinhartz (Fortress, Minneapolis, 2008), 27-46.

implica o jertfă condusă de un preot, nu doar o masă prezidată de un laic.

Crucificarea mieilor de Paşte

A doua diferenţă dintre primul exod şi Pastele din vremea lui Isus priveşte ^f/m/în care era jertfit la Templu mielul de Paşte. În mod fascinant, există mărturii că, în primul secol, mieii de la Templu nu erau doar jertfiţi ci, ca să spunem aşa, erau *crucificaţi*.

După cum a arătat cercetătorul israelian Joseph Tabory[1], conform Mişnei, pe când mai exista încă Templul, după ce se sacrifica mielul, i se băgau prin umeri „vergele netede, subţiri" din lemn pentru a fi atârnat şi jupuit (*Pesahim* 5, 9). Pe lângă această primă vergea, li se mai „înfigea" şi „o ţepuşă din lemn de rodiu, de la gură până la buci" (*Pesahim* 7, 1). Şi Tabory încheie spunând: „Cercetarea mărturiilor rabinice [...] pare să arate că, la Ierusalim, mielul de Paşte era oferit într-un mod care semăna cu o crucificare"[2]. Această concluzie e sprijinită de scrierile sfântului Iustin martirul, un creştin de la jumătatea secolului II d.Cr. În dialogul său cu un rabin iudeu pe nume Tryphon, Iustin afirmă:

Căci mielul, atunci când se frige, se aşază tot *în felul crucii*. într-adevăr, o suliţă dreaptă se trece din părţile cele de jos până la cap şi alta, iarăşi, pe la spate, de

1 Joseph Tabory, „The Crucifixion of the Paschal Lamb", *Jewish Quarterly Review* 86: 3-4 (1996): 395-406.

2 Tabory, „The Crucifixion of the Paschal Lamb", 395.

care se atârnă şi labele mielului. (Iustin martirul, *Dialog cu Tryphon*, XL)[3]

Dacă aceste descrieri ale mieilor de Paşte din Mişna şi din Iustin sunt corecte - şi nu este nici un motiv să ne îndoim de acest lucru -, atunci Isus va fi avut de mai multe ori ocazia să asiste la „crucificarea" mieilor de Paşte la Templul din Ierusalim. Acesta este un aspect al Paştelui din zilele sale care nu este menţionat în Biblie şi nici nu face parte din *Sederul* iudaic din zilele noastre, dar el poate să arunce o lumină asupra modului în care Isus îşi concepea propria moarte.

După cum vom vedea de îndată, Isus avea să-şi compare pătimirea şi moartea cu moartea mielului de Paşte. Un motiv pentru care va fi făcut aceasta este că se aştepta ca felul morţii sale să fie asemănător cu cel al mieilor de la Templu. Nu numai că i se va vărsa sângele, ci avea să fie şi „crucificat", trupul avea să-i fie pironit pe lemnul unei cruci romane, ca al multor alţi iudei dinaintea lui *(cf.* Matei 16, 24).

Participare la întâiul Paşte

A treia diferenţă importantă dintre Pastele originar şi tradiţia ulterioară este că rabinii din Antichitate priveau fiecare celebrare anuală a Paştelui ca pe o cale de a participa la primul exod. în vremea lui Isus, Pastele nu era doar o jertfa, ci era şi „un memorial", „o aducere aminte" (Exod 12,14) prin care

3 Sfântul Iustin Martirul şi filozoful, „Dialogul cu iudeul Tryfon", trad. rom. Olimp N. Căciulă, în *Apologeţi de limbă greacă*, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă al B.O.R., Bucureşti, 1980, 136.

poporul evreu îşi amintea şi totodată, într-un fel, *aducea în prezent* eliberarea dobândită pentru strămoşii lor la ieşirea din Egipt.[1]

Cu trecerea veacurilor, acest dublu element de amintire a trecutului şi de aducere a lui în prezent a ajuns să fie exprimat în diferite ritualuri consemnate în tradiţia iudaică veche. De exemplu, conform Mişnei, la mijlocul mesei de Paşte, fiul îşi întreba tatăl: „De ce este noaptea aceasta diferită de alte nopţi?", iar tatăl îi răspundea repovestind istoria lui Abraham şi pe cea a exodului (Mişna, *Pesahim* 10,4). Tatăl mai amintea de exod şi când explica înţelesul diferitelor elemente ale mesei de Paşte. Spunea în ce fel Pastele aducea aminte de „trecerea" lui Dumnezeu pe lângă casele israeliţilor, cum pâinea nedospită aduce aminte de izbăvirea din Egipt şi cum ierburile amare amintesc de suferinţele poporului înrobit (Mişna, *Pesahim* 10, 5). Toate acestea laolaltă nu doar priveau în urmă spre experienţa originară a eliberării, ci, într-un fel, o aduceau în prezent:

În fiecare generaţie omul trebuie să se vadă pe sine ca ieşit el însuşi din Egipt, căci e scris... „Pentru ceea ce a făcut Domnul pentru mine când am ieşit din Egipt" (Exod 13, 8). Aşadar, trebuie să aducem mulţumire [...] şi să-l binecuvântăm pe Acela care a săvârşit toate

1 „Este sigur [...] că *seder*-ul de Paşte a fost de timpuriu impregnat de ideea memorialului, care implică nu doar o trecere indiferentă în revistă a unor evenimente trecute, ci o retrăire a lor (vezi, de ex. Exod 12, 14; 13, 3. 9; Deuteronom 16, 3; *Jub* 49, 7; Iosephus, *Ant.* 2)" - Joel Marcus, *The Gospel According to Mark* (Anchor Yale Bible; Doubleday, New York, 2009).

aceste minuni pentru părinții noștri și pentru noi. Ne-a adus din robie la libertate, din mâhnire la veselie, din jale la sărbătoare, din întuneric la lumină mare, din sclavie la răscumpărare; de aceea să spunem în fața lui: Aleluia. (Mișna, *Pesahim* 10, 5)

Din aceste cuvinte, se vede limpede că, pentru evreii din vechime, sărbătoarea de Paște nu era simplă amintire a ceea ce a făcut Dumnezeu pentru strămoșii lor. într-un chip tainic, ei priveau fiecare Paște, „în fiecare generație", ca pe un mod de a lua parte la actul originar al izbăvirii. Deși trăiau la veacuri distanță de primul exod, tatăl vorbea despre eveniment ca despre ceva prin care ar fi trecut el însuși.

Cu alte cuvinte, când sărbătoreau Pastele, vechii evrei nu doar își aduceau aminte de exod, ci *participau* efectiv la el. Din perspectiva lor, indiferent cât timp trecuse de pe vremea lui Moise, mântuirea dobândită la exod era nu doar pentru „părinții noștri", ci „pentru noi". Și principalul mod de a-și aminti de evenimentul originar al izbăvirii și de a lua parte la el era, desigur, însăși ținerea Paștelui.[1]

Pastele lui Mesia

Ultima diferență dintre Pastele originar și tradiția iudaică este faptul că o parte a acesteia din urmă leagă sărbătoarea Paștelui de venirea lui Mesia și de zorii erei mântuirii.

1 Ediții mai târzii ale Mișnei adaugă: „Nu doar pe strămoșii noștri i-a răscumpărat El, ci și pe noi împreună cu ei" (Mișna, *Pesahim* 10, 5), citat în Idelsohn, *Jewish Liturgy andIts Development*, 183.

De exemplu, într-un vechi comentariu la Cartea Exodului, Rabbi Ioşua ben Hanania, care era dintr-o familie preoţească şi slujise la Templu înainte de distrugerea lui, spune: „în noaptea aceea au fost izbăviţi şi în acea noapte vor fi izbăviţi" (*Mekilta* la Exod 12, 42)'. Cu alte cuvinte, izbăvirea viitoare va avea loc în aceeaşi noapte ca şi cea iniţială: în noaptea de Paşte. în aceeaşi ordine de idei, în vechiul comentariu iudaic Midraş Rabbah, Dumnezeu spune poporului său: „Chiar în acea noapte" - adică în noaptea de Paşte — „să ştiţi că vă voi izbăvi" (*Exodus Rabbah* 18, 11). Şi iarăşi: „Mesia, care este numit «întâiul», va veni în luna întâi" (*Exodus Rabbah* 12, 42, făcând aluzie la Isaia 41, 27). „Luna întâi" din anul liturgic evreiesc este luna Nisan, când se celebrează Paştele. Toate aceste tradiţii rabinice sunt în mod vădit bazate pe faptul că în Biblie noaptea de Paşte este numită „noapte de veghe" (Exod 12, 42). Primul Paşte a fost o noapte de veghe din pricina venirii îngerului nimicitor. Mai târziu, în tradiţia iudaică, Paştele a devenit o noapte de veghe pentru venirea lui Mesia şi pentru izbăvirea pe care avea s-o aducă el.

Din nou găsim mărturii despre o veche credinţă iudaică, în scrierile creştine timpurii. Sfântul Ieronim, despre care se poate spune că a fost cel mai mare biblist din Biserica primelor veacuri (cca 400 d.Cr.), este conştient de legătura dintre Paştele evreiesc şi venirea lui Mesia:

Este o tradiţie la evrei că Mesia va veni la miezul nopţii, la vremea când s-a sărbătorit pentru prima dată

Paştele, în Egipt. (Ieronim, *Comentariu la Matei* 4, despre 25, 6)[1]

în lumina unor asemenea mărturii iudaice şi creştine, biblistul modern Joachim Jeremias spune următoarele despre Pastele lui Mesia:

Celebrarea iudaică de Paşte din vremea lui Isus este şi retrospectivă şi prospectivă. în această sărbătoare, poporul lui Dumnezeu îşi aminteşte de cruţarea caselor însemnate cu sângele mielului pascal şi de eliberarea din robia egipteană. *Totodată, Pastele este o aşteptare a eliberării viitoare pentru care eliberarea din Egipt este prefigurarea.* Această tipologie este o concepţie care „într-un mod foarte cuprinzător a determinat în vechime, mai mult decât orice altceva, forma pe care a luat-o învăţătura despre mântuirea definitivă". Mesia vine într-o noapte de Paşte![2]

Mesia vine în noaptea de Paşte şi Dumnezeu îşi va izbăvi poporul în aceeaşi noapte. Având în minte aceste credinţe iudaice, putem acum să ne îndreptăm către ceea ce a făcut Isus la ultima sa masă de Paşte, la începutul pătimirii sale.

ISUS ŞI NOUL PAŞTE

Având în vedere toate acestea, putem face acum legături între Pastele biblic, vechea tradiţie iudaică şi cuvintele şi faptele lui Isus. Dacă Isus se vedea pe sine inaugurând un nou exod şi dacă se aştepta ca noul exod să fie precedat de un nou Paşte, atunci când socotea El

1 Citat în Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus*, 206.

2 Jeremias, *The Eucharistic Words ofjesus*, 206-207.

că urma să aibă loc acest nou Paşte? Dacă privim la Evanghelii, există un singur răspuns posibil: la Cina cea de taină, când Isus a celebrat ultimul Paşte din viaţa sa, chiar înainte de „exodul" său pe care avea să-l „împlinească în Ierusalim" (Luca 9, 31).

După cum am sugerat mai sus, la Cina cea de taină Isus nu săvârşea pur şi simplu un alt memorial al exodului din Egipt, oricât de important ar fi fost, ci instituia, în mod deliberat, un nou Paşte, prin care avea să fie, în sfârşit, pus în mişcare noul exod. Pentru a vedea limpede acest lucru, trebuie să fim atenţi în ce priveşte Cina cea de taină era *asemănătoare* cu alte mese de Paşte şi în ce privinţe era *diferită*. Concentrându-ne asupra acestor asemănări şi deosebiri, vom vedea că Isus ţinea vechiul Paşte al legământului şi, totodată, împlinea aşteptarea unui nou Paşte, Paştele lui Mesia.

Prima asemănare: Isus a celebrat Cina cea de taină în noaptea de Paşte, când evreii mâncau mielul.[1]

1 Menţionez aici că mulţi exegeţi moderni se îndoiesc de faptul că Cina de pe urmă ar fi fost într-adevăr un ospăţ de Paşte, în ciuda mărturiei explicite a evangheliştilor Matei, Marcu şi Luca. Această îndoială izvorăşte dintr-o aparentă contradicţie cronologică între Evanghelia după Ioan şi sinoptici. Pentru o analiză a problemei, vezi Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus,* 15-88. într-un studiu mai amplu despre Isus şi Cina de pe urmă, pe care urmează să-l public (Eerdmans, Grand Rapids), voi dovedi cu argumente că această contradicţie se bazează pe interpretarea greşită a cuvântului *Paşte* din Evanghelia după Ioan şi că toate cele patru Evanghelii identifică de fapt Cina de pe urmă cu un ospăţ pascal. Pentru această soluţie, vezi de ex. Craig L. Blomberg, *The Historical Reliability of John's Gospel: Issues &*

înainte de a descrie Cina însăşi, Evangheliile identifică, într-un mod explicit şi repetat, Cina de pe urmă cu o masă pascală:

În prima zi a azimelor, s-au apropiat ucenicii de Isus spunându-i: „Unde vrei să-ţi pregătim ca să mănânci Pastele?" Iar El le-a spus: „Mergeţi în cetate, la cutare, şi spuneţi-i: «Învăţătorul zice: Ceasul meu este aproape. *La tine voi face Pastele*, cu ucenicii mei.»" Şi ucenicii au făcut precum le poruncise Isus şi *au pregătit Pastele*. (Matei, 26, 17-19)

în prima zi a Azimelor, *când se jertfea mielul de Paşte,* ucenicii săi i-au spus: „Unde vrei să mergem să pregătim ca să mănânci Pastele?" (Marcu 14, 12)

Şi când a venit ceasul, s-a aşezat la masă şi apostolii împreună cu El. Şi le-a spus: „Cu dor am dorit *să mănânc cu voi acest Paşte* mai înainte de pătimirea mea". (Luca 22, 14-15)

Aici vedem foarte limpede că Cina de pe urmă a lui Isus a avut loc îndată după „jertfa" mieilor de Paşte, când ucenicii au pregătit Odaia de Sus pentru celebrarea Paştelui (în greacă *pascha)*. Evangheliştii se străduiesc să accentueze acest lucru: ca iudei care

Commentary (InterVarsity, Downers Grove, 111., 2001), 193-194; 238-239; 246-247; Barry D. Smith, „The Chronology of the Last Supper", *Westminster Theological Journal* 53 (1991), 29-45; C.C. Torrey, „The Date of the Crucifixion According to the Fourth Gospel", *Journal of Biblical Literature* 50 (1931), 227-241; *idem*, „În the Fourth Gospel the Last Supper Was a Passover Meal", *Jewish Quarterly Review* 42 (1951-1952), 237-250; Cornelius a Lapide, S.J., *Commentary on the Four Gospels*, 4 vol. (Fitzwilliam, Loreto, N.H., 2008 [orig. in jurul anului 1637]); 2: 522-526; 4: 512-513; Torna de Aquino, *Summa Theologica*, Pars III, Q. *46*, art. 9.

respectau tradiţia, Isus şi ucenicii săi au ţinut sărbătoarea Paştelui în noaptea dinaintea morţii lui.

în al doilea rând, pentru cine e familiarizat cu masa de Paşte a evreilor, sunt numeroase asemănări de detaliu uşor de depistat.[1] De exemplu, Isus şi ucenicii săi se află la această cină *la Ierusalim*, nu la Betania, unde stătuseră până atunci (Marcu 14,13; Ioan 18,1). Acest lucru se potriveşte cu tradiţia conform căreia Paştele trebuia mâncat în interiorul cetăţii Ierusalimului.[2] Isus şi cei doisprezece au celebrat Cina cea de taină *seara*, ceva specific pentru masa de Paşte, care se mânca, de obicei, „spre seară" (Deuteronom 16, 6). Isus şi ucenicii săi au băut *vin* la Cina cea de taină: vinul era cerut de Paştele evreiesc, spre deosebire de apa care se bea la mesele obişnuite (Mişna, *Pesahim* 10,1). Poate - şi acesta e lucrul cel mai important — faptul că Isus *explică semnificaţia pâinii* trimite la Paşte. Cum am văzut mai sus, de Paşte, tatăl răspundea întrebărilor fiului său explicând înţelesul pâinii nedospite (Exod 12, 26-27; Mişna, *Pesahim* 10, 5). în sfârşit, Cina cea de taină s-a încheiat cu „cântarea psalmului" (Matei 26, 30; Marcu 14, 26). Este vorba de

1 Joachim Jeremias găseşte paisprezece paralele între Cina de pe urmă şi Paştele iudaic, în *The Eucharistic Words ofjesus*, 41-62. Citez aici doar câteva dintre ele.

2 Vezi Jeremias, *The Eucharistic Words ofjesus,* 42-43, citând Deut. 16, 7; *Jub.* 49,16-21; *m. Pes.* 5, 10; 7, 12; 10,1; *t. Pes.* 6, 11 etc.

Psalmul 118, cunoscut ca „Hallelul Mare", care, în tradiţia iudaică, se cânta spre sfârşitul mesei de Paşte.

însă Cina cea de taină a fost şi diferită — radical diferită — de o masă obişnuită de Paşte. Orice evreu din vechime, inclusiv apostolii, putea să-şi dea uşor seama de acest lucru, în primul rând, Paştele se celebra în familie, tatăl acţionând în calitatea sa de cap al acesteia. La Cina cea de taină, Isus a acţionat ca gazdă şi conducător al celor doisprezece, deşi nu era tatăl nici unuia dintre ucenici. Mai mult, la un Paşte obişnuit, accentul se punea pe legământul lui Dumnezeu cu Avraam, pe ieşirea din Egipt şi pe intrarea în Pământul Făgăduinţei. Isus a vorbit însă de „legământul cel nou" prorocit de Ieremia, ce avea să se împlinească în era mântuirii (1 Corinteni 11, 25; Ieremia 31, 31—33). Poate, lucrul cel mai semnificativ: la un Paşte obişnuit întreaga liturgie se desfăşura în jurul trupului şi sângelui mielului de Paşte. Mai întâi, mielul era înjunghiat şi preoţii de la Templu îi vărsau sângele pe altar. Apoi, evreii aduceau trupul mielului de la Templu şi pregăteau masa de Paşte, iar tatăl îi explica semnificaţia în timpul mesei. La Cina cea de taină, Isus a făcut ceva cu totul diferit. Prin cuvintele de explicare, El a mutat accentul de la trupul şi sângele mielului de Paşte (care nu este nici măcar menţionat) spre propriul său trup şi sânge.

Simţim şi mai mult puterea acestei diferenţe dacă facem o comparaţie între cuvintele lui Isus la Cina cea de taină şi alte descrieri ale vechiului Paşte iudaic. De exemplu, relatând felul în care se desfăşura Pastele pe vremea când mai exista încă Templul, Mişna se concentrează asupra „trupului" mielului de Paşte:

„Rabbi Eliezer, fiul lui Rabbi Ţadoc, spune [...]. Şi în Templul sfânt aduceau în faţa lui *trupul ofrandei de Paşte*" (Mişna, *Pesahim* 10, 3-4).

Comparaţi aceasta cu ceea ce spune Isus la Cina cea de taină: „Pe când mâncau, luând Isus pâinea, a binecuvântat-o, a frânt-o şi, dând-o ucenicilor, a spus: «Luaţi, mâncaţi: acesta este trupul meu»" (Matei 26, 26).

La fel, înainte de dispariţia Templului, apogeul jertfei de Paşte era turnarea sângelui mielului de către preoţi. Tot Mişna descrie acest lucru cu amănunte izbitoare:

Ofranda de Paşte era înjunghiată în trei grupuri [...]. Când intra primul grup şi se umplea curtea Templului, porţile curţii se închideau [...]. Preoţii stăteau în şiruri, având în mâini lighene de argint şi lighene de aur. într-un şir, toate lighenele erau de argint şi, în alt şir, toate lighenele erau de aur [...]. Un israelit îşi înjunghia ofranda, iar preoţii adunau *sângele*. Preotul trecea ligheanul celui de lângă el şi acesta celuilalt, fiecare primind un lighean plin şi dând înapoi unul gol. *Preotul cel mai apropiat de Altar vărsa sângele, cu o singură mişcare, la baza acestuia* [...]. Când ieşea primul grup, intra al doilea, iar când ieşea al doilea grup, intra al treilea [...]. Leviţii cântau *Hallelul*. Când îl terminau, îl luau de la început. (Mişna, *Pesahim* 5, 5-7)

Vărsarea sângelui mieilor de Paşte trebuie să fi fost o privelişte într-adevăr înfricoşătoare, mai ales dacă se jertfeau în jur de două sute de mii de miei. Din nou, comparaţi axarea pe sângele mieilor în relatarea rabinilor cu ceea ce spune Isus la Cina cea de taină: Şi luând potirul şi aducând mulţumire, le-a dat lor spunând: „Beţi din acesta toţi: *acesta este sângele meu,*

al Legământului, care pentru mulţi se varsă spre iertarea păcatelor." (Matei 26, 27—28)

Când comparăm acţiunile lui Isus cu aceste tradiţii iudaice antice, nu e greu să ne imaginăm ce voia El să exprime. Prin cuvintele rostite la Cina cea de taină asupra pâinii şi vinului, Isus spune fără echivoc: *„Eu sunt noul miel de Paşte al noului exod. Acesta este Paştele lui Mesia şi Eu sunt noua jertfă".*

Dacă această interpretare este corectă, atunci implicaţiile sunt enorme. în primul rând, se vede că Isus nu doar a ţinut Paştele evreiesc, ci l-a şi modificat în mod voit, instituind, astfel, un nou Paşte. Ca evreu, sărbătorise Paştele de multe ori până atunci, ştia foarte bine ce face schimbându-l de această dată. Arăta că nu e un Paşte obişnuit; era Paştele lui Mesia, noaptea în care unii evrei credeau că Israel va fi în sfârşit „izbăvit" (*Exodus Rabbah* 18,11). De aceea Isus poate spune că sângele *său* — nu cel al mielului de Paşte — se va vărsa spre iertarea păcatelor.

Al doilea semn că Cina cea de taină era un nou Paşte este porunca lui Isus ca gesturile sale să fie repetate. Când le-a spus ucenicilor „Faceţi aceasta în amintirea mea" (1 Co- rinteni 11,25), făcea ecou poruncii lui Dumnezeu de a ţine vechiul Paşte ca „aducere aminte" în veac (Exod 12,14). Prin aceste cuvinte, el le poruncea ucenicilor săi să perpetueze această nouă jertfă de Paşte în viitor. Deşi riscăm să nu băgăm de seamă, prin această poruncă Isus restaura, de fapt, preoţia originară a celor douăsprezece triburi ale lui Israel. Orice evreu din vechime ştia că numai preoţii puteau să „verse" sângele (Matei *26*, 27-28); însă tocmai acest lucru le-a poruncit Isus ucenicilor să săvârşească în amintirea sa. În mod semnificativ, deşi

jertfirea mieilor de Paşte la Templu a încetat atunci când romanii au distrus Ierusalimul în anul 70 d.Cr., jertfa pe care Isus le-a poruncit ucenicilor s-o aducă „în amintirea" sa continuă până astăzi.[1]

Pe scurt, aşezându-şi propriul trup şi sânge în centrul noului Paşte, Isus a revelat că se socotea pe sine drept noul miel de Paşte. După cum a spus acum mai bine de cincizeci de ani marele savant luteran Joachim Jeremias[2], prin ceea ce a săvârşit în Cenacol, Isus le spunea ucenicilor săi: „Mă duc la moarte ca adevărata jertfă de Paşte." Prin aceste cuvinte, Isus a revelat că se socotea pe sine drept mielul de parte bărbătească, fără meteahnă, care avea să fie dat morţii pentru ca alţii să aibă viaţă.

TREBUIE SĂ MĂNCAŢI MIELUL

Ţinând seama de toate acestea, ne putem întoarce la întrebările noastre iniţiale despre misterul Cinei de taină. Cum de Isus, iudeu care ţinea Legea, le-a putut porunci ucenicilor să-i mănânce trupul şi să-i bea sângele?

Răspunsul se află, parţial, în ceea ce gândea Isus despre sine şi despre cele ce aveau să i se întâmple. Când studiem îndeaproape Cina cea de taină, descoperim că Isus se socotea pe sine nu numai ca mult

1 În Sederul iudaic modern, obiceiul nu este să se mănânce un miel, ci la ospăţul de Paşte se mănâncă piciorul din faţă (ebr. *zeroah)* al mielului, în amintirea mielului ce se jertfea odinioară în Templu. Vezi, de ex. Cecil Rotii, ed. *The Haggadah* (Soncino, London, 1934).

2 Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus,* 224.

aşteptatul Mesia, „Fiul Omului" (Marcu 14, 61—62; Daniel 7,14). Se socotea şi ca *noul miel de Paşte*, care avea să fie jertfit pentru a inaugura noul exod şi al cărui sânge avea să fie vărsat spre iertarea păcatelor. Poate că acesta este motivul pentru care se aştepta nu doar să fie executat, ci crucificat, aşa cum erau crucificaţi mieii de Paşte la Templul din Ierusalim. Motivul pentru care e importantă identificarea lui Isus cu mielul este că, după cum am văzut, atât în Vechiul Testament, cât şi în vechea tradiţie iudaică, jertfa mielului de Paşte nu se încheia prin moartea lui. Se încheia cu o masă, la care *era mâncată carnea mielului* ce fusese ucis. Aşadar, dacă Isus se socotea pe sine noul miel, nu era nefiresc să vorbească despre sângele său care se varsă şi să le poruncească ucenicilor să-i mănânce carnea.

Desigur, ne întrebăm imediat dacă Isus intenţiona ca aceste cuvinte ale sale să fie înţelese în sens realist, sau numai simbolic. Când a spus cuvintele „Acesta este trupul meu", oare a vrut să spună numai „Acesta *reprezintă* trupul meu"? Sau a socotit Cina cea de taină drept una dintre ultimele minuni pe care avea să le săvârşească, în care avea să preschimbe, cu adevărat, pâinea şi vinul în trupul şi sângele său? S-a aşteptat într-adevăr ca ucenicii să-i mănânce carnea, sub forma pâinii?

Nesfârşite bătălii s-au dat pentru semnificaţia cuvântului „este" de aici, toate fără folos. Totuşi, dacă punem cuvintele lui Isus *în context*, putem descoperi o posibilă soluţie. Deoarece contextul cuvintelor lui este clar: este *Pastele* iudaic. Aşadar, să privim din nou la Paşte. În Vechiul Testament, a fost vreodată suficient doar să fie jertfit mielul? Nu. Trebuia mâncată carnea

mielului pentru ca jertfa să fie completă? Da. Putea fi de ajuns un *simbol* al cărnii mielului? Acum ştim că răspunsul este negativ.

Cu alte cuvinte, Isus ştia foarte bine ce ştia orice evreu din secolul I: de Paşte, nu trebuia doar să înjunghii mielul pentru a îndeplini legea lui Dumnezeu, pentru a fi salvat de la moarte, ci trebuia să *mănânci* mielul. Ca la vechiul Paşte de la primul exod, la fel şi la noul Paşte al lui Mesia. Diferenţa principală dintre cele două este că, de noul Paşte, mielul este o *persoană* şi sângele răscumpărător este sângele lui Mesia.

Dacă stăruie vreo îndoială cu privire la această legătură dintre moartea lui Isus ca miel pascal şi mâncarea cărnii lui la Cina cea de taină, este important să ne amintim că exact aşa era înţeleasă Euharistia în secolul I de unul dintre cei mai buni evrei din creştinătatea primară: apostolul Pavel. În prima sa scrisoare către Corinteni, el spune:

Cristos, *mielul nostru de Paşte,* a fost jertfit. *De aceea, să prăznuim sărbătoarea!* (i Corinteni 5, 7-8)

Potirul binecuvântării, pe care-l binecuvântăm, nu este oare împărtăşire cu *sângele lui Cristos? Pâinea* pe care o frângem nu este oare împărtăşire cu *trupul lui Cristos*? (1 Corinteni 10, 16)

În ambele afirmaţii, Pavel se referă la Cina Domnului. În primul citat, nu numai că-l identifică pe Isus ca noul „miel de Paşte" care a fost jertfit, ci arată şi că celebrarea „sărbătorii" euharistice se bazează pe identitatea de miel a lui Isus. Poate de aceea, în citatul al doilea, Pavel poate să spună fără şovăire că Euharistia este o împărtăşire reală cu trupul şi sângele lui Isus. Pentru Pavel, care priveşte Cina cea de taină cu

ochii unui evreu, ea nu este nimic altceva decât un nou Paşte. Cristos, „mielul nostru de Paşte", a fost jertfit; prin urmare, creştinii trebuie să prăznuiască noua „sărbătoare" de Paşte a trupului şi sângelui său.

Pe scurt, întocmai cum evreii din vechime priveau Paştele ca pe o participare la exodul din Egipt, sfântul Pavel şi alţi creştini de la începuturi priveau Euharistia ca pe o participare reală şi la Cina de pe urmă şi la moartea lui Isus.

Totuşi, Paştele nu este singura cheie care deslueşte misterul Cinei de pe urmă. Nici nu răspunde la toate întrebările pe care le-am putea pune. în primul rând, dacă acceptăm că Isus se socotea pe sine mielul de Paşte, cum putea El să le dea cu adevărat ucenicilor carnea sa s-o mănânce? N-ar însemna asta canibalism? Şi cum este cu legea mozaică ce interzice să se bea sânge? Sângele mieilor de Paşte era vărsat pe altar, nu era niciodată băut. Vom încerca să răspundem la aceste întrebări în capitolul următor. Căci Isus a vorbit despre Cina cea de taină nu doar ca despre noul Paşte, ci şi ca despre noua mană din cer.MANA LUI MESIA

Acum, după ce am privit la Cina de pe urmă prin lentilele noului Paşte, se ridică alte întrebări. De exemplu, dacă Isus s-a privit pe sine ca inaugurând noul exod, *ce hrană se gândea că va fi dată pentru călătorie?*

Amintiţi-vă că, în Vechiul Testament, poporul lui Israel nu s-a dus din Egipt direct în pământul făgăduinţei. Călătoria sa a însemnat ani de peregrinare prin pustiu - mai exact, patruzeci de ani (Numeri 32,13). Cunoscută de evreii din vechime ca „peregrinarea prin pustiu", această călătorie a fost o vreme de mari încercări şi de mari suferinţe. În acei ani, fidelitatea israeliţilor faţă de Dumnezeul lor a fost pusă la încercare în repetate rânduri. Şi, în acel timp petrecut în pustiu, Dumnezeu i-a susţinut zilnic dându-le o hrană specială: mana din cer.

În acest capitol, ne vom îndrepta spre cea de-a doua cheie pentru dezlegarea misterului Cinei de taină: aşteptarea evreilor din vechime după noua mană din ceruri. După cum vom vedea, aşa cum Isus a folosit credinţe despre Paştele ebraic pentru a revela natura sacrificială a Cinei de pe urmă, la fel a folosit şi speranţa privitoare la o nouă mană — mana lui Mesia - pentru a revela natura suprafirească a Euharistiei.

Un motiv pentru care este important să fie explorată această legătură dintre mană şi Cina cea de taină este faptul că discuţiile despre învăţătura euharistică a lui Isus tind uneori să se învârtă numai în jurul mielului de Paşte. Desigur, Pastele este foarte important, după cum am văzut. Totuşi, este semnificativ că, atunci când Isus a dat cea mai detaliată învăţătură despre ce avea să facă la Cina cea de taină, El nu s-a referit la mielul de Paşte. S-a referit, în schimb, la mana din timpul exodului, la pâinea suprafirească din cer pe care le-a dat-o Dumnezeu israeliţilor în pustiu (vezi Ioan 6, 35-59). Mai mult, a şi făgăduit că le va da o mană nouă acelora care cred în El.

Pentru a vedea importanţa acestei mane noi, va trebui să ne întoarcem iarăşi şi să cercetăm ce este cu mana din cer atât în Vechiul Testament, cât şi în vechea tradiţie iudaică.[1]

MANA DIN CHIVOT

Povestea manei din Vechiul Testament este bine cunoscută, dar merită să fie reluată. Se găseşte în Exod 16, imediat după istorisirea de neuitat despre trecerea Mării Roşii. în acea istorisire, citim: „Astfel a izbăvit Domnul în ziua aceea pe Israel din mâinile egiptenilor, şi Israel a văzut leşurile egiptenilor pe ţărmul mării. A văzut Israel fapta cea puternică pe care a făcut-o Domnul împotriva egiptenilor şi poporul s-a temut de

1 Studii despre mană: Bruce J. Malina, *The Palestinian Manna Tradition* (Brill, Leiden, 1968); R. Meyer, *„manna"* în Gerhard Kittel, ed., *Theological Dictionary of the New Testament*, 10 vol. (Eerdmans, Grand Rapids, 1967), 4: 462-466.

Domnul şi a crezut în Domnul şi în Moise, slujitorul lui." (Exod 14, 30—31)

Cu înecarea cailor şi carelor faraonului, plecarea din Egipt a fost definitivă. Faraonul nu avea să-i mai caute. Atunci a început sarcina dificilă de a ajunge în pământul făgăduinţei. Şi de-abia porniseră la drum, că israeliţii au şi început să se plângă:

Şi a cârtit toată obştea fiilor lui Israel împotriva lui Moise şi împotriva lui Aaron în pustiu. Fiii lui Israel le spuneau: „De ce nu ne-a fost dat să murim de mâna Domnului în ţara Egiptului, când şedeam lângă oala cu carne şi mâneam pâine pe săturate? Căci voi ne-aţi adus în pustiul acesta, ca să moară toată mulţimea aceasta de foame." (Exod 16, 2-3)

La prima vedere, această reacţie pare greu de crezut. Cu puţin înainte, israeliţii fuseseră martori la felul în care îi eliberase Dumnezeu în apele Mării Roşii şi cântaseră „Cântarea lui Moise" ca aducere de mulţumire (Exod 15). Acum, după ce au petrecut un timp foarte scurt în pustiu, încep „să cârtească" împotriva celor care îi eliberaseră. Făcând aceasta, spuneau de fapt: „În Egipt, chiar dacă primeam bice pe spate, aveam cel puţin burţile pline cu mâncare." Ironia aici este, desigur, că, după relatarea biblică, israeliţii au plecat din Egipt cu „foarte multe animale — turme şi cirezi" (Exod 12, 38). De ce nu mâncau pur şi simplu din ele? Deşi putem doar să speculăm, motivul era, poate, că israeliţii vedeau încă în aceste animale un fel de „zei", cei la care se închinaseră (şi astfel refuzau să-i ucidă) în timpul şederii în Egipt. Amintiţi-vă că nu va trece mult şi-şi vor face un *viţel* de aur din avutul lor şi-i vor aduce închinare ca unui dumnezeu (Exod 32). Se

vede treaba că Dumnezeu îi scosese din Egipt, dar nu scosese încă Egiptul din ei.

În orice caz, în loc să răspundă la răzvrătirea israeliţilor cu nimicirea lor, Dumnezeu a săvârşit o minune şi le-a oferit un dar. Deşi povestea manei este bine cunoscută, trebuie să o recitim cu grijă, dând mare atenţie unor elemente care tind să fie trecute cu vederea:

Atunci Domnul i-a spus lui Moise: „Iată, *Eu voi face să plouă peste voi pâine din cer,* iar poporul să iasă zilnic şi să-şi adune cât îi trebuie pentru o zi, pentru că voiesc să-i pun la încercare: oare vor umbla după legea mea, sau nu? Iar în ziua a şasea, când vor pregăti ce şi-au adunat, va fi de două ori ceea ce au strâns zi cu zi..." Şi Domnul a grăit către Moise zicând: „Am auzit cârtelile fiilor lui Israel! Vorbeşte-le şi spune-le: *«Seara o să mâncaţi carne şi dimineaţa o să vă săturaţi de pâine* şi veţi şti că Eu sunt Domnul Dumnezeul vostru.»" Şi, în aceeaşi seară, au venit prepeliţe şi au acoperit tabăra, iar a doua zi dimineaţa era un strat de rouă în jurul taberei. Şi s-a ridicat stratul de rouă şi iată, pe faţa pustiului, ceva mărunt, nişte grăunţe, ca o chiciură pe pământ. Fiii lui Israel au văzut-o şi au zis unii către alţii: *Man hu,* „Ce este aceasta?", pentru că nu ştiau ce este. Dar Moise le-a spus: *„¿4ceasta este pâinea pe care v-a dat-o Domnul spre mâncare".* (Exod 16, 4-5. 11-15)

Sunt aici cel puţin patru calităţi ale manei pe care este important să le subliniem.

în primul rând, ar trebui să fie de la sine înţeles că, în Vechiul Testament, mana din pustiu nu era o pâine obişnuită. Era o *miraculoasă* „pâine din cer" dată direct de Dumnezeu poporului său ca s-o mănânce.

Trebuie să menţionez acest lucru deoarece în ultimele două secole a devenit foarte la modă să se identifice mana cu o substanţă naturală secretată de tamarisc sau de o insectă din pustiu care se hrăneşte cu frunze de tamarisc[1]. Această teorie pare să fi izvorât dintr-un scepticism tipic modern cu privire la minuni, nu fiindcă ar spune ceva de acest fel Cartea Exodului. Din nefericire, această idee a devenit atât de răspândită, încât multă lume nu se mai gândeşte la mană ca la o pâine miraculoasă, ci ca la produsul unei plante.

Totuşi, dacă citeşti cu atenţie relatarea biblică, natura miraculoasă a manei este indiscutabilă, din cel puţin patru motive. În primul rând, este numită „pâine din ceruri", sugerându-i-se originea supranaturală. Şi, mai important, indiferent câtă mană adunau israeliţii, măsura întotdeauna un *omer* (cam un litru) şi nu ţinea niciodată mai mult de o zi (Exod 16, 16-20). Nu se întâmplă aşa ceva cu substanţele naturale.[2] Pe lângă aceasta, Vechiul Testament afirmă că mana a apărut zi de zi vreme de patruzeci de ani şi că minunea a încetat când israeliţii au ajuns în Pământul Făgăduinţei (Iosua 5). Acest lucru nu se poate spune despre secreţiile sezoniere ale tamariscului, care au loc numai vreo două

1 Vezi McKenzie, *Dictionary of the Bible,* 541.

2 Chiar şi Iosephus, care asemuieşte mana cu o substanţă naturală ce putea fi observată şi în vremea sa „în tot ţinutul acela" din Peninsula Arabică, recunoaşte că imposibilitatea de a aduna mai mult sau mai puţin de un omer de mană, precum şi stricarea ei după o zi, erau semne că această hrană era „dumnezeiască şi minunată" (*Antichităţi* 3, 30).

luni, vara.[3] În sfârşit, cel mai important este că israeliţii „nu au ştiut ce este". De aceea i-au şi spus „mană", de la cuvintele ebraice *man hu*, „ce este aceasta?". Dacă mana biblică ar fi fost un fenomen obişnuit, nu s-ar fi mirat de el.

Acum, dacă cititorul modern chiar *crede* sau nu că un astfel de miracol este posibil nu are prea mare importanţă. Important este că Vechiul Testament îl descrie clar ca pe un miracol, iar Isus citea Vechiul Testament. El nu era un sceptic modern. Ca alţi evrei din vechime, credea cu tărie că mana nu fusese o simplă substanţă naturală, ci o pâine supranaturală din cer. El va fi cunoscut imnul din Cartea Psalmilor care spune:

> [Dumnezeu] a poruncit norilor de sus
> şi porţile cerurilor le-a deschis şi a plouat asupra lor mană spre mâncare,
> grânele cerurilor le-a dat lor. *Pâinea îngerilor* a mâncat-o omul,
> *hrană le-a trimis din belşug [...]* Ei au mâncat şi s-au săturat bine căci le-a dat ceea ce pofteau.
> (Psalm 78, 23-25. 29)

În acelaşi sens spune şi Cartea înţelepciunii:

> Cu *pâinea îngerilor* ai hrănit poporul tău, Doamne,
> şi i-ai dăruit fără trudă pâine pregătită din cer,
> *având în sine toată desfătarea şi plăcută pentru orice gust.* Şi hrana aceasta arăta către fii bunătatea ta faţă

3 Vezi H.St.J. Thackeray, *Josephus: Jewish Antiquities Books 1—3* (Loeb Classical Library; Harvard University Press, Cambridge and London, 1930), 335 nota b.

de ei, iar pentru cel care o mânca avea gustul pe care îl dorea.
(Cartea înţelepciunii 16, 20—21)

Pe scurt, conform Vechiului Testament, mana nu era nimic altceva decât *panis angelicus*, „pâinea îngerilor". Era pâine din cer dată de Dumnezeu, purtând în sine orice desfătare.

În al doilea rând, deşi se uită des acest lucru, darul manei a fost un miracol dublu. Dumnezeu le-a dat israeliţilor nu numai pâine din ceruri, le-a dat şi carne din ceruri. Dimineaţa ei au mâncat mana, iar seara au mâncat carnea prepeliţelor care acopereau tabăra. Şi aceasta este o minune. După cum îi spune Domnul lui Moise: „Seara o să mâncaţi carne şi dimineaţa o să vă săturaţi de pâine şi veţi şti că Eu sunt Domnul Dumnezeul vostru" (Exod 16, 12). *Pâine din cer* şi *carne din cer* - acestea au fost darurile lui Dumnezeu pentru ei. Şi în Cartea Psalmilor se spune: „El a plouat asupra lor ca pulberea carne şi ca nisipul mărilor păsări înaripate" (Psalmul 78, 27). Acest dublu aspect se va dovedi important la un moment dat când Isus va vorbi despre faptul că le va da ucenicilor carnea sa să o mănânce.

În al treilea rând, israeliţii nu numai că au mâncat mana ca hrană zilnică, dar au şi păstrat-o, *aşezând-o în Cort*. După cum am văzut mai devreme, Cortul era Templul portabil în care israeliţii îi aduceau închinare lui Dumnezeu. împărţit în trei, avea în centru Sfânta Sfintelor, în care se afla Chivotul aurit al Legământului. Conform Cărţii Exodului, Dumnezeu i-a poruncit lui Moise să aşeze acolo un vas cu mană: „Iată ce a poruncit Domnul: «Să se păstreze un omer plin cu mană pentru urmaşii voştri, ca să vadă şi ei

pâinea pe care v-am dat-o s-o mâncaţi în pustiu, după ce v-am scos din ţara Egiptului.» Şi Moise i-a zis lui Aaron: „Ia un vas, pune în el un omer plin cu mană şi aşază-l înaintea Domnului, ca să fie păstrat pentru urmaşii voştri." După cum Domnul i-a poruncit lui Moise, Aaron l-a pus înaintea chivotului mărturiei, ca să fie păstrat. (Exod 16, 32-34)

Prin aceasta, Dumnezeu le spunea israeliţilor că mana nu era doar miraculoasă, ci era sfântă. Într-adevăr, era cât se poate de sfântă — de o sfinţenie atât de mare încât trebuia să fie păstrată chiar în Sfânta Sfintelor. Scopul păstrării manei nu era ca poporul s-o mănânce, ci ca să poată fi privită. Se păstra „ca ei să vadă pâinea". Conform Epistolei către evrei, această mană sfântă era păstrată „într-un vas de aur", chiar în Chivot, alături de tablele cu cele Zece Porunci şi cu toiagul lui Aaron care înflorise (Evrei 9, 4). E limpede că pentru orice evreu din Antichitate mana nu era o pâine obişnuită.

În sfârşit, şi în al patrulea rând, dar nu cel mai puţin important, mana din timpul exodului avea şi un gust special. Scriptura spune: „Casa lui Israel a numit hrana aceasta «mană». Ea semăna cu bobul de coriandru; era albă şi avea gust de turtă cu miere" (Exod 16, 31).

Era ca „turtele cu miere"? De ce avea mana gust de miere? Răspunsul este simplu, dar important: era *o pregustare a pământului făgăduinţei* - „ţara ce şiroieşte de lapte şi miere" (Exod 3, 8). Cu alte cuvinte, prin intermediul manei, Dumnezeu îi chema pe israeliţi să-şi pună încrederea în puterea lui de a le purta de grijă şi de a-i duce în patrie. În fapt, le spunea:

„Încredeți-vă în mine, păziți poruncile mele, şi vă voi duce în ţara făgăduită lui Avraam, lui Isac şi lui Iacob."

Dacă există vreo îndoială despre această legătură dintre mană şi pământul făgăduinţei, este important să ne amintim că mana a fost un miracol temporar. Conform Cărţii lui Iosua, de îndată ce israeliţii au ajuns în pământul făgăduinţei şi au putut sărbători Pastele acolo, mana a încetat:

Fiii lui Israel şi-au aşezat tabăra la Ghilgal şi au prăznuit Pastele în ziua a paisprezecea a lunii, spre seară, în câmpia Ierihonului. Iar a doua zi după Paşte, au mâncat din roadele pământului azime şi grăunţe prăjite: chiar în ziua aceea au mâncat. *Şi a încetat mana a doua zi, când ei au mâncat din roadele pământului şi fiii lui Israel n-au mai avut mană, ci au mâncat din recolta ţării Canaanului în anul acela. (Iosua 5,10-12)*

De ce s-a oprit minunea? De vreme ce se încheiase exodul, mana nu mai era necesară. Acum, când israeliţii locuiau în pământul făgăduinţei, nu mai aveau nevoie de o dovadă că Dumnezeu îi va duce cu siguranţă acolo. Acum, când poporul a gustat din rodul ţării, nu mai avea nevoie de pregustare.

Pe scurt, când e vorba de exodul din Egipt, puţine lucruri sunt mai memorabile decât mana din ceruri. Conform Vechiului Testament, ea era multe lucruri: pâine minunată din ceruri, semn al fidelităţii lui Dumnezeu şi pregustare a pământului făgăduinţei. Iar în tradiţia iudaică mai târzie, ea a devenit unul dintre semnele principale a ceea ce avea să înfăptuiască Dumnezeu într-o zi, când avea să inaugureze noul exod şi să-l trimită pe Mesia.

Când vrem să cercetăm locul manei în literatura iudaică veche extrabiblică, găsim o grămadă de texte, mult prea multe pentru a putea fi studiate aici.[1] Dar, pentru a înţelege învăţăturile lui Isus despre mana cea nouă din cer, se evidenţiază trei tradiţii. În primul rând, unii evrei credeau că mana dată israeliţilor nu era doar miraculoasă, ci şi „preexistentă". Exista dinainte de căderea lui Adam şi a Evei (Geneză 3). În al doilea rând, o altă tradiţie susţinea că mana este o realitate supranaturală păstrată în Templul ceresc pentru hrănirea poporului lui Dumnezeu. În sfârşit, în al treilea rând, exista o aşteptare larg răspândită ca Mesia, când avea să vină, să aducă iarăşi miracolul manei. Mana care s-a oprit pe vremea lui Iosua avea să plouă din nou din cer. înainte de a examina cuvintele lui Isus însuşi, să privim o clipă la fiecare dintre aceste tradiţii.

Mana de la începutul creaţiei

Să începem cu începutul. în mai multe scrieri iudaice vechi găsim credinţa că mana din cer nu era doar din trecut, ci există de la începutul creaţiei. De exemplu, Mişna afirmă că „mana" a fost dintre cele „zece lucruri create în ajunul" celei de a şaptea zile a creaţiei, cel dintâi Sabat, împreună cu toiagul lui Aaron care a înflorit şi cu tablele celor Zece Porunci (Mişna, *Abbot* 5, 6).[2] Cam în acelaşi fel, un vechi Targum - traducere comentată a Scripturii folosită în sinagogă -

1 Pentru un rezumat excelent, vezi Meyer, *„manna"*, voi. 4, 426-466. Vezi şi Cecil Rotii, „Manna" în *Encydopedia Judaica,* 16 voi. (Keter, Ierusalim, 1971), 11: 884-885.

2 Vezi Talmudul Babilonian, *Pesahim* 54a.

adaugă acest element interesant în repovestirea Cărţii Exodului:

Şi Domnul i-a spus lui Moise: „Iată, Eu vă voi coborî pâine din cer, *pusă deoparte pentru voi încă de la început*." (Targum Pseudo-Ionatan la Exod 16, 4)

Când fiii lui Israel au văzut-o, au fost uimiţi şi au spus unul către altul: „Ce este aceasta?" fiindcă nu ştiau ce este. Iar Moise le-a spus: *„Este pâinea pusă deoparte pentru voi de la început sus în ceruri*, iar acum Domnul v-o dă ca să o mâncaţi". (Targum Pseudo- Ionatan la Exod 16, 15)[1]

E limpede că, pentru unii evrei din Antichitate, mana nu era doar un miracol trecător menit să-i hrănească pe israeliţi în timpul exodului. Era pâine de la începutul lumii, dinainte de căderea lui Adam şi a Evei. Existase deja în cer înainte ca păcatul şi moartea să-şi facă intrarea în istoria omenirii.

În termeni teologici, aceasta înseamnă că unii rabini din vechime credeau că mana, existând încă din zorii creaţiei, era hrana desăvârşită, neatinsă de păcatul protopărinţilor omenirii. Astfel, pentru iudaismul rabinic, mana exodului nu era doar o simplă minune, ci un fel de „întoarcere în Eden", o întoarcere la starea creaţiei dinainte de coruperea ei prin păcat şi moarte. Vom vedea imediat că ambele idei apar în predica lui Isus din sinagoga de la Cafarnaum, despre pâinea vieţii.

Pâinea veşnică din Templul ceresc

1 După traducerile lui Martin McNamara, M.S.C. Robert Hayward, Michael Maher M.S.C., *Targum Neofiţi 1: Exodus* şi *Targum Pseudo-Ionathan: Exodus* (Liturgical Press, Collegeville, Minn., 1994), 207-208.

A doua veche tradiţie iudaică importantă pentru noi este credinţa că mana era ţinută *în cer,* în Templul ceresc al lui Dumnezeu.

Pentru a înţelege această credinţă, este important să ne amintim că vechii evrei nu priveau realitatea ca noi, cei de azi. În lumea occidentală contemporană, tindem să reducem realitatea la tărâmul vizibil material, la ceea ce rabinii ar fi numit „lumea aceasta" *(ha 'olam hazzeh).* Chiar dacă cei de astăzi cred uneori într-un tărâm supranatural, nu prea sunt siguri cum arată şi ar fi foarte greu de schiţat o descriere concretă. Însă, în iudaismul antic, lumea materială era privită ca un fel de semn vizibil al lumii nevăzute, al tărâmului supranatural din ceruri. În centrul acestui tărâm stătea însuşi Dumnezeu, în Templul său ceresc, înconjurat de mii şi mii de făpturi îngereşti, spirite pure care îl adorau zi şi noapte, în toată vremea. Deşi aceste făpturi cereşti nu erau privite ca realităţi materiale, ele nu erau totuşi mai puţin „reale". Dimpotrivă, se credea că sunt, într-un fel, mai reale decât lucrurile pământeşti, care sunt vremelnice şi trecătoare.[1]

Din această perspectivă, Templul pământesc din Ierusalim era un fel de semn material vizibil (catolicii ar putea spune „un sacrament") al locuinţei imateriale, nevăzute, a lui Dumnezeu, Templul ceresc. Vechii rabini credeau că şi mana se află tot acolo. Să privim comentariul Talmudului la crearea lumii, din Geneză i:

1 Vezi, de ex. Christopher Rowland, *The Open Heaven: A Study of Apocalyptic in Judaism and Early Christianity* (Crossroad, New York, 1982), 78-94.

„Şi Dumnezeu le-a pus în tăria cerurilor" (Geneza i, 17). *„ Ceruri " este acolo unde stau pietre de moară şi macină mana pentru cei drepţi,* căci s-a spus: „A poruncit norilor de sus şi porţile cerurilor le-a deschis şi a plouat asupra lor mană spre mâncare" (Psalm 78, 23—24) etc. *„Locuinţă" este acolo unde sunt zidite Ierusalimul [ceresc], Templul şi Altarul, iar Mihail, Marea Căpetenie, stă şi aduce ofrandă,* căci se spune: „Eu ţi-am zidit casă spre a-ţi fi lăcaş, locul sălăşluirii tale în veci" (1 Regi 8,13). Şi de unde ştim că se numeşte „ceruri"? Pentru că este scris: „Priveşte din ceruri şi vezi, din lăcaşul tău sfânt şi slăvit" (Isaia 63,15). (Talmudul babilonian, *Haghigah* 12 B)

Din păcate, jocurile de cuvinte ebraice din acest pasaj se cam pierd în traducere, complicând oarecum lucrurile. Totuşi, e limpede că Talmudul afirmă că mana era privită ca supranaturală. Deşi o mâncau cei drepţi de pe pământ, ea era măcinată de îngeri „în Ceruri". Era păstrată în Templul ceresc, unde însuşi arhanghelul Mihail slujea la altar. În comentariile sale asupra acestui pasaj, savantul evreu Rabbi R. Rabinowitz spune: „Templul pământesc este corespondentul Sanctuarului ceresc"[1]. În Vechiul Testament, câtă vreme israeliţii au avut Chivotul Legământului, mana era păstrată în Sfânta Sfintelor în sanctuarul pământesc. Dar, dacă Templul pământesc era un fel de copie, sau imagine, a Templului ceresc, e logic să ne gândim că mana pământească era şi ea un fel de copie, sau imagine, a manei cereşti păstrate în Templul ceresc.

1 Vezi notele din Talmudul Soncino, *Hagigah* 12b.

Cu alte cuvinte, după cum unii evrei din vechime credeau că Templul este o realitate eternă, care a existat în cer cu mult înainte de a exista pe pământ, la fel unii evrei au privit mana ca pe o realitate eternă care a existat în cer cu mult înainte de a fi trimisă ca o ploaie pe pământ în timpul exodului din Egipt.

Mana lui Mesia

A treia tradiţie iudaică despre mană care este importantă pentru noi decurge direct din a doua. întrucât rabinii credeau că mana continuă să existe în ceruri, chiar şi după ce a încetat să existe pe pământ, mulţi dintre ei aşteptau ca ea să se întoarcă într-o bună zi. Şi, întrucât credeau că Mesia avea să fie un nou Moise, mulţi dintre ei se aşteptau ca mana să revină şi ea la venirea lui Mesia.

Vom cita doar câteva exemple.[1] După Midraş Rabba: „Precum răscumpărătorul dintâi a coborât mana, căci se spune: «Iată, eu voi face să plouă peste voi pâine din cer» (Exod 16, 4), şi celălalt răscumpărător va coborî mană" (*Qoheleth Rabba,* 1, 9). Aşadar, după cum*primulMoist* i-a dat lui Israel mană din cer, la fel şi »¿»«/Moise — Mesia — va aduce pâine din cer.[2]Un alt comentariu rabinic la Exod afirmă: „N-o veţi

1 Vezi şi *Exodus Rabbah* 25, 3 (p. 303), despre cum va reînnoi Dumnezeu miracolul manei la vremea „mileniului".

2 Aceste exemple sunt luate din Raymond Brown, *The Gospel According to John* (Anchor Bible 29-2Şa; Doubleday, New York, 1966), 1: 265-266 şi C.H. Dodd, *The Interpretation of the Fourth Gospel* (Cambridge University Press, Cambridge, 1953), 83-84, n. 2, 335. Vezi şi Craig S.

găsi [mana] în veacul acesta, dar o veţi găsi în Veacul ce va să vină" (*Mekilta* la Exod 16, 25). În tradiţia iudaică, „Veacul / Lumea ce va să vină" se folosea cu referire la epoca mesianică, atunci când Dumnezeu avea să aducă timpul mântuirii pentru poporul său. Atunci, credeau ei, avea să se petreacă din nou miracolul manei.

în sfârşit, cea mai veche referire la mana viitoare este şi cea mai amănunţită. în Apocalipsa iudaică veche cunoscută ca *2 Baruch*, autorul spune limpede că mana se va întoarce la venirea lui Mesia. Şi va fi aşa: când tot ce trebuie să se întâmple în aceste părţi se va fi întâmplat, *Mesia* va începe să se dezvăluie... Iar cei care flămânzesc se vor bucura şi vor vedea minuni în fiecare zi... *În vremea aceea comoara manei va coborî iarăşi de sus,* şi vor mânca din ea în anii aceia pentru că ei sunt cei care vor fi ajuns la plinirea timpului. *(2 Baruch* 29, 3- 6-8)

Acest text[1], pe care majoritatea savanţilor îl datează la sfârşitul primului secol sau la începutul celui de-al doilea după Cristos, este o mărturie importantă despre faptul că încă de pe vremea lui Isus exista credinţa în reîntoarcerea manei. El arată de asemenea că exista aşteptarea ca acea mană să fie miraculoasă. în zilele lui Mesia, cei drepţi aveau să vadă minuni în

Keener, *The Gospel of John* (Hendrickson, Peabody, Mass., 2003), 1: 682.

1 Pentru o introducere, vezi A.F.J. Klijn, „2 (Syriac Apocalypse of) Baruch" în Charlesworth, *The Old Testament Pseudepigrapha,* 1: 615-620.

fiecare zi, pentru că aveau să mănânce în fiecare zi mană.

în sfârşit, aceste aşteptări leagă clar mana viitoare de venirea lui Mesia şi de statornicirea împărăţiei lui pe pământ. După cum a spus cândva exegetul Noului Testament C.H. Dodd, în aceste tradiţii iudaice străvechi, cei drepţi vor mânca mană „în perioada împărăţiei mesianice temporare pe pământ".[1] Cu alte cuvinte, miracolul manei aparţine perioadei dintre venirea lui Mesia (la împlinirea timpului) şi învierea morţilor şi refacerea creaţiei. După cum israeliţii au mâncat mană după ce au plecat din Egipt, dar numai până ce au ajuns în Pământul Făgăduinţei, la fel şi drepţii aveau să mănânce mana *după* venirea lui Mesia şi *înainte* de judecata finală, de la sfârşitul istoriei omenirii.

Pe scurt, vechi tradiţii iudaice dau mărturie despre o speranţă vie că mana miraculoasă a lui Moise avea să vină iarăşi cândva, adusă de Mesia însuşi. Când va începe, în sfârşit, noul exod, Dumnezeu îşi va întări poporul aşa cum a făcut-o odinioară, făcând să plouă iarăşi pâine din cer. Aceasta se va întâmpla zi de zi, astfel încât poporul lui Dumnezeu să aibă o pregustare a noului pământ al făgăduinţei, a noii creaţii - ceea ce unii rabini au denumit „Pâinea Lumii ce va să vină" (*Genesis Rabba* 82, 8).

1 Dodd, *The Interpretation oftheFourth Gospel,* 335.

Pe acest fond, ne putem întreba: Isus s-a referit vreodată la vechea speranţă a evreilor cu privire la mana cea nouă din cer? S-a folosit El vreodată de această credinţă pentru a arunca lumină asupra misterului Cinei de pe urmă?

Conform Evangheliilor, a făcut-o în cel puţin două împrejurări. Mai întâi, deşi uneori nu se remarcă, există o referinţă fugitivă, dar importantă, la mana cea nouă, în Rugăciunea Domnească, despre care este scris că Isus le-a lăsat-o ucenicilor (Matei *6,* 9-13; Luca 11, 2-4). Apoi, este vestita cuvântare despre „Pâinea Vieţii", pe care Isus a ţinut-o în sinagoga din Cafarnaum (Ioan *6,* 41-71). în ea, Isus s-a referit în mod repetat la mana din cer, folosind-o pentru a le explica ucenicilor cum pot să-i mănânce trupul şi să-i bea sângele. într-adevăr, această predică din sinagogă este cea mai amănunţită vorbire despre Euharistie din toate cele patru Evanghelii. De aceea, ne va lua ceva timp s-o privim în amănunt. Totuşi, sper să pot arăta că merită întreaga noastră atenţie (mai ales fiindcă este pasajul care m-a determinat, iniţial, să studiez acest subiect şi, în final, să scriu această carte).

Dar, mai întâi, să aruncăm o privire la Rugăciunea Domnească.

„Pâinea noastră cea suprafirească dă-ne-o nouă astăzi'

Poate că, dintre toate cuvintele lui Isus, cel mai bine cunoscute sunt cele din rugăciunea Tatăl nostru. Ele apar în două locuri din Evanghelii (Matei *6,* 9-13; Luca 11,1-4), dar forma cea mai familiară este cea din Matei:

Tatăl nostru care eşti în ceruri, sfinţească-se Numele tău, vie împărăţia ta,
facă-se voia ta, precum în cer aşa şi pe pământ. *Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi* şi ne iartă nouă greşelile noastre, precum şi noi iertăm greşiţilor noştri, şi nu ne duce pe noi în ispită, ci ne mântuieşte de cel rău. (Matei *6,* 9—13)

Deşi am putea spune multe despre Rugăciunea Domnească în întregul ei[1], având în vedere că aici ne ocupăm de mană, vom pune doar două rânduri de întrebări. Mai întâi, care este obiectul celei de-a patra cereri, „Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi"? Ce-i învăţa Isus pe ucenici să ceară în rugăciune? Le spunea doar să se roage lui Dumnezeu Tatăl pentru hrana şi băutura zilnică? Sau e vorba de mai mult? În al doilea rând, de ce s-a repetat Isus în acest verset? De ce nu a spus: „Dă-ne pâinea cea de toate zilele?" sau „Dă-ne astăzi pâinea"? Care este motivul redundanţei? De ce accentuează caracterul *zilnic* al pâinii pe care trebuie s-o ceară ucenicii?

Mie mi se pare că răspunsul la aceste întrebări rezidă în misteriosul cuvânt grecesc *epiousios*[2] folosit

1 Vezi Brant Pitre, „The Lord's Prayer and the New Exodus", 69-96.

2 învăţaţii au venit cu multe ipoteze privind expresia originară, ebraică sau aramaică, din spatele acestui termen. Vezi, de ex. Meier, *A Marginal Jew,* 2: 291-294. Problema acestor speculaţii este că nu există nici un fel de dovezi în manuscrise, iar puţinătatea cunoştinţelor noastre despre aramaica şi ebraica vorbite în vremea lui Isus nu ne permite să spunem ce va fi zis Isus în limba sa maternă.

aici. Deşi majoritatea traducerilor ar sugera că „zi" apare de două ori în acest verset — „astăzi" şi „de toate zilele" —, de fapt, lucrurile nu stau aşa. Cuvântul grecesc obişnuit pentru „zi" este *hemera.* În acel „de toate zilele" din ambele versiuni ale rugăciunii Tatăl nostru se află însă alt cuvânt:

„Pâinea noastră *epiousios* dă-ne-o nouă astăzi." (Matei *6,* **11)**

„Pâinea noastră *epiousios* dă-ne-o în fiecare zi." (Luca **11,** 3)

Care e înţelesul acestui cuvânt? Ce este această pâine *epiousios*? Din păcate pentru cercetătorii moderni, posibilitatea noastră de a răspunde la această întrebare este afectată de două dificultăţi. În primul rând, nu avem cum să ştim dacă *epiousios* constituie o traducere a unei expresii originale ebraice sau aramaice şi, dacă este aşa, despre ce expresie e vorba. în această situaţie - ca pentru majoritatea cuvintelor lui Isus - textul grecesc actual este singura referinţă. în al doilea rând, cuvântul *epiousios* este un neologism. Apare pentru prima dată în greaca veche exact aici, în Rugăciunea Domnească.

în secolele următoare, îşi croieşte drum în scrierile primilor Părinţi ai Bisericii, însă cuvântul vine din Noul Testament. De aceea, este greu să fim siguri ce însemna cu exactitate cuvântul în contextul său originar.

De aceea, exegeţii continuă să dezbată sensul lui *epiousios* în Rugăciunea Domnească[1] şi au propus

1 Vezi Walter Bauer, William F. Arndt, F. Wilbur Gingrich, şi Frederick Danker, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature, 2nd ed.* (University of Chicago Press, Chicago and London, 1979), 296-297; Werner Foerster, *„epiousios"* in Gerhard Kittel, ed., *Theological Dictionary of the New Testament,* 10 vol.

felurite traduceri. Unii sugerează că ar însemna „pentru vremea de acum" *(epi ten ousan).* Alţii, că ar fi „pentru ziua ce vine" *(he epiousa).* Amândouă ar fi atrăgătoare, numai că nu sunt ceea ce spune, de fapt, textul grec. Alţii sugerează că înseamnă „pentru existenţă", „spre fiinţă" *(epi ousiari).* Aceasta e cea mai bună variantă până acum fiindcă este cea mai apropiată de greacă şi are susţinători puternici[1].

Totuşi, eu aş spune că cea mai corectă (şi mai veche) traducere este cea trecută, foarte adesea, cu vederea. Dacă rupem cuvântul în cele două părţi principale ale sale şi îl traducem literal, iată ce găsim: (i) *epi* înseamnă „pe", „peste" sau „deasupra", iar *ousia* înseamnă „fiinţă", „substanţă", sau „natură/fire". Puse laolaltă, sensul pare a fi: „Pâinea noastră *suprafirească* dă-ne-o nouă astăzi". Într-a- devăr, unii scriitori creştini din Antichitate obişnuiau să traducă grecescul *epiousios* cât mai literal cu putinţă. În traducerea poate cea mai vestită făcută vreodată a Rugăciunii Domneşti, în Vulgata latină din secolul al patrulea, sfântul Ieronim scrie:

Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie

„Pâinea noastră suprasubstanţială dă-ne-o nouă astăzi".

(Matei ***6, ii)***

Care este sensul traducerii lui Ieronim? El însuşi ne spune în altă parte: pâinea din Rugăciunea

(Eerdmans, Grand Rapids, 1967), 2: 590-599.

1 Vezi, de ex. loan Gură de Aur, *Omilii la Evanghelia după Matei, Omilia* 19, 5; Efrem Şirul, *Comentariu la Diatessaronul lui Tatian* 6, 16a.

Domnească este suprasubstanţială fiindcă „este deasupra tuturor substanţelor şi depăşeşte tot ce este creat".[1] Cu alte cuvinte, este suprafirească. Şi Ieronim nu este singurul care înţelege aşa. În mod semnificativ, sfântul Chirii, episcop al Ierusalimului în secolul al IV-lea, spune şi el despre Rugăciunea Domnească: „Pâinea obişnuită nu e suprasubstanţială, dar această Pâine Sfântă este suprasubstanţială" (*Cateheze mistagogice* 23,15). La fel, sfântul Ciprian al Cartaginei, care scrie în secolul al III-lea, spune în tratatul său despre Rugăciunea Domnului că pâinea despre care vorbeşte Isus este „pâine cerească", „hrana mântuirii".[2]

în acest punct, aţi putea gândi: nu pricep nimic! Dar totul este foarte important. Dacă Ieronim avea dreptate şi *Tatăl nostru* este o rugăciune zilnică pentru pâinea suprafirească, atunci, în context de secol întâi, ea poate însemna un singur lucru: mana cea nouă din cer. în vreme ce o ureche modernă poate să nu perceapă ecourile din Vechiul Testament, orice evreu din Antichitate care ar fi auzit o rugăciune pentru o pâine în acelaşi timp *zilnică* şi *suprafirească* s-ar fi gândit pe dată la mana exodului. Mai ales întrucât rugăciunea pentru pâinea suprafirească zilnică vorbeşte

1 Ieronim, *Comentariu la Matei,* 1. *6.*11; citat în Manlio Simonetti, *Matthew 1—13,* 2 voi. (Ancient Christian Commentary on Scripture; InterVarsity, Downers Grove, 111., 2003), 135.

2 Ciprian, Tratate 4. 18; citat în Simonetti, *Matthew,* 135; vezi şi Roberts and *I}on2[dson,Ante-NiceneFathers,* 5: 452; Ioan Cassian, *Convorbirea* 9.21, citată în Just, *Luke* 187; Chirii al Ierusalimului, *Cateheze Mistagogice* 23. 15.

şi despre venirea „împărăţiei" lui Dumnezeu (Matei *6,* 10). Amintiţi-vă: cu alt prilej, Isus le-a poruncit ucenicilor să *nu* se îngrijoreze cu privire la hrana pământească - „ce veţi mânca" sau „ce veţi bea" -, ci să caute, mai întâi, împărăţia cerurilor (Matei *6,* 25—33; Luca 12, 22—31). Cum toate celelalte cereri din *Tatăl nostru* vizează lucruri spirituale, „din cer", e rezonabil să spunem aceasta şi despre misterioasa pâine *epiousios*.

Aşadar, nădejdea după mana cea nouă din cer se află chiar în miezul Rugăciunii Domneşti, singura rugăciune despre care ştim că Isus le-a lăsat-o ucenicilor săi. înainte ca ucenicii să ceară altceva pentru ei înşişi - iertarea greşelilor, apărarea de ispite, izbăvirea de rău -, trebuiau să ceară mana cea nouă a noului exod, pâinea zilnică suprafirească. învăţându-şi ucenicii să spună zilnic: „pâinea noastră suprafirească dă-ne-o nouă astăzi", Isus i-a învăţat să-i ceară lui Dumnezeu hrana miraculoasă pe care Mesia însuşi avea să le-o dea în timpul călătoriei spre noul pământ al făgăduinţei. Cercetătorul anglican al Noului Testament, N.T. Wright, comentând Rugăciunea Domnească, spune: Mana nu a fost necesară în Egipt. Nu avea să fie necesară nici în pământul făgăduinţei. Este hrana eshatologiei deja inaugurate, hrana de care este nevoie deoarece împărăţia a apărut, dar nu este încă definitiv instaurată. Provizia zilnică de mană semnalează că

Exodul a început, dar şi că nu trăim încă în pământul făgăduit.[1]

Nu mai este nevoie să spunem că, dacă acesta a fost sensul intenţionat de Isus pentru *Tatăl nostru,* înseamnă că El se vedea ca Mesia al evreilor care avea să aducă, la rândul său, ploaia de mană nouă din cer.

Cuvântarea lui Isus din sinagogă despre Pâinea Vieţii

De departe cea mai explicită referire la speranţa iudaică privind mana cea nouă apare într-una dintre cele mai vestite şi mai controversate învăţături ale lui Isus: aşa-numita cuvântare despre Pâinea Vieţii (Ioan *6,* 35-58). Conform celei de a patra Evanghelii, această învăţătură a fost dată în sinagoga din Cafarnaum, un sat din Galileea. Oricine cunoaşte dezbaterea veche de secole privind felul în care a înţeles Isus Cina de pe urmă ştie şi că această cuvântare se află în inima controversei. Pentru că aici a rostit El cuvintele cu care ne-am început cercetarea: „Adevăr, adevăr vă spun: de nu veţi mânca trupul Fiului omului şi de nu veţi bea sângele lui, nu veţi avea viaţă în voi. Cine mănâncă trupul meu şi bea sângele meu are viaţă veşnică şi Eu îl voi învia în ziua de apoi. Căci trupul meu este adevărată hrană şi sângele meu, adevărată băutură. Cine mănâncă trupul meu şi bea sângele meu rămâne în mine şi Eu în el." (Ioan *6,* 53-55)

1 N.T. Wright, „The Lord's Prayer as a Paradigm for Christian Prayer", in *Into Gods Presence: Prayer in the New Testament*, ed. Richard N. Longenecker (Eerdmans, Grand Rapids, 2001), 132-154 (aid 143).

Ce a vrut să spună Isus rostind acestea? Vorbea El oare în sens literal, sau doar simbolic? Cum socotea El că le poate da altora trupul şi sângele său drept mâncare şi băutură?

Pentru a răspunde la aceste întrebări, trebuie nu doar să dăm mare atenţie cuvintelor lui Isus, ci să le şi interpretăm în contextul lor originar. Când o facem, descoperim ceva foarte important: *întregul context al cuvintelor lui Isus despre Pâinea Vieţii este axat pe speranţele evreilor în venirea unui nou Moise şi în reîntoarcerea manei din cer.*

E de mirare în ce măsură este trecut cu vederea acest lucru în dezbaterea nesfârşită despre cum privea Isus Euharistia. Şi totuşi aşa este. De pildă, dacă recitim cuvântarea lui Isus despre Pâinea Vieţii în contextul ei mai amplu, găsim că respectivul capitol *începe* cu hrănirea minunată a cinci mii de oameni în pustiu (Ioan *6,*1-15). Nu trebuie să fii specialist în Biblie ca să faci legătura între Moise, care i-a hrănit odinioară pe israeliţi cu mană, şi Isus, care acum hrăneşte mulţimile cu pâine. Desigur, ca reacţie la minune, iudeii înşişi au făcut două lucruri. Mai întâi, l-au recunoscut pe Isus drept Mesia. Evanghelia ne spune că Isus a plecat de la ei fiindcă aveau de gând „să-l ia cu sila şi să-l facă rege" (Ioan *6,*15). în al doilea rând, ei l-au identificat pe Isus drept un *nou Moise.* Acesta este sensul strigătului lor „Acesta este cu adevărat Profetul, care trebuie să vină în lume!" (Ioan *6,* 14). Se referă la acel „profet asemenea lui Moise" prezis în Cartea Deuteronomului (18, 18).

De fapt, dacă citim puţin mai departe în Ioan *6,* găsim că proclamarea lui Isus de către popor ca noul Moise duce direct la cuvântarea despre Pâinea Vieţii.

După cum ne spune Evanghelia, după ce oamenii au trăit minunea, au venit la Isus şi i-au cerut să înfăptuiască încă un semn. Şi ce îi cereau? Să aducă mana din cer:

I-au zis atunci: „Dar ce semn faci tu ca să vedem şi să credem în tine? Ce lucrezi? *Părinţii noştri au mâncat mană în pustiu, după cum e scris: «Pâine din cer le-a dat să mănânce» ".* Le-a zis deci Isus: „Adevăr, adevăr vă spun, nu Moise v-a dat pâinea din cer, ci Tatăl meu vă dă adevărata Pâine din cer. Căci Pâinea lui Dumnezeu este cea care coboară din cer şi dă viaţă lumii". Atunci i-au zis: *„Doamne, dă-ne totdeauna pâinea aceasta!"* (Ioan *6,* 30-34)

Având în vedere ce am aflat în acest capitol despre speranţa evreilor cu privire la noua mană, scena are sens deplin în contextul ei istoric. Mulţimile ştiau că Mesia trebuie să fie un nou Moise. Ele mai ştiau că trebuie să readucă miracolul manei. Aşa că, pentru a-l pune la încercare pe Isus ca să vadă dacă El este cu adevărat cel pe care îl aşteptau, i-au cerut să-şi arate mesianitatea săvârşind o minune. L-au provocat să le dea, bătând din palme, mana cea nouă din cer. Doreau ca El să facă acest lucru nu doar vreme de patruzeci de ani, cum fusese vechea mană, ci pentru *totdeauna*.

Această cerere l-a determinat pe Isus să se lanseze în cuvântarea despre Pâinea Vieţii, una dintre cele mai lungi din cea de-a patra Evanghelie (Ioan *6,* 35-59). în loc de a diseca întreaga predică, vreau să mă concentrez aici asupra părţii care conţine cea mai explicită învăţătură a lui Isus despre prezenţa sa reală în mâncarea şi băutura de la Cina de pe urmă (Ioan *6,* 48—58). Această secţiune nu este doar punctul culminant al cuvântării lui Isus din sinagogă; este şi una

dintre cele mai importante texte de Scriptură pe care le vom studia în această carte. Aşadar, trebuie să o privim îndeaproape.

Isus începe prin a folosi mana spre a-şi dezvălui originea cerească şi a sublinia importanţa credinţei în El (Ioan *6,* 35- 47). După aceea, mută accentul asupra importanţei mâncării trupului său. în aceste versete, observaţi cât de subliniate sunt referirile la mana biblică:

[Isus a zis:] „Eu sunt Pâinea vieţii. *Părinţii voştri au mâncat în pustie mană şi [totuşi] au murit. Aceasta este Pâinea care coboară din cer, ca [omul] să mănânce din ea şi să nu moară.* Eu sunt Pâinea cea vie care am coborât din cer. De va mânca cineva din Pâinea aceasta, va trăi în veci. *Iar pâinea pe care o voi da Eu este trupul meu, pentru viaţa lumii."*

Atunci iudeii au început să se certe între ei spunând: „Cum poate acesta să ne dea trupul său să-l mâncăm?" Iar Isus le-a zis: „Adevăr, adevăr vă spun: de nu veţi mânca trupul Fiului omului şi de nu veţi bea sângele lui, nu veţi avea viaţă în voi. Cine mănâncă trupul meu şi bea sângele meu are viaţă veşnică şi Eu îl voi învia în ziua de apoi. *Căci trupul meu este adevărată hrană şi sângele meu, adevărată băutură.* Cine mănâncă trupul meu şi bea sângele meu rămâne în mine şi Eu în el. După cum m-a trimis pe mine Tatăl, care e viu, şi Eu trăiesc prin Tatăl, la fel şi cine mă mănâncă pe mine va trăi şi el prin mine. *Aceasta este Pâinea coborâtă din cer. Nu precum au mâncat părinţii voştri mana şi [tot] au murit. Cine mănâncă această Pâine va trăi în veci'.* Acestea le-a spus în sinagogă, învăţând în Cafarnaum.

Este lucru recunoscut de specialiştii Noului Testament, atât protestanţi, cât şi catolici, că Isus

vorbeşte aici despre hrana şi băutura euharistică pe care le va da ucenicilor la Cina cea de taină.[1] în primul rând, El spune explicit că trupul şi sângele său sunt „adevărată hrană" şi „adevărată băutură" (Ioan *6,* 55). Mai mult, aşa cum arată biblistul luteran Joachim Jeremias, există paralele frapante între cele două evenimente[2]:

Cuvântarea despre Pâinea Vieţii Cina de pe urmă

Pâinea pe care o voi da Eu	Acesta
este trupul meu	este trupul meu
pentru viaţa lumii	care este pentru voi
(Ioan *6,* 51)	(1 Corinteni 11, 24)

în lumina acestor paralele, care nu pot fi o coincidenţă, orice încercare de a insista că Isus nu vorbea despre ce avea să facă la Cina cea de taină nu are cum să convingă.[3]

întrebarea rămâne, totuşi, ce *intenţiona,* de fapt, să spună Isus când insista că trupul său trebuie mâncat şi sângele său trebuie băut. Vorbea El la propriu, în mod simbolic, sau în vreun alt fel? Admiţând

1 Vezi Rudolf Schnackenburg, *The Gospel According to St. John,* 2 vol. (Crossroad, New York, 1990), 2: 56-78.

2 Vezi Jeremias, *The Eucharistic Words ofjesus,* 108.

3 De exemplu, încercarea neconvingătoare de a disocia Ioan 6 de Cina de pe urmă, în cartea, altfel excelentă, a lui Craig Blomberg, *The Historical Reliability of John's Gospel* (InterVarsity, Downers Grove, 111., 2001), 126-127.

că vorbea despre ce avea să facă la Cina cea de pe urmă, intenţiona să facă ce spunea?

Aici, cred că examinarea cu mare atenţie a felului în care Isus a folosit vechile credinţe evreieşti despre mană ne poate ajuta să răspundem la întrebare. Deşi mulţi comentatori recunosc că El vorbea despre Cina cea de taină, adesea nu observă ceva important. *Când Isus a dat cea mai explicită învăţătură despre prezenţa sa reală în Euharistie,* El a identificat-o *direct cu mana din cer.*

Priviţi din nou partea a doua a cuvântării. Isus a început- o zicând: „Părinţii voştri au mâncat mană în pustiu" (Ioan *6,* 48) şi a încheiat-o punând Euharistia în contrast cu vechea mană: „Aceasta este Pâinea coborâtă din cer. Nu precum au mâncat părinţii voştri mana şi [tot] au murit. Cine mănâncă această Pâine va trăi în veci" (Ioan *6,* 58). Cu alte cuvinte, Isus şi-a înconjurat învăţătura despre misterul prezenţei sale în Euharistie cu referiri la mana din cer. Acest lucru este extrem de semnificativ. Isus ar fi putut să aleagă mielul de Paşte pentru a explica Euharistia, sau (cum vom vedea în capitolul următor) misterioasa „pâine a punerii înainte". Când însă a voit să accentueze necesitatea de a i se mânca trupul şi de a i se bea sângele, precum şi faptul că aveau să devină, într-un fel, „adevărată hrană" şi „adevărată băutură", nu a ales nici unul dintre cele două elemente. A folosit speranţa evreilor după o nouă pâine din cer şi a identificat Euharistia cu mana lui Mesia.

Cum ne ajută acest lucru să rezolvăm problema cu privire la ce a voit să spună El? Este, de fapt, foarte simplu, dacă privim cu ochii evreilor din Antichitate.

Din perspectiva lor, dacă Euharistia lui Isus este mana cea nouă din cer, atunci ea nu poate fi doar un simbol. Trebuie să fie pâine suprafirească din cer. După cum am văzut mai sus, în Vechiul Testament, mana din vremea exodului nu era pâine obişnuită; era miraculoasă. De aceea au aşezat-o israeliţii în Cort alături de celelalte obiecte miraculoase: toiagul lui Aaron care înflorise şi cele Zece Porunci, scrise „cu degetul lui Dumnezeu" (Evrei 9, 4). Israeliţii nu mai văzuseră până atunci mană. De aceea au numit-o „pâinea îngerilor" (Psalmul 78, 25). Şi tot de aceea tradiţia iudaică ulterioară a avut credinţa că mana este o realitate cerească, existentă dinaintea căderii primilor oameni, şi păstrată în Templul din cer până la venirea lui Mesia.

Acum să punem o întrebare crucială: dacă un evreu din secolul I credea despre mană că e pâine suprafirească din cer, putea ea să fie doar un simbol? Dacă vechea mană din cer era miraculoasa „hrană a îngerilor", putea oare mana cea nouă să fie doar pâine obişnuită şi vin obişnuit? Dacă ar fi aşa, atunci mana cea veche ar fi *mai măreaţă* decât cea nouă! Dar nu aşa lucrează istoria mântuirii în Biblie. Prefigurările din Vechiul Testament[1] nu sunt niciodată mai măreţe decât împlinirile lor din Noul Testament. În Scriptură, regele David l-a prefigurat pe Isus; David a fost numit „fiul lui Dumnezeu" (Psalmul 2). Însă David nu a fost mai măreţ decât Isus - vă aduceţi aminte de micul incident cu Batşeba? Şi regele Solomon l-a prefigurat pe Isus, el a

1 Despre tipologia biblică, vezi Daniélou, *From Shadows to Reality,* Leonhard Goppelt, *Typos: The Typological Interpretation of the Old Testament in the New,* trad. Donald Madvig (Eerdmans, Grand Rapids, 1982).

fost regele înţelept, autorul a multe „parabole" (1 Regi 4). Dar nici el nu a fost mai măreţ decât Isus - vă aduceţi aminte de acele patru sute de soţii şi trei sute de concubine? După cum spune Isus însuşi în Evanghelii: „Iată, mai mult decât Solomon este aici!" Mai spune şi că Mesia este „Domnul" lui David, nu doar „fiul" lui (Marcu 12, 36—37).

Pe scurt, *dacă vechea mană de la primul exod a fost o pâine suprafirească din cer, atunci mana cea nouă a lui Mesia trebuie să fie şi ea pâine suprafirească din cer.* Exact aşa a spus Isus în sinagoga din Cafarnaum. După ce a identificat mana drept „trupul" său (Ioan 6, 51), a sfârşit prin a afirma: „Aceasta este Pâinea coborâtă din cer. Nu precum au mâncat părinţii voştri mana şi [tot] au murit. Cine mănâncă această Pâine va trăi în veci" (Ioan 6, 58). Este o afirmaţie izbitoare. Singurul loc din Biblia ebraică în care este vorba de „a mânca şi a trăi în veci" se referă la rodul Pomului Vieţii, de la care au fost izgoniţi Adam şi Eva (Geneză 3, 22). Oare Isus s-a referit la vechea tradiţie iudaică potrivit căreia mana a existat înainte de Cădere? Nu putem fi siguri. Dar un lucru e sigur. Dacă Isus ar fi voit ca ucenicii săi să considere Euharistia o hrană şi o băutură obişnuită, n-ar fi identificat-o nicidecum drept mana cea nouă din cer.

„GREU ESTE CUVÂNTUL ACESTA"

Apropiindu-ne de sfârşitul acestui capitol, cred că este important să abordez o ultimă problemă care ar putea stărui în mintea cititorului. Este problema lui *cum.* Chiar dacă luăm în serios cuvintele lui Isus, cum poate El să le dea realmente ucenicilor trupul său să-l mănânce? Voia cumva să-i împingă la canibalism? Şi cum rămâne cu interdicţia din Levitic privind băutul

sângelui? încălca Isus cumva Legea lui Dumnezeu poruncindu-le ucenicilor să-i bea sângele? Şi, în fine, la fel de important, ce este această îndrăzneală a sa de a pretinde că poate face aşa ceva? Cum ar putea un simplu om să se dăruiască pe sine în felul acesta altora şi, cu atât mai mult, să-i înveţe că mântuirea lor depinde, într-un fel, de consumarea trupului şi sângelui său?

Răspunsul la aceste întrebări poate fi găsit privind cu atenţie felul în care au reacţionat ucenicii la cuvântarea lui despre mana cea nouă şi felul în care Isus, la rândul său, a răspuns reacţiei lor. Dacă vrem să ştim cum să interpretăm cuvintele lui Isus în contextul lor istoric, trebuie să vedem cum era El înţeles de primii săi ucenici. Nu uitaţi, ucenicii înşişi erau cu toţii evrei. Cum au reacţionat la învăţătura lui? Nu prea bine, după cum ne spune Ioan în versetele următoare: După ce l-au auzit, mulţi dintre ucenicii lui au zis: „Greu este cuvântul acesta! Cine poate să-l asculte?" Dar, ştiind Isus în sinea lui că ucenicii murmură în această privinţă, le-a zis: „Aceasta vă e piatră de poticnire? Dar cînd îl veţi vedea pe Fiul omului suindu-se unde era mai înainte? Duhul este cel care dă viaţă; trupul nu foloseşte la nimic. Cuvintele pe care vi le-am grăit Eu sunt duh şi sunt viaţă. Dar sunt dintre voi unii care nu cred." Căci Isus ştia de la început care sunt cei ce nu cred şi cine este cel care îl va trăda. Şi zicea: „De aceea v-am spus că nimeni nu poate să vină la mine dacă nu-i este dat de Tatăl."

De atunci mulţi dintre ucenicii lui s-au îndepărtat şi nu mai umblau cu El. A spus deci Isus celor doisprezece: „Oare şi voi vreţi să plecaţi?" I-a răspuns Simon Petru: „Doamne, la cine să mergem? Tu

ai cuvintele vieţii veşnice. Şi noi credem şi [am ajuns să] cunoaştem că Tu eşti Cristos, Fiul lui Dumnezeu." (Ioan 6, 60-69)

În primul rând, trebuie să subliniem reacţia negativă a multora dintre ucenicii lui Isus la cuvintele lui euharistice. Este foarte greu să supraevaluezi importanţa reacţiei lor. Ca şi ceilalţi iudei din sinagogă, *ucenicii lui Isus au luat spusele lui Isus la propriu*. S-au „scandalizat" de cuvintele lui, au hotărât să se despartă de El, iar El i-a lăsat să plece.

Acest lucru este extrem de revelator din mai multe motive. Pe de o parte, ne oferă o mărturie de primă mână despre felul în care cuvintele lui Isus le vor fi sunat unor iudei din secolul I. Insistenţa lui ca ei să-i mănânce trupul şi să-i bea sângele sub formă de mâncare şi băutură a fost atât de şocantă pentru urechile lor, încât n-au mai răbdat s-o audă: „Greu este cuvântul acesta! Cine poate să-l asculte?" (Ioan 6, 60), au zis ei. La fel ca israeliţii din pustiu care murmurau despre mană (Exod 16, 2-9), cei care îl urmaseră pe Isus „au murmurat" la afirmaţiile lui dificile şi năucitoare. Cu alte cuvinte, nu l-au crezut. După cum le-a spus şi Isus: „Sunt dintre voi unii care nu cred". (Ioan 6, 64)Pe de altă parte, observaţi cu atenţie care era dilema ucenicilor şi care nu era. Dificultatea *nu* era că l-ar fi înţeles greşit pe Isus luându-i cuvintele la propriu. Aşa ceva se mai întâmplase şi, în astfel de cazuri, Isus clarifica lucrurile, explica ce voise să spună. De pildă, cu o altă ocazie, când ucenicii i-au luat cuvintele prea literal, le-a explicat că învăţătura lui fusese o metaforă:

Şi, trecând ucenicii de cealaltă parte, au uitat să ia pâini. Iar Isus le-a zis: „Vedeţi, feriţi-vă de aluatul fariseilor şi saduceilor." Ei însă cugetau în sinea lor zicând: „Asta pentru că n-am luat pâine!" Isus, ştiind, le-a spus: „De ce vorbiţi între voi, puţin credincioşilor, că nu aveţi pâine? încă nu pricepeţi şi nici nu vă aduceţi aminte de cele cinci pâini pentru cei cinci mii şi câte coşuri aţi adunat? Nici de cele şapte pâini pentru patru mii şi câte coşuri aţi adunat? Cum nu vă daţi seama că nu despre pâini v-am zis?" Atunci au înţeles că nu le-a spus să se ferească de aluatul pâinilor, ci de învăţătura fariseilor şi a saduceilor. (Matei 1*6,* 5—12)

Comparaţi acest răspuns cu discursul euharistie al lui Isus. După ce ucenicii au obiectat la el, Isus nu le-a spus: „încă nu pricepeţi, nici nu înţelegeţi?" (Marcu 8,17). A spus doar: „Aceasta vă e piatră de poticnire?" (Ioan *6,* 61). Cu alte cuvinte, în privinţa învăţăturii lui Isus despre Euharistie, principala problemă a ucenicilor nu a fost că nu l-au înţeles. Problema lor a fost că nu l-au crezut.

Din această cauză, se întâmplă un lucru şocant. După cuvintele despre Pâinea vieţii, *mulţi dintre cei care îl urmau pe Isus l-au părăsit şi El i-a lăsat să plece.* După cum ne spune Evanghelia: „De atunci mulţi dintre ucenicii lui s-au îndepărtat şi nu mai umblau cu El" (Ioan *6, 66).* Este nemaipomenit: e singura dată în toate cele patru Evanghelii când Isus a fost părăsit de propriii ucenici din pricina unei învăţături. Şi de ce au plecat? Pentru că i-au luat învăţătura despre Euharistie la propriu. A dat El înapoi? Nu.

De fapt, Isus nu numai că i-a lăsat să plece pe ucenicii care nu l-au crezut, ci s-a adresat celor doisprezece şi i-a invitat să plece şi ei, dacă vor: „Oare şi voi vreţi să plecaţi?" (Ioan 6, 67). E limpede: Isus nu admitea nici un compromis în privinţa misterului trupului şi sângelui său. Era un test suprem al uceniciei. Şi cum a reacţionat Petru la acest test? Ca purtător de cuvânt al celor doisprezece, a zis: „Doamne, la cine să mergem? Tu ai cuvintele vieţii veşnice. Şi noi credem şi [am ajuns să] cunoaştem că Tu eşti Cristos, Fiul lui Dumnezeu" (Ioan 6, 68—69). Esenţialmente, Petru spunea: „Doamne, nu pricep pe deplin *ceea ce* ai spus, dar ştiu *cine* eşti".

Da, învăţătura lui Isus despre Euharistie nu a fost precum parabola alegorică a Semănătorului[1], la care ucenicii aveau doar nevoie de nişte explicaţii. Cuvintele lui şocante despre mâncatul trupului şi băutul sângelui său cereau o credinţă supranaturală. Aceasta a voit să spună Isus când le-a zis celor care nu credeau în El: „Nimeni nu poate să vină la mine dacă nu-i este dat de Tatăl" (Ioan 6, 65).

Dar povestea nu se termină aici. În răspunsul său la necredinţa ucenicilor, *Isus le-a oferit şi cheia de înţelegere a cuvintelor sale misterioase*. Nu pot accentua suficient acest lucru. Conform Evangheliei, Isus nu şi-a lăsat în ceaţă ucenicii descumpăniţi. Citiţi-i din nou cuvintele cu mare atenţie:

Ştiind Isus în sinea lui că ucenicii murmură în această privinţă, le-a zis: „Aceasta vă e piatră de poticnire? Dar când îl veţi vedea pe Fiul omului suindu-se unde era

1 *Cf.* Marcu 4, 1-20.

mai înainte? Duhul este cel care dă viaţă; trupul nu foloseşte la nimic. Cuvintele pe care vi le-am grăit Eu sunt duh şi sunt viaţă. Dar sunt dintre voi unii care nu cred." Căci Isus ştia de la început care sunt cei ce nu cred şi cine este cel care îl va trăda. (Ioan 6, 61-64)

În acest răspuns, Isus le-a dat celor doisprezece ucenici două indicii spre a-i ajuta să priceapă sensul cuvintelor sale dificile: 1) misterul identităţii sale dumnezeieşti; 2) misterul învierii şi înălţării sale cu trupul, prin puterea Duhului. Să ne oprim câteva clipe să le privim.

Primul indiciu: misterul identităţii dumnezeieşti a lui Isus

Primul din aceste două indicii e deosebit de important. O foarte bună obiecţie la o interpretare realistă a cuvintelor euharistice ale lui Isus este că un simplu om nu ar putea vreodată să-şi dea altora trupul şi sângele fără ca ei să-i canibalizeze cadavrul. Mai mult, îndrăzneala unui asemenea om — fie el profet sau nu — de a declara că trebuie neapărat ca alţii să-i mănânce trupul şi să-i bea sângele spre a avea viaţă veşnică este înfiorătoare. O astfel de persoană, ca să parafrazăm faimoasele cuvinte ale lui C.S. Lewis, este fie un mincinos, fie un nebun, fie Dumnezeu însuşi[1].

1 Cuvintele lui C.S. Lewis sunt: „Încerc aici să împiedic pe oricine să spună acea nerozie pe care o spune deseori lumea despre el: «Sunt gata să-l accept pe Isus ca pe un mare propovăduitor al moralei, dar nu accept pretenţia lui de a fi Dumnezeu.» Acesta este singurul lucru pe care nu trebuie să-l spunem. Un om care ar fi doar un om şi ar spune genul de lucruri pe care le spunea Isus nu ar putea fi un mare propovăduitor al moralei. Ar fi fie un nebun - pe aceeaşi treaptă cu omul care spune că este un ou fiert - fie, dimpotrivă, ar fi Diavolul iadului. Trebuie să alegeţi. Sau acela a fost, şi

Tocmai de aceea, răspunzând necredinţei ucenicilor, Isus atrage atenţia, în primul rând, asupra identităţii sale de Mesia ceresc: „Dar când îl veţi vedea pe Fiul omului suindu-se unde era mai înainte?" (Ioan *6, 62).*

Nu este nici prima, nici singura dată când se întâmplă aceasta. De mai multe ori, atât în Evangheliile sinoptice, cât şi în Ioan, Isus a spus lucruri care au spulberat graniţele firii omeneşti obişnuite, făcând afirmaţii ce puteau fi justificate doar de misterul identităţii sale dumnezeieşti[1]. Să luăm doar câteva exemple. Odată, la Cafarnaum, Isus i-a zis unui paralitic: „Fiule, îţi sunt iertate păcatele." La aceasta, cărturarii care şedeau în preajmă au obiectat pe bună dreptate: „De ce vorbeşte acesta astfel? Huleşte! Cine poate să ierte păcatele afară de singur Dumnezeu?" La obiecţia lor,

este, Fiul lui Dumnezeu, sau a fost un nebun sau ceva şi mai rău. Poţi să-l izolezi ca pe un nebun, poţi să-l scuipi şi să-l ucizi ca pe un demon; sau poţi să-i cazi la picioare şi să-l numeşti Domn şi Dumnezeu. Dar să nu-l priveşti de sus fără nici un temei, ca fiind doar un propovăduitor între oameni. Nu ne-a lăsat deschis acest drum. N-a avut această intenţie". C.S. Lewis, *Mere Christianity* (Collins, London; Macmillan, New York, 1955), 52 *[Creştinism, pur şi simplu,* trad. Dan Rădulescu, Humanitas, Bucureşti, 2004, pp. 76-77 - *n.t.].*

1 Despre identitatea dumnezeiască a lui Isus, vezi Ratzinger, *Isus din Nazaret,* vol. I, 276-305; Dean L. Overman, *A Case for the Divinity of Jesus: Examining the Earliest Evidence* (Rowman & Littlefield, New York, 010); Beverly Roberts Gaventa and Richard B. Hays, eds., *Seeking The Identity of Jesus: A Pilgrimage* (Eerdmans, Grand Rapids, 2008); Richard Bauckham, *Jesus and the God of Israel* (Eerdmans, Grand Rapids, 2008). După părerea mea, lucrarea lui Hilarin Felder, O.F.M. Cap., *Christ and the Critics,* 2 vol., trad. John L. Stoddard (Burns Oates and Washbourne, London, 1924), deşi oarecum învechită şi practic uitată, rămâne cea mai strălucită şi exhaustivă examinare modernă a dovezilor biblice privind

Isus a răspuns: „ De ce gândiţi astfel în inimile voastre? Ce este mai uşor: a-i spune paraliticului: «îţi sunt iertate păcatele!», sau a spune «Ridică-te, ia-ţi targa şi umblă!»? însă, ca să ştiţi că Fiul Omului are puterea de a ierta păcatele pe pământ — i-a spus paraliticului — îţi spun: ridică-te, ia-ţi targa şi mergi la casa ta!" (Marcu 2, 5—10), arogându-şi astfel o prerogativă divină.

Altă dată, întrebat fiind de ce ucenicii săi fac un lucru pe care fariseii îl considerau neîngăduit în sabat, Isus le-a replicat criticilor săi: „ *Cineva mai mare decât templul este aici"* şi „Fiul Omului este *Stăpân peste sabat"* (Matei 12, *6*. 8). Acesta este un lucru uluitor. în ochii iudeilor, templul nu era nimic altceva decât locuinţa lui Dumnezeu pe pământ. Ce putea fi „mai mare decât templul" afară de Dumnezeu însuşi? Şi, din nou, cum putea Isus să pretindă că Fiul Omului (cu care se identifică în mod repetat) este „Stăpân peste sabat"? Din punctul de vedere al unui iudeu, nu poate exista decât *un singur* Stăpân al sabatului: Acela care l-a făcut, Dumnezeu Creatorul.

Şi, într-o altă confruntare, Isus le-a spus adversarilor săi: „Adevăr, adevăr vă spun, *înainte caAvraam să fie*, EU SUNT (gr. *ego eimi*)" (Ioan 8, 58). Prin aceste cuvinte, El a mers până acolo încât şi-a atribuit Numele divin care îi fusese revelat lui Moise (vezi Exod 3, 14). Nu este de mirare că era cât pe ce să fie ucis cu pietre.

în sfârşit, să privim afirmaţiile şocante ale lui Isus în templu în timpul sărbătorii Hannuka:
Era atunci în Ierusalim sărbătoarea resfinţirii templului, şi era iarnă. Iar Isus umbla prin templu, în porticul lui

felul în care Isus se înţelegea pe sine ca Dumnezeu.

Solomon. Atunci l-au înconjurat iudeii şi îi spuneau: „Până când ne ţii cu sufletul la gură? Dacă Tu eşti Mesia, spune-ne pe faţă!" Le-a răspuns Isus: „V-am spus şi nu credeţi. Faptele pe care Eu le săvârşesc în numele Tatălui meu, acestea dau mărturie pentru mine. [...] Eu şi Tatăl una suntem." Iarăşi au adus pietre iudeii ca să arunce asupra lui. Le-a răspuns Isus: „Multe fapte bune v-am arătat de la Tatăl; pentru care dintre ele aruncaţi cu pietre asupra mea?" I-au răspuns iudeii: *„Nu pentru vreo faptă bună aruncăm cu pietre asupra ta, ci pentru hulă şi pentru că tu, om fiind, te pretinzi Dumnezeu".* (Ioan io, 22-33)

Şi de această dată, ascultătorii evrei ai lui Isus l-au înţeles foarte bine. Afirmând că este una cu Dumnezeu Tatăl, nu făcea altceva decât să se declare Dumnezeu. Iar dacă pretenţiile lui erau false, era, într-adevăr, vorba de blasfemie, de încălcarea uneia din cele Zece Porunci.

Cu alte cuvinte, ce vreau să spun şi ce cred că voia să spună Isus este că nu pot fi înţelese cuvintele sale despre Euharistie fără a pricepe ce afirmă El despre identitatea sa dumnezeiască. Nu poţi înţelege cum poate El, ca Fiu al Omului, să-şi dea trupul şi sângele ca hrană şi băutură dacă nu înţelegi că El, ca Fiu al Omului, are putere dumnezeiască: este mai mare decât templul, este Stăpânul sabatului, este Cel care poartă însuşi Numele lui Dumnezeu. De aceea, răspunzând necredinţei ucenicilor săi, Isus şi-a subliniat, în primul rând, *identitatea* de Fiu ceresc al Omului, care a existat înainte de crearea lumii: „Dar când îl veţi vedea pe Fiul Omului suindu-se unde era mai înainte?" (Ioan *6, 62)*. Numai prin misterul identităţii dumnezeieşti a

lui Isus şi prin puterea sa dumnezeiască va putea El să le dea ucenicilor trupul şi sângele său ca „adevărată mâncare" şi „adevărată băutură" (Ioan *6,* 55).

Al doilea indiciu: misterul învierii

Al doilea indiciu pentru înţelegere este la fel de important şi urmează imediat după referirea la Fiul Omului ceresc. După ce spune: „Dar când îl veţi vedea pe Fiul Omului suindu-se unde era mai înainte?" (Ioan *6, 62),* Isus continuă: „Duhul este cel care dă viaţă; trupul nu foloseşte la nimic. Cuvintele pe care vi le-am grăit Eu sunt duh şi sunt viaţă" (Ioan *6,* 63). Este absolut crucial ca aceste două versete să fie interpretate *împreună,* nu izolat unul de celălalt. Când o facem, vedem imediat că Isus nu vorbea despre mâncatul cadavrului său, ci despre mâncatul *trupului său viu, înviat,* ce avea să fie readus la „viaţă" prin puterea „Duhului" şi luat în cer la înălţare.

Acesta este celălalt indiciu al faptului că mana cea nouă este miraculoasă: în Euharistie, Isus îşi va dărui trupul răstignit *şi înviat.* Pentru că, după învierea şi înălţarea sa la cer, trupul său nu va mai fi legat de spaţiu sau timp. Va putea să apară când vrea, unde vrea şi sub ce formă vrea - aşa cum o va face mai târziu pe drumul spre Emaus (Luca 24, 16. 31) sau în grădină cu Maria Magdalena (Ioan 20,14). După cum formula odată specialistul în Noul Testament Ray- mond Brown, referindu-se la înălţarea lui Isus cu trupul: „nu trupul mort al lui Isus va fi de folos în Euharistie, ci trupul său înviat, plin de Duhul Vieţii"[1].

1 Brown, *The Gospelofjohn,* I: 303.

Ca să nu aveţi nici o îndoială despre legătura dintre Euharistie şi învierea trupească, întoarceţi-vă o clipă la cuvântul despre Pâinea Vieţii şi observaţi cât de mult accentuează Isus asupra învierii:

> Adevăr, adevăr vă spun: de nu veţi mânca trupul Fiului omului şi de nu veţi bea sângele lui, nu veţi avea viaţă în voi. Cine mănâncă trupul meu şi bea sângele meu are viaţă veşnică *şi Eu îl voi învia în ziua de apoi.* Căci trupul meu este adevărată hrană şi sângele meu, adevărată băutură. (Ioan *6,* 53-55)

Cu aceste cuvinte, Isus leagă direct împărtăşirea cu trupul şi sângele său de învierea trupească a credinciosului în ziua de apoi. Un motiv pentru care această legătură este importantă este faptul că răspunsul lui Isus la obiecţiile ucenicilor este uneori interpretat greşit ca schimbând tot ce tocmai spusese despre Euharistie într-o simplă metaforă. Ideea este veche, cel puţin de la Ulrich Zwingli încoace, unul dintre conducătorii Reformei protestante, care a luat un fragment de verset - „trupul nu foloseşte la nimic" (Ioan *6,* 63) - şi l-a scos cu totul din context, folosindu-l ca pe o dovadă că Isus vorbea doar simbolic.[1]

1 Cuvintele exacte ale lui Zwingli sunt: „Nu vreau ca cineva să se lase deranjat de această anevoioasă examinare a cuvintelor, căci nu pe ele mă bazez, ci doar pe expresia «trupul nu foloseşte la nimic» (Ioan *6,* 63). Această expresie este destul de puternică pentru a dovedi că «este» din acest pasaj e folosit pentru a spune «semnifică» sau «simbolizează», chiar dacă discursul însuşi n-ar conţine absolut nimic după care ar putea fi detectat acest înţeles... Am respins acum, sper, ideea aceasta fără noimă despre trupul de carne." - Ulrich Zwingli, *Commentary on True and False Religión,* ed. S.M. Jackson (Labyrinth Press, Durham, 1981), 231 şi 216, citat în O'Connor, *The Hidden Manna,* 144. Observaţi că Zwingli nu este

Dar Zwingli nu poate avea dreptate. în primul rând, când Isus a spus despre cuvintele pe care le rostise că sunt „Duh şi viaţă" (Ioan *6,* 63), nu spunea că vorbeşte doar simbolic. în greceşte, cuvântul *pneuma* („duh") nu înseamnă „simbolic". Şi în Vechiul, şi în Noul Testament, Duhul este *real,* mai real decât orice în lumea materială, vizibilă. Mai devreme, în aceeaşi Evanghelie, când Isus a spus: „Dumnezeu este Duh" (Ioan 4, 24), cu siguranţă nu a voit să spună că Dumnezeu este doar simbolic!

Mai mult decât atât, în răspunsul dat ucenicilor, Isus a zis: „*trupul* nu foloseşte la nimic" (Ioan *6,* 63). *Nu* a spus „trupul *meu* nu foloseşte la nimic"[1]. Sunt două afirmaţii foarte diferite. Nu ar fi făcut-o pe a doua fără să se contrazică flagrant pe sine. Dacă citiţi atent cuvântarea dinainte, veţi vedea că Isus tocmai a spus de şase ori în doar şapte versete că omul trebuie să-i mănânce trupul spre a avea viaţă veşnică.

Pâinea pe care o voi da Eu este *trupul meu,* pentru

viaţa lumii. (v. 51) Adevăr, adevăr vă spun: de nu veţi mânca *trupul Fiului Omului* şi de nu veţi bea sângele lui, nu veţi avea viaţă în voi. (v. 53) Cine mănâncă *trupul meu* şi bea sângele meu are viaţă veşnică, (v. 54)

interesat de vreo „examinare anevoioasă" a contextului real al cuvintelor lui Isus. Nu este discutată întreaga cuvântare şi nu este nicidecum menţionată Euharistia ca noua mană. El scoate total din context un verset - Ioan *6,* 63 - şi îl tratează ca şi cum el singur ar constitui dovada concludentă că Isus spune despre Euharistie că este doar „un simbol" al trupului său. Este un exemplu clasic de text scos din context şi folosit ca pretext.

Căci *trupul meu* este adevărată hrană şi sângele meu,

adevărată băutură, (v. 55) Cine mănâncă *trupul meu* şi bea sângele meu rămâne

în mine şi Eu în el. (v. 56) Cine mă mănâncă *pe mine* va trăi şi el prin mine. (v. 57)

În lumina acestor versete, răspunsul lui Isus către ucenici nu poate însemna că trupul său nu foloseşte la nimic.[1] Cei care susţin aşa ceva nu se opresc ca să-şi dea seama că aceasta ar face ca şi trupul lui oferit pe cruce - ca să nu mai vorbim de trupul asumat la întrupare - să fie nefolositor.[2] E absurd, mai ales în Evanghelia care accentuează: „Cuvântul s-a făcut trup" (Ioan 1,14) pentru a mântui omenirea. Spunând „trup", „carne" (gr. *he sarx),* şi nu „trupul meu", Isus foloseşte, în acest loc, o expresie standard pentru „ceea ce e natural sau pământesc"[1], precum şi pentru cei care văd realitatea doar din această

1 Sf. Ioan Gură de Aur a subliniat odinioară acest lucru:

„Era lucru trupesc să te întrebi cum poate Domnul să-şi dea trupul spre mâncare. Şi atunci? Nu este oare adevărată carne? Desigur că da. Când spune că *trupul nu foloseşte la nimic,* El nu vorbeşte despre trupul său, ci despre acela al ascultătorului trupesc al cuvântului său." Citat în Toma de Aquino, *Catena aurea voi. IV — Part I: St. John* (John Henry Parker, London, 1842), 248. Şi Augustin s-a luptat cu această chestiune în *În Ioannis Evangelium Tractatus tj,* 5.

1 De ex., James Dunn, care susţine că Ioan *6,* 63 înseamnă că „Trupul *euharistie* nu foloseşte la nimic: viaţa vine prin Duh şi prin cuvintele lui Isus". James D.G. Dunn, *Baptism in the Holy Spirit: A Re-examination of the New Testament Teaching on the Gift of the Spirit in Relation to Pentecostalism Today* (SBT 2.15; SCM Press, London, 1970), 184-185.

pentru „ceea ce e natural sau pământesc"[1], precum şi pentru cei care văd realitatea doar din această perspectivă. Dovada despre aceasta se poate găsi peste câteva capitole în Evanghelia după Ioan, când Isus le spune fariseilor: „Voi judecaţi după trup" (gr. *hesarx)* (Ioan 8,15).

Cu alte cuvinte, după cum fariseii l-au respins pe Isus pentru că nu i-au recunoscut originea supranaturală, ci l-au judecat doar după înfăţişare, la fel şi ucenicii lui Isus nu au crezut învăţătura lui euharistică pentru că nu au înţeles natura suprafirească a noii mane din cer. Au judecat-o doar după înfăţişare. Nu au înţeles[2] că El vrea să le dea trupul şi sângele său înviat, prezent în chip minunat sub vălul pâinii şi vinului.

Ca o paranteză, aş sublinia şi că, făcând astfel legătura între mana cea nouă şi învierea trupului, Isus nu spunea de fapt ceva cu totul străin de iudaismul antic. De exemplu, într-un comentariu la Geneză, Rabbi Ieşua afirmă: „Cine îl slujeşte pe Dumnezeu până la moarte va fi îndestulat cu *pâinea Lumii care va să vină" (Genesis Rabbah* 82, 8).

1 Vezi Brown, *The GospelAccordingto John,* 1,131: „Pentru Ioan, «trup/carne» subliniază slăbiciunea şi caracterul muritor al făpturii... Duhul, ca opus trupului, este principiul puterii dumnezeieşti dătătoare de viaţă în sfera umană".

2 într-un mod asemănător, când Petru l-a proclamat pe Isus ca fiind Mesia, „Fiul Dumnezeului viu", Isus i-a zis: „Nu trupul *(sarx)* şi sângele ţi-au descoperit aceasta, ci Tatăl meu care este în ceruri" (Matei *16,*17). Prin harul lui Dumnezeu, Petru a putut vedea, dincolo de aparenţa umanităţii lui Isus, filiaţia lui divină.

În gândirea evreilor din Antichitate, „Lumea care va să vină" era un mod de a desemna epoca mântuirii. Atunci, Dumnezeu nu numai că avea să-şi îndeplinească făgăduinţa de a-l aduce pe Mesia; El avea să reînnoiască şi creaţia, înviindu-i pe cei morţi şi transformând universul vizibil într-„un cer nou şi un pământ nou" (vezi Isaia 64—65). Dacă Isus vedea Euharistia ca pe acea „pâine a Lumii viitoare" la care se refereau rabinii, atunci nu putea s-o vadă ca pe o pâine obişnuită. Dimpotrivă, ea era o prefigurare şi o chezăşie a noii creaţii. Tocmai acest lucru l-a spus Isus în cuvântarea despre Pâinea Vieţii: oricine mănâncă mana cea nouă a Euharistiei va fi înviat „în ziua de apoi" (Ioan *6,* 54).

în ultimul rând, dar la fel de important, numai atunci când sesizăm legătura dintre noua mană din cer şi trupul înviat al lui Isus putem explica porunca lui şocantă

de a-i bea sângele (Ioan 6, 53—56). Cum putea să spună Isus aşa ceva, când Vechiul Testament interzicea în mod explicit israeliţilor să bea sângele vreunui animal? Sugerez că tocmai motivul pentru care Dumnezeu interzice băutul sângelui în Vechiul Legământ este şi motivul

pentru care Isus le porunceşte ucenicilor să-i bea sângele: „Fiindcă viaţa (ebr. *nefeş)* trupului este sângele" (Levitic 17, 11). Isus cunoştea Legea lui Moise şi cunoştea că puterea propriei sale „vieţi" înviate se afla în sângele său. Aşadar, *dacă ucenicii voiau să se împărtăşească din „ viaţa " învierii trupeşti a lui Isus, atunci trebuiau să se împărtăşească şi cu trupul şi sângele lui.* Dacă voiau să ia

parte la viaţa învierii
lui trupeşti, atunci
trebuiau să-i
primească sângele
dat lor ca băutură:
„De nu veţi mânca
trupul Fiului Omului
şi de nu veţi bea
sângele lui, nu veţi
avea viaţă în voi.
Cine mănâncă trupul
meu şi bea sângele
meu are viaţă
veşnică şi Eu îl voi

învia în ziua de apoi"
(Ioan **53-54)**

-PÂINEA PREZENŢEI

După ce am privit Cina de pe urmă prin prisma Paştelui şi a manei, apar şi mai multe întrebări. Dacă Isus voia să inaugureze noul exod prin moartea şi învierea sa, *în ce fel se gândea El oare că i se va aduce închinare lui Dumnezeu după începerea acestui nou exod*? în special, cum avea să fie prezent Dumnezeu în mijlocul poporului său, aşa cum fusese odinioară în Cortul din vremea lui Moise?

Deşi mulţi cercetători sunt de acord că Isus aştepta noul exod, nu s-au prea întrebat ce gândea El despre felul în care avea să arate cultul după începerea acestuia. Din perspectiva iudaismului antic însă, aceasta ar fi fost o întrebare foarte importantă. Va fi un Cort, la fel ca la primul exod? Dacă da, ce fel de jertfă s-ar aduce acolo? Cultul avea să constea în jertfe de animale, aşa cum se descrie în cartea Leviticului? Sau avea să se axeze pe un alt fel de ofrandă? De exemplu, în secolul al II-lea d.Cr., Rabbi Menahem din Galileea[1] învăţa că „în lumea viitoare toate jertfele vor fi desfiinţate, dar jertfa de aducere de mulţumire nu va fi niciodată desfiinţată" (Levitic Rabbah 9, 7). O viziune remarcabilă. Iată un rabin, la puţin timp după Isus, prevăzând o eră viitoare în care toate jertfele cele multe descrise în Torah aveau să înceteze, rămânând una singură: „jertfa de mulţumire" (vezi Levitic 7). Iată la ce se aştepta Rabbi Menahem. Dar Isus?

1 Vezi W.D. Davies, *Torah in the Messianic Age and/or the Age to Come* (SBLMS 7; Society of Biblical Literature, Philadelphia, 1952), 55-56; Hartmut Gese, „The Origin of the Lord's Supper" in *Essays on Biblical Theology*, trans. Keith Crim (Augsburg, Minneapolis, 1981), 117-140 (aid 130).

În acest capitol voi încerca să răspund la aceste întrebări explorând cea de a treia cheie de înţelegere a Cinei de taină: misterioasa Pâine a înfăţişării. Lucru curios, mulţi cititori moderni n-au auzit de această pâine sfântă care se păstra în Cortul vechilor evrei şi cu atât mai puţin au căutat să vadă cum poate ea să arunce lumină asupra rădăcinilor iudaice ale Euharistiei.

Poate că motivul este faptul că referirile la Pâinea înfăţişării sunt ascunse în câteva dintre cele mai dificile părţi ale Vechiului Testament, cum ar fi descrierea amănunţită a Cortului (Exod 25) sau regulile preoţeşti şi regulamentele levi- ţilor (Levitic 24). Sau, poate, fiindcă nu s-a înţeles prea bine ce este de fapt „Pâinea înfăţişării".

în acest capitol, voi încerca să arăt că Pâinea înfăţişării din Vechiul Testament este o piesă extrem de importantă în acest „puzzle" euharistie. într-adevăr, o examinare atentă a contextului iudaic al Evangheliilor sugerează că Isus nu doar a văzut Cina de pe urmă ca pe noul Paşte şi ca pe noua mană din cer; El a văzut şi împlinirea mesianică a ceea ce este prefigurat de Pâinea înfăţişării.

Pentru a vedea aceste legături dintre Cina de pe urmă şi Pâinea înfăţişării, va trebui să ne reîntoarcem la Vechiul Testament şi la tradiţia iudaică precum şi la practicile şi credinţele care înconjurau această misterioasă pâine.[1]

„PÂINEA FEŢEI"

1 Vezi Paul V.M. Flesher, „Bread of the Presence" in *Anchor Bible Dictionary,* 6 vol., ed. David Noel Freedman *etal.* (Doubleday,

Deşi majoritatea cititorilor nu sunt familiarizaţi cu Pâinea înfăţişării, ea este, de fapt, menţionată de multe ori în Scripturi[2]. Pentru ceea ce ne interesează aici, ies în relief mai ales două descrieri amănunţite. Prima este în Exod, iar cea de a doua în Levitic. Ne vom opri câteva momente să le examinăm pe rând.

„Pâinea Feţei lui Dumnezeu"

Pâinea înfăţişării apare, pentru prima dată, în Vechiul Testament în relatarea despre ieşirea din Egipt şi peregrinarea prin pustiu. După ce Dumnezeu le-a dat israeliţilor cele Zece Porunci şi a pecetluit legământul cu ei printr-un ospăţ ceresc (Exod 20—24), începe de îndată să le dea instrucţiuni privind felul în care ei urmează să-i aducă închinare. Toate aceste instrucţiuni gravitează în jurul locului central de închinare, „Cortul întâlnirii" (Exod 26).

Primul lucru pe care trebuie să-l amintim despre Cort este faptul că Dumnezeu i-a poruncit lui Moise să facă trei obiecte sacre care să fie păstrate în el:

1. Chivotul Legământului
2. Sfeşnicul de aur, cunoscut ca *Menora*
3. Masa de aur cu Pâinea înfăţişării.

E interesant că, înainte ca Dumnezeu să descrie Cortul, El îi aduce în prim plan lui Moise cele trei

New York, 1992) I: 780-781; Menahem Haran, „Shewbread", *Encyclopedia Judaica*, 16 vol., ed. Cecil Roth (Keter, Ierusalim, 1971), 14: 1394-1396; Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus*, 63-65.

1. Vezi Exod 25, 23-30; 37, 10-16; Levitic 24, 5-9; Numeri 4, 7; 2 Samuel 21, 5-7; 1 Regi 7, 48; 1 Cronici 9, 32; 23, 29; 28, 16; 2 Cronici 2, 4; 13, 11; 29, 18; Neemia 10, 33; 1 Macabei 1, 22; 4, 49; Matei 12, 4; Marcu 2, 26; Luca 6, 4; Evrei 9, 2.

obiecte sacre de ţinut în Lăcaşul Sfânt. Este evident că acestea au o importanţă cu totul specială. De fapt, Biblia spune că Moise a văzut modelul după care trebuia să le facă într-o vedenie care i-a fost „arătată" pe vârful muntelui Sinai (Exod 25, 9. 40). Cu alte cuvinte, Chivotul, Sfeşnicul şi Pâinea înfăţişării au drept model realităţi *cereşti*.

Primul, vestitul Chivot al Legământului, era o cutie ferecată cu aur în care israeliţii aveau să aşeze mai târziu tablele cu cele Zece Porunci, mana şi toiagul lui Aaron (Exod 25, 10-22). Pe Chivot era „tronul milostivirii", un capac mare de aur pe care aveau să fie aşezaţi doi „heruvimi de aur" - adică două statui de îngeri. (Observaţi aici că Dumnezeu în mod evident nu consideră aceste *statui* de îngeri o încălcare a celor Zece Porunci. În ciuda a ceea ce au crezut unii cititori ai Bibliei, Dumnezeul lui Avraam, al lui Isac şi al lui Iacob nu pare deloc a fi împotriva aurului şi împotriva statuilor!)

Al doilea obiect, Sfeşnicul de aur, este cunoscut îndeosebi cu denumirea sa ebraică de *menora* (Exod 25, 31—40). Acest sfeşnic avea şapte braţe şi era făurit ca un copac sau arbust acoperit cu flori. Preoţii trebuiau să-l ţină pururi aprins, căci era singura sursă de lumină în Lăcaşul Sfânt.

În sfârşit, cea mai importantă pentru noi este masa ferecată cu aur pe care israeliţii aşezau Pâinea înfăţişării. Iată descrierea ei amănunţită:

Să faci o masă din lemn de salcâm... Să o fereci cu *aur curat şi* să-i faci margine de aur de jur împrejur. [...] Să faci *blide şi cupe şi urcioare şi vase pentru libaţii.* Din aur curat să le faci. *Şi să pui pe masă Pâinea înfăţişării înaintea mea pururi.* (Exod 25, 23—24. 29—30)

Acest pasaj conţine trei indicii importante privind înţelesul acestei pâini neobişnuite.

Mai întâi, dacă cercetăm cu atenţie, observăm că pâinea nu era singurul lucru de pe masă. Lângă ea se aflau „blide şi cupe şi urcioare şi vase" pentru turnarea libaţiilor, adică a jertfelor de vin (compară cu Numeri 15, 5-7; 28, 7). Astfel, când este vorba de Cortul lui Moise, ne putem referi la acestea ca la *pâinea şi vinul* înfăţişării. E interesant de remarcat, după cum o arată savantul evreu Menahem Haran, că acest vin era diferit de toate celelalte ofrande de vin, pentru că nu era vărsat de preoţi, ci pare să fi fost *băut* în cadrul unui ospăţ sacru de pâine şi vin[1].

În al doilea rând: traducerile vorbesc de „pâinile punerii înainte/ înfăţişării". Expresia ebraică este *lehem happanim,* literal „Pâinea Feţei"[2]. Se pune întrebarea:

1 Vezi Menahem Haran, *Temples and Temple-Service in Ancient Israel* (Clarendon, Oxford, 1978), 216-217.

2 E ciudat că traducerile catolice în limba engleză echivalează expresia ca *bread of continual offering,* „pâine a ofrandei perpetue" (Jerusalem Bible) sau *showbread* (New American Bible), în vreme ce traducerile protestante sau ecumenice o redau literal ca *bread of the Presence,* „pâine a Prezenţei" (Revised Standard Version, New International Version), cum fac şi unii comentatori evrei, ca Umberto Cassuto, *A Commentary on the Book of Exodus,* tr. Israel Abrahams (Magness, Ierusalim, 1967), 340. Nefericitul termen *showbread* sau *shewbread* pare să fi intrat în engleză din vechea germană *Schaubrod,* care, la rândul ei, traduce lat. *panes propositionis* din Vulgata. Această traducere provine de la acele pasaje în care Pâinea înfăţişării e numită *lehem hammaareket* „pâinea punerii în rând" (1 Cronici 9, 32; 23, 29; Neemia 10, 34; Evrei 9, 2). [Traducerile româneşti au „pâinea / pâinile punerii

cum ar trebui tradusă mai exact această expresie? Ce înseamnă ea?

Pe de o parte, unii exegeţi o traduc cu „Pâinea punerii înainte" sau „Pâinea Ofrandei"[1]. Din această perspectivă, expresia s-ar referi la pâinea aşezată *în faţa* „prezenţei" lui Dumnezeu, adică în faţa Sfintei Sfintelor, unde cobora norul slavei prezenţei divine asupra Chivotului Legământului. Această interpretare nu reuşeşte să comunice ce spune expresia ebraică. Ne spune ce trebuie făcut cu pâinea, dar nu traduce de fapt cuvântul ebraic *panim?*

Pe de altă parte, unii susţin că expresia ar trebui tradusă cât mai literal cu putinţă. Iar cea mai literală traducere este *Pâinea Feţei.* Din această perspectivă, înţelesul expresiei este limpede[2], dar implicaţiile sunt enorme: Pâinea înfăţişării nu este nimic altceva decât Pâinea Feţei lui Dumnezeu. Din

1 De ex. Cassuto, *A Commentary on the Book of Exodus,* 340; Baruch A. Levine, *Leviticus* (The JPS Torah Commentary; Jewish Publication Society, Philadelphia, 1989), 165, traducând „bread of display".

2 Vezi, de ex., John E. Hartley, *Leviticus,* 400: „Expresia ebraică înseamnă literal «pâinea feţei»". Vezi şi de Vaux, *Ancient Israel,* 422: „Oarecum asemănătoare cu ofrandele descrise până acum este pâinea punerii înainte, numită în ebraică *lehem happanim* [«pâinea feţei» (lui Dumnezeu)] sau «pâinea Prezenţei»..."; De Boer, „An Aspect of Sacrifice", 34. Aceasta mi se pare poziţia cea mai solidă, mai ales întrucât cercetări recente arată că, în lumea antică, pâinile aduse ca jertfă în temple (şi, mai târziu, în biserici) aveau adesea simbolul divinităţii imprimat pe ele *[cf.* Ieremia 7, 18; 44, 19). Vezi George Galavaris, *Bread and the Liturgy: The Symbolism of Early Christian and Byzantine Bread Stamps* (University of Wisconsin Press, Madison, 1970), 22.

acest punct de vedere, pâinea însăşi este, într-un fel, un semn vizibil al feţei lui Dumnezeu.

În sprijinul acestei a doua interpretări, ar trebui să ne aducem aminte când anume a fost dată pentru prima oară poporului lui Israel Pâinea înfăţişării. în Cartea Exodului, Dumnezeu îi porunceşte lui Moise să construiască masa de aur pentru Pâinea înfăţişării (Exod 25) *imediat după* ospăţul ceresc la care acesta şi bătrânii poporului au luat parte pe muntele Sinai (Exod 24). Motivul pentru care această alăturare este semnificativă rezidă în faptul că relatarea despre ospăţul ceresc subliniază că, pe când ei mâncau şi beau, l-au văzut pe Dumnezeu:

Apoi Moise a urcat împreună cu Aaron, Nadab şi Abihu şi cei şaptezeci dintre bătrânii lui Israel şi *l-au văzut pe Dumnezeul lui Israel* [...]. Dar împotriva celor aleşi dintre fiii lui Israel El nu şi-a întins mâna, iar ei au văzut pe Dumnezeu şi au mâncat şi au băut. (Exod 24, 9-11)

într-un cuvânt, când aşezăm instituirea Pâinii înfăţişării în contextul ei biblic, se pare că acea „Pâine a înfăţişării" pământească era menită să constituie un fel de memorial al ospăţului ceresc la care Moise şi bătrânii l-au „văzut" pe Dumnezeul lui Israel pe când „au mâncat şi au băut". De aceea îi şi porunceşte Dumnezeu lui Moise să construiască masa pentru Pâinea înfăţişării (împreună cu Chivotul şi cu Menora) conform „modelului" ceresc ce-i fusese arătat „pe munte" (Exod 25, 9. 40). Chivotul pământesc este un semn văzut al nevăzutului lăcaş ceresc al lui Dumnezeu, iar Pâinea pământească a înfăţişării este semn văzut al nevăzutului chip ceresc al lui Dumnezeu.

După cum a formulat un exeget al Vechiului Testament, în pâinea din Cort Dumnezeu „însuşi" acţionează ca „gazdă
care se înfăţişează credincioşilor săi, dăruind tărie dumnezeiască, viaţă dumnezeiască"[1].

Pâinea Legământului veşnic

Dar mai este ceva. Pe lângă scurta descriere a Pâinii înfăţişării din Cartea Exodului, găsim încă o relatare, mai amănunţită, în Levitic. Din această carte cu legi pentru preoţii leviţi aflăm că pâinea şi vinul erau semne nu doar ale prezenţei lui Dumnezeu, ci şi ale Legământului. Cu alte cuvinte, această pâine reprezenta legătura sacră dintre Dumnezeu şi cele douăsprezece triburi ale lui Israel:

Să iei floare de făină şi să faci din ea *douăsprezece turte;* fiecare turtă să fie făcută din două zecimi de efă. Să le pui în două şiruri, câte şase în fiecare şir, pe masa de aur curat, înaintea Domnului. Peste fiecare şir să pui tămâie curată, care să fie pe pâine ca adu- cere-aminte, ca un dar mistuit de foc înaintea Domnului. *în fiecare zi de sabat să se pună aceste pâini înaintea Domnului, neîncetat: acesta este un legământ veşnic pe care-l vor ţine fiii lui Israel.* Pâinile acestea să fie ale lui Aaron şi ale fiilor lui şi să le mănânce într-un loc sfânt, căci ele sunt pentru ei lucru preasfânt, o parte din darurile mistuite de foc înaintea Domnului. Aceasta este o legiuire veşnică. (Levitic 24, 5—9)

Aici sunt de observat mai multe lucruri, în primul rând, Pâinea înfăţişării este identificată explicit ca semn al „legământului veşnic" dintre Dumnezeu şi Israel. Cum

1 De Boer, „An Aspect of Sacrifice", 35.

am văzut mai sus, această relaţie de legământ fusese stabilită prin evenimentele care au avut loc pe muntele Sinai, când Moise şi bătrânii au adus jertfă la poalele muntelui (Exod 24, 8—11). Se pare că Pâinea înfăţişării — care, să o spunem din nou, avea ca model vedenia cerească „arătată" lui Moise pe vârful Sinaiului (Exod 25, 9) - era menită să fie memorial şi *semn* al aceluiaşi „legământ" încheiat cu Israel pe muntele Sinai. De aceea sunt douăsprezece turte de pâine nedospită - una pentru fiecare din cele douăsprezece triburi.

în al doilea rând, conform Leviticului, Pâinea înfăţişării era o ofrandă „perpetuă", trebuia să fie prezentă necontenit în faţa Domnului în Cort. Trebuia să fie semn perpetuu al faptului că, deşi israeliţii nu se mai aflau la muntele Sinai, Dumnezeu continua să fie cu ei. Lucru interesant, Leviticul sugerează şi că, atâta vreme cât Pâinea înfăţişării se află în Cort, flăcările Menorei trebuie să ardă şi ele „neîncetat" (Levitic 24, l-4). (în timpurile noastre, bisericile catolice păstrează o practică similară lângă Tabernacolele lor, sub forma lămpii veşnice care arde întotdeauna când este prezentă Euharistia.) Ori de câte ori masa de aur era scoasă din Cort, preoţii leviţi trebuiau s-o acopere cu un văl (Numeri 4, 7-9).

în al treilea rând — şi e important — Pâinea înfăţişării nu era doar un simbol; era şi o *jertfă*. Deşi mulţi cititori ai Bibliei sunt familiarizaţi numai cu jertfa de animale, existau de fapt două feluri de jertfe[1] în

1 Vezi George Buchanan Gray, *Sacrifice in the Old Testament: Its Theory and Practice* (KTAV, New York, 1925, 1971), 398-402.

Vechiul Testament: (1) jertfa „sângeroasă" implicând înjunghiere de tauri, țapi și berbeci și (2) jertfa „nesângeroasă", care adesea consta în pâine și vin. Pâinea înfățișării era un fel de jertfă nesângeroasă, cunoscută în ebraică drept *minhah (cf.* Levitic 2). Dacă există vreo îndoială asupra acestui lucru, observați că tămâia era și ea păstrată pe masa de aur. în Vechiul Testament, tămâia însoțește întotdeauna jertfele[1], spre a simboliza ridicarea lor la cer. Mai mult, profetul Iezechiel se referă la masa de aur cu Pâinea înfățișării ca la un „altar" (Iezechiel 41, 21—22). Cu alte cuvinte, această pâine era și mâncare, și jertfă. Era și un dar de la Dumnezeu pentru preoții săi (sub formă de ospăț) și ofrandă a preoților pentru Dumnezeul lor (sub formă de jertfă).

în al patrulea rând, în sfârșit, Pâinea înfățișării nu era o jertfă oarecare. Era o jertfă „preasfântă", despre care Leviticul spune că trebuie adusă „în fiecare zi de sabat" de către Aaron, Marele Preot. Această legătură între Pâinea înfățișării și sabat este important să fie subliniată, fiindcă cititorii moderni tind să creadă că sabatul era, în primul rând, o zi de odihnă și nu neapărat o zi de jertfă. Desigur, după dezvoltarea sinagogii în orașele evreiești din afara Ierusalimului (probabil în secolul al III-lea î.Cr.), cultul săptămânal de sabat consta, în primul rând, în mersul la sinagogă pentru rugăciune, pentru studierea Torei și pentru a cânta imnuri de laudă lui Dumnezeu. Cu toate acestea, conform Bibliei, cultul de sabat avea și un aspect sacrificial. în Cort (și, mai târziu, în Templul din

1 De Vaux, *Ancient Israel,* 422.

Ierusalim), sabatul era marcat de jertfe — sângeroase şi nesângeroase — aduse de preoţi. În mod semnificativ, jertfa nesângeroasă oferită săptămânal era tocmai Pâinea şi vinul înfăţişării. Numai după ce romanii au distrus Templul în 70 d.Cr. a încetat aducerea oricărei jertfe. înainte de acel tragic eveniment, în fiecare sabat avea loc ofranda de Pâini proaspete ale înfăţişării şi mâncarea pâinii de către preoţi în sfântul Lăcaş.

Rezumând, când cercetăm paginile Vechiului Testament, ne devine foarte limpede că Pâinea înfăţişării se afla în inima cultului israelit. împreună cu faimosul Chivot al Legământului şi cu Sfeşnicul de aur, era unul dintre cele mai sacre lucruri din Lăcaşul sfânt, din sanctuarul interior al străvechiului Cort. Toată lumea ştie cât de important era sabatul în vechiul Israel; Pâinea înfăţişării era jertfa de sabat, „cea mai sfântă" ofrandă. Era atât semnul „legământului veşnic" cu Israel, cât şi Pâinea prezenţei perpetue a Domnului în Cort - „Pâinea Feţei" Dumnezeului atotputernic. E limpede: conform Scripturii, misterioasa Pâine a înfăţişării nu era pâine obişnuită.

„PRIVIŢI IUBIREA LUI DUMNEZEU PENTRU VOI"

Dacă ne întoarcem la tradiţia iudaică antică pentru a vedea ce are de spus despre Pâinea înfăţişării, ne găsim într-o situaţie apropiată de cea cu Paştele şi cu mana. Multe tradiţii remarcabile, care nu se găsesc în Biblie, dau mărturie despre o veneraţie crescândă faţă de natura misterioasă, chiar miraculoasă, a acestei pâini.

Pâinea înfăţişării şi preotul Melchisedec

Oricine e familiarizat cu Cartea Genezei sau cu Epistola către evrei va trebui să admită că unul dintre cei mai enigmatici oameni din Biblie este cel numit

Melchisedec. Această figură învăluită în umbră, menţionată doar de două ori în Vechiul Testament, apare, mai întâi, în relatarea biruinţei lui Avraam asupra regilor păgâni din Pământul Făgăduinţei. După ce-şi salvează nepotul, pe Lot, din captivitate, Avraam (pe atunci încă numit Avram) se întâlneşte cu Melchisedec, care e şi preot şi rege şi care îi aduce o jertfa foarte specială lui Dumnezeu:
Când Avram s-a întors după ce l-a biruit pe Chedor-laomer şi pe regii care erau cu acesta, *Melchisedec, regele Şalemului, i-a adus pâine şi vin; el era preot al Dumnezeului Preaînalt*. Şi l-a binecuvântat zicând: „Binecuvântat să fie Avram de Dumnezeul cel Preaînalt, Făcătorul cerului şi al pământului, şi binecuvântat să fie Dumnezeul cel Preaînalt, care i-a dat pe vrăjmaşii tăi în mâinile tale!" Şi Avram i-a dat zeciu- ială din toate. (Geneză 14, 17—20)

Cine este acest rege misterios? De ce este el primul om care este numit „preot" în Biblie (ebr. *kohen)* l Şi de ce aduce el lui Dumnezeu o jertfă de „pâine şi vin", mai degrabă decât, să zicem, un taur, un ţap sau un miel?

Să încercăm să răspundem la aceste întrebări cât mai simplu cu putinţă. În primul rând, în tradiţia iudaică antică, Melchisedec era socotit a fi nimeni altul decât Sem, evlaviosul întâi-născut al lui Noe. Conform acestor tradiţii, Sem era numele fiului lui Noe, iar Melchisedec, însemnând „rege al dreptăţii", era titlul său regesc. Mai mult, după cum atestă istoricul evreu

din secolul I, Iosephus[1], se credea că cetatea „Salem" peste care era rege Melchisedec nu era alta decât *Ierusalem*, care mai târziu a ajuns cetatea lui David şi locul unde s-a zidit Templul (*cf.* Psalmul 71, l-3).

În orice caz, pentru noi contează că jertfa de pâine şi vin a lui Melchisedec era legată, în tradiţia iudaică, de Pâinea înfăţişării. într -un străvechi comentariu la Geneză 14, găsim următoarele: „Iar Melchisedec, regele Salemului, a adus pâine şi vin" (Geneza 14, 18)... Rabbi Samuel ben Nahman a spus: *L-a învăţat legile preoţiei, „pâinea " referindu-se la Pâinea înfăţişării, iar „vinul", la libaţii.* Rabinii au spus: El i-a revelat Torah, după cum este scris: „Haideţi şi mâncaţi din pâinea mea şi beţi din vinul pe care l-am amestecat!" — Proverbe 9,5 *{Genesis Rabbah* 43, 6).

în această interpretare, nu numai că Melchisedec e semnalat ca întâiul preot-rege din Ierusalim, ci ofranda de pâine şi vin pe care o aduce este şi ea identificată explicit cu Pâinea şi vinul înfăţişării pe care, ca preot, l-a învăţat pe Avram cum să le aducă jertfă. Astfel, pentru unii iudei din Antichitate, Pâinea şi vinul înfăţişării nu erau doar una dintre jertfele instituite în vremea exodului, ci îşi aveau originile în generaţiile timpurii ale omenirii. Pe atunci, *toţi* bărbaţii erau preoţi, nu după rânduiala lui Levi — a cărui preoţie a fost instituită după ce Israel s-a închinat viţelului de aur (Exod 32) -, ci după „rânduiala lui

1 Vezi Hahn, *Kinship by Covenant*, 97-100, 130-134; Martin McNamara, „Melchizedek: Gen 14, 17-20 in the Targums, in Rabbinic and Early Christian Literature", *Biblica* 81 (2000): l-31; L. Ginz- berg, *Legends of the Jews,* 7 vol. (Jewish Publication Society, Philadelphia, 1968), 5: 225-226.

Melchisedec" (Psalmul no, 4)[1]. Iar ofranda de jertfă a acestei preoţii primordiale nu era altceva decât pâine şi vin.

Pâinea miraculoasă de pe masa de aur

Pe lângă tradiţiile despre figuri biblice ca Melchisedec, găsim câteva tradiţii despre cum se oferea Pâinea înfăţişării în Templul din vremea lui Isus. De exemplu, în Mişna, rabinii ne spun că azimele pentru Pâinea înfăţişării aveau „coarne" la colţuri — bucăţele de aluat rotunjite în sus precum coarnele de taur (Mişna, *Menahoth* ii, 4)[1]. Aceste coarne făceau ca pâinea să arate asemenea altarului de aramă pentru jertfe care se afla în curtea Templului, sprijinind astfel descrierea biblică a pâinii ca fiind în acelaşi timp semn şi jertfă.

Mai mult, aflăm că unii rabini credeau că se întâmpla ceva deosebit cu Pâinea înfăţişării atunci când era adusă de preoţi jertfă lui Dumnezeu. *înainte* ca pâinea să fie adusă în sanctuar spre a fi oferită ca jertfă, ea putea fi aşezată pe o masă de marmură. Dar *după* ce îi era consacrată lui Dumnezeu de către preoţi, trebuia aşezată pe o masă de aur:

în Porticul de la intrarea în Casă (= Templu) erau două mese, una de marmură şi cealaltă de aur. *Pe masa de marmură puneau Pâinea înfăţişării când era adusă, iar pe masa de aur puneau Pâinea înfăţişării când era scoasă afară,* pentru că ceea ce este sfânt trebuie ridicat şi nu coborât. Iar înăuntru era o masă de aur pe

1 După Herbert Danby, aceste coarne erau „bucăţi mici de cocă puse pe cele patru colţuri, după modelul coarnelor altarului." (Danby, *The Mishnah,* 507 n. 10).

care Pâinea înfăţişării stătea permanent. (Mişna, *Menahoth* 11, 7)[2]

Acest ritual arată limpede că, pentru rabinii din Antichitate, Pâinea înfăţişării era extrem de sacră, dar numai după ce era oferită ca jertfă lui Dumnezeu în Sanctuar, înainte de aceasta, era doar pâine obişnuită şi putea fi aşezată pe o masă obişnuită de marmură. Dar, odată oferită ca jertfă, devenea „sfântă" — în ebraică *qadoş,* adică „pusă deoparte", „consacrată". Ca atare, trebuia aşezată pe o masă de aur, aşa cum toate vasele şi mobilierul din Lăcaşul sfânt erau din aur (vezi Exod 25).

O altă tradiţie merge până la a sugera că Pâinea înfăţişării, după consacrare, manifesta *proprietăţi supranaturale.* După ce preoţii scoteau pâinea din Lăcaşul sfânt, o puneau pe „masa de aur" ca s-o poată mânca între ei (Mişna, *Menahoth* 11, 7). Conform Talmudului, în vremea unui Mare Preot deosebit de sfânt, chiar şi o bucăţică din Pâinea înfăţişării putea oferi un nutriment miraculos:

[În tot timpul în care Simon cel Drept a slujit ca Mare Preot], *omer*-ul, cele două pâini şi Pâinea înfăţişării au primit o binecuvântare astfel încât toţi preoţii care căpătau o bucată din ea de mărimea unei măsline o mâncau şi se săturau cu o fărâmă din ea, fără a mai mânca şi altceva (Talmudul babilonian, *Yoma* 39A).

Oare cel care cunoaşte Evanghelia poate să nu se gândească la vestita hrănire a celor cinci mii? Atunci, Isus a înmulţit cinci pâini în aşa fel încât „toţi au

2 Traducere uşor adaptată. Vezi Danby, *The Mishnah,* 508, 509 şi Mişna, *Shekalim 6,* 4.

mâncat şi s-au săturat", ba au mai existat şi „rămăşiţe" (Matei 14, 20). Din perspectiva iudeilor din vechime, Pâinea înfăţişării, ca şi mana dinaintea ei, nu era pâine obişnuită. Cel puţin unii rabini credeau că e miraculoasă.

Pâinea din Templu

Poate că cea mai frapantă tradiţie dintre toate este aceasta pe care o vom examina ultima. Şi ea are de-a face cu Pâinea înfăţişării din Templu pe vremea lui Isus.

Pe atunci, era obiceiul ca bărbaţii iudei care locuiau pe pământul lui Israel să urce la Ierusalim şi la Templu de trei ori pe an pentru a sărbători Paştele, Cincizecimea şi Corturile. („Cincizecime" este numele grecesc al sărbătorii iudaice a Săptămânilor, care se ţinea la şapte săptămâni după duminica din săptămâna pascală.) Acest obicei îşi avea rădăcinile în legea lui Dumnezeu dată lui Moise: „De trei ori pe an toţi cei de parte bărbătească să se înfăţişeze înaintea Domnului, Dumnezeul lui Israel" (Exod 34, 23; 23, 17). Conform Talmudului palestinian şi Talmudului babilonian, la fiecare din aceste sărbători preoţii din Templu făceau ceva remarcabil. Scoteau din sanctuar Masa de Aur cu Pâinea înfăţişării pentru ca pelerinii s-o poată vedea.[1] Când luau înapoi pâinea sfântă, preoţii o ridicau şi rosteau următoarele cuvinte:

1 Vezi şi Talmudul babilonian, *Hagigah* 26b: „Aşadar, ei obişnuiau să ridice [masa] şi să arate pelerinilor veniţi la Sărbătoare Pâinea Feţei şi să le spună: «Iată iubirea în care vă păstrează Cel Atotpre- zent.»" Vezi şi Mişna, *Sukkoth* 5, 7; *Menahoth* 11, 4.

Ei ridicau Masa de Aur şi arătau Pâinea înfăţişării
de pe ea celor care veneau la sărbători, spunându-le:
„Priviţi iubirea lui Dumnezeu pentru voi!" (Talmudul
babilonian, *Menahot* 29A)

Dacă această tradiţie nu ar fi atât de bine documentată, ar fi aproape de necrezut. Mai întâi, pare a fi o nemaiauzită încălcare a eticheteiTemplului. în afară de preoţi, nimeni nu avea voie să intre în sanctuar şi să privească la obiectele sacre dinăuntru. Dar, în sărbătorile de pelerinaj, iudeilor le era îngăduit să vadă *unul* dintre obiectele sacre ascunse în spatele vălului exterior: Pâinea înfăţişării. Şi mai uluitoare sunt cuvintele preoţilor când ridică această pâine sfântă. Cum ar putea Pâinea înfăţişării să fie atât de strâns legată de „iubirea" lui Dumnezeu? Din perspectiva iudeilor din Antichitate, ce puteau însemna aceste cuvinte?

Deşi nu putem decât să speculăm, am putea sugera cu oarecare certitudine că Pâinea înfăţişării era un semn al iubirii lui Dumnezeu pentru că era un semn al Legământului. în Vechiul Testament, legământul dintre Dumnezeu şi Israel este descris adesea în termenii unei legături „de căsătorie", unui *legământ de iubire* între Mirele dumnezeiesc şi Mireasa lui pământească (vezi Iezechiel 16; Isaia 54, Osea l-2). După cum am văzut mai înainte, Tora afirmă explicit că Pâinea înfăţişării nu era doar „cea mai sfântă" jertfă a Sabatului, ci şi semnul „legământului veşnic" (Levitic 24, 7). Ca semn vizibil al acestui legământ veşnic, Pâinea înfăţişării era şi semnul vizibil al iubirii

dumnezeiescului Mire pentru Mireasa sa. Poate de aceea preoţii puteau spune poporului când ridicau pâinea: „Priviţi iubirea lui Dumnezeu pentru voi!"

Vederea „Feţei" Domnului

Mai rămâne o ultimă întrebare. De ce preoţii aduceau afară doar Pâinea înfăţişării? De ce nu Menora, sau chiar Chivotul Legământului?

Şi în acest caz, deşi nu putem fi siguri, motivul ar putea izvorî, până la urmă, din Vechiul Testament. Am arătat mai sus cum Cartea Exodului porunceşte ca toţi bărbaţii israeliţi să ia parte la cele trei sărbători — a Paştelui, a Cincizecimii şi a Corturilor. După cum au arătat unii exegeţi din zilele noastre, majoritatea traducerilor spun că bărbaţii trebuie „să se înfăţişeze lui Dumnezeu". însă traducerea literală din ebraică este: „De trei ori pe an toţi cei ai voştri de parte bărbătească să *vadă faţa Stăpânului*, a Domnului, Dumnezeului lui Israel" (Exod 34, 23; 23,17). în acest verset, „faţa" lui Dumnezeu este *panim*, acelaşi cuvânt folosit în sintagma „Pâinea înfăţişării", sau „Pâinea Feţei" (Exod 25, 30). Cu alte cuvinte, arătându-le pelerinilor Pâinea „Feţei", preoţii de la Templu împlineau Legea care le poruncea acestora să „vadă Faţa" Domnului. După cum scrie exegetul evreu Israel Knohl:

Am impresia că înţelepţii s-au îndepărtat de convenţie şi au îngăduit să fie arătat mobilierul din Templu pelerinilor pentru a le îngădui să-şi îndeplinească obligaţia de a „vedea Faţa". Sau, cu alte cuvinte, arătarea acestor lucruri sfinte în faţa adunării mari crea experienţa unei teofanii publice. Israeliţii, care tânjiseră să intre în curţile Templului şi întrebaseră: „Când pot veni să văd faţa lui Dumnezeu?", se duceau la Templu în

sărbătoare de pelerinaj şi priveau aduse afară din ascunzătoare vasele cu care se slujea la Templu. Astfel setea lor spirituală era ostoită şi ei îndeplineau porunca din Tora ca „de trei ori pe an să vadă faţa Stăpânului, a Domnului, Dumnezeului lui Israel" (Exod 34, 23).[1]

Aceste cuvinte sunt lămuritoare, deşi aş vrea să clarific un lucru. Pare rezonabil să tragem concluzia că, pentru evreii antici, Pâinea înfăţişării nu era faţa *reală* a lui Dumnezeu, ci un semn pământesc al Feţei lui. Vechiul Testament spune foarte limpede că nimeni nu ar putea să vadă Faţa descoperită a lui Dumnezeu şi să rămână în viaţă (Exod 33, 20). Totuşi, este foarte clar şi că atunci când Moise şi bătrânii lui Israel au urcat pe Muntele Sinai, au văzut ceva dumnezeiesc. După cum spune Tora, „l-au privit pe Dumnezeu, au mâncat şi au băut" (Exod 24, 11).

Oricum am interpreta aceste cuvinte, un lucru e limpede: pentru un evreu din secolul I ca Isus, care ţinea, cu siguranţă, sărbătorile la Ierusalim şi asista la ridicarea mesei de aur, Pâinea înfăţişării nu era pâine obişnuită! Nu era doar o relicvă străveche a unor zile apuse, închisă pentru totdeauna în Lăcaşul Sfânt. Ci, conform tradiţiei iudaice din Antichitate, pâinea sfântă era jertfa primordială a lui Melchisedec, hrana miraculoasă a Sanctuarului, Pâinea Feţei Dumnezeului Atotputernic. în sfârşit, foarte important, această pâine sfântă era un semn viu, vizibil, al iubirii lui Dumnezeu

1 Israel Knohl, „Post-Biblical Sectarianism and the Priestly Schools", *Tarbiz 60* (1991): 140-141, citat de Gary A. Anderson, „To See Where God Dwells: the Tabernacle, the Temple, and the Origins of the Christian Mystical Tradition", *Letter & Spirit* 5 (2008): 13-45 (aici 2.5)-

faţă de poporul său, felul în care poporul său de pe pământ putea zări în treacăt ceea ce dorea, până la urmă, din străfundul inimii: să vadă Faţa lui Dumnezeu şi să trăiască, şi să ştie că El îl iubeşte.

Sau, am spune, ea ar fi trebuit să fie toate acestea. Din nefericire, asemenea jertfei mielului de Paşte la Templu, oferirea săptămânală a Pâinii înfăţişării a luat sfârşit în anul 70 d.Cr., când armatele romane au distrus Templul din Ierusalim. De atunci şi până astăzi, oferirea Pâinii înfăţişării a încetat. Până astăzi putem merge la Roma să vedem vestitul Arc al lui Titus, ridicat de împăratul Domiţian pentru a comemora răsturnarea Ierusalimului. Acolo, săpate în piatră, sunt imagini ale soldaţilor romani scoţând din Templu şi sfeşnicul de aur, şi masa de aur pentru Pâinea înfăţişării.

ISUS ŞI NOUA PÂINE A ÎNFĂŢIŞĂRII

Având în minte aceste fundaluri biblice şi tradiţii iudaice, putem pune întrebarea: s-a referit oare vreodată Isus la Pâinea înfăţişării? Şi, dacă da, cum poate această tainică pâine împreună cu vinul să arunce lumină asupra acţiunilor lui de la Cina cea de taină? Dacă Isus s-a privit pe sine ca inaugurând noul exod, s-a gândit oare că va exista un nou sanctuar? Cum socotea El că va arăta acesta? Pâinea şi vinul înfăţişării vor avea oare un loc în el?

Cu cel puţin un prilej în timpul vieţii sale publice, Isus s-a referit la Pâinea înfăţişării. A făcut-o cu prilejul unei dispute despre ceea ce făcuseră ucenicii săi - smulseseră spice în zi de sabat, faptă socotită de unii farisei ca încălcând porunca odihnei de sabat. Deşi în Vechiul Testament nu există nici o poruncă explicită

care să interzică smulgerea spicelor în zi de sabat, tradiţia orală a fariseilor o interzicea[1]. Această interdicţie a dus la următorul incident:

în vremea aceea, Isus trecea într-o sâmbătă prin lanuri de grâu, iar ucenicii săi au flămânzit şi au început să rupă spice şi să mănânce. Fariseii, văzând, i-au spus: „Iată, ucenicii tăi fac ce nu este îngăduit să faci sâmbăta." Dar El le-a spus: „N-aţi citit ce a făcut David când au flămânzit el şi însoţitorii lui, *cum a intrat în casa lui Dumnezeu şi au mâncat Pâinile înfăţişării,* pe care nu era îngăduit să le mănânce nici el, nici însoţitorii lui, ci numai preoţii? Sau n-aţi citit în Lege că, în zi de sâmbătă, preoţii, în Templu, calcă sabatul şi sunt fără vină? Vă spun însă: cineva mai mare decât Templul este aici". (Matei 12, 1—6)[2]

Pentru a înţelege ce se petrece în acest dens schimb de argumente, merită subliniate cele trei moduri în care Isus a justificat fapta ucenicilor săi.

Regele David şi Pâinea înfăţişării

Mai întâi, Isus şi-a apărat ucenicii recurgând la o relatare despre regele David şi cei aflaţi împreună cu el: cum, odată, au mâncat Pâinea înfăţişării din Cortul lui Moise, deşi nu erau preoţi leviţi.

1 Pentru sursele iudaice, vezi W. D. Davies şi Dale C. Allison, *Jr., A Critical and Exegeticul Commentary on the Gospel According to Saint Matthew,* 3 vol. (T & T Clark, London, 1988, 1991, 1998), 2: 307-311; Meier, *A Marginal Jew,* 4: 235-251; 267-293.

2 *Cf.* Marcu 2, 23-28; Luca *6,* l-5.

Relatarea se găseşte în Prima Carte a lui Samuel. Odată, pe când David fugea de regele Saul, a ajuns la Cortul lui Moise (care, pe atunci, se afla în cetatea Nob) şi i-a cerut de mâncare preotului de acolo. Şi iată ce s-a întâmplat:
Atunci David a ajuns la Nob, la preotul Ahimelec. [...] „Acum ce ai la îndemână? Dă-mi cinci pâini, sau ce se va găsi." Preotul i-a răspuns lui David: „N-am pâine obişnuită la îndemână, ci numai pâine sfinţită: doar dacă oamenii tăi s-au ferit de împreunarea cu femei!" Iar David i-a răspuns preotului şi i-a zis: „Femei n-am avut cu noi niciodată, de când am plecat, şi vasele oamenilor sunt curate; deşi călătoria nu este după orânduială religioasă, pâinea va rămâne curată în vasele lor". *Atunci preotul i-a dat pâinea sfinţită, căci nu era acolo altă pâine decât Pâinea înfăţişării, care fusese luată dinaintea Domnului, ca să fie înlocuită cu pâine caldă, în clipa când au luat-o pe cealaltă. (1 Samuel 21, 1. 3—6)*

După cum şi-ar fi dat seama orice evreu din Antichitate, este o relatare foarte specială. Pentru că Tora spune limpede că Pâinea înfăţişării putea fi mâncată doar de „Aaron şi de fiii săi", adică de preoţii leviţi (Levitic 24, 9). însă David şi oamenii săi nu erau din tribul lui Levi. David descindea din alt trib - tribul lui Iuda. Aşadar, cum au putut David şi oamenii săi să mănânce Pâinea preoţească a înfăţişării fără să încalce Legea?

Pe de o parte, s-a întâmplat ca ei să fie în stare de puritate rituală din punct de vedere sexual. Deşi nu se prea ştie, practica regulată a abstinenţei sexuale nu

a început odată cu Noul Testament[1]. Deja în Vechiul Testament bărbaţii is- raeliţi practicau un fel de „celibat" temporar în două ocazii: când se aflau într-o expediţie militară sau când slujeau ca preoţi în sanctuar. De aceea preotul Ahimelec face acea afirmaţie oarecum ciudată: „Am numai pâine sfinţită: doar dacă oamenii tăi s-au ferit de împreunarea cu femei!" Le putea da Pâinea înfăţişării numai dacă se aflau în starea de puritate cerută preoţilor. Din fericire pentru David şi oamenii săi, s-a întâmplat ca ei să se afle într-o asemenea stare, căci erau pregătiţi pentru bătălie.

Lucru şi mai important, David însuşi nu numai că fusese uns rege de profetul Samuel (vezi 1 Samuel 16), ci, conform Bibliei, David era şi *preot?* Din cine ştie ce motive, sunt şi exegeţi care uită acest lucru. Dar este adevărat. De aceea, David a putut să poarte „efodul de in", un veşmânt preoţesc, şi să aducă jertfe preoţeşti la altar, „arderi de tot şi jertfe de împăcare" (2 Samuel *6,*14-17). Tot de aceea, Biblia spune: „Fiii lui David erau preoţi" (2 Samuel 8,18). însă - şi acest lucru e important - David nu era un preot *oarecare.* Nu era preot după rânduiala lui Levi, care fusese instituită după adorarea viţelului de aur în pustiul Sinai (Exod 32). David era preot după rânduiala lui Melchisedec, străvechiul preot-rege al Salemului. Aşa cum David însuşi îi spune în Psalm urmaşului său regesc:

Psalm al lui David
Cuvântul Domnului către Stăpânul meu:
„Şezi de-a dreapta mea

1 *Cf.* Exod 19,15; Levitic 15,16-18; Deuteronom 23,10-11; vezi si nQtemple [11Q19] 45, 7-12.

până voi aşterne pe duşmanii tăi sub picioarele tale."

Sceptrul puterii tale îl va trimite Domnul din Sion:

stăpâneşte în mijlocul duşmanilor tăi!

S-a jurat Domnul şi nu-i va părea rău:

„ Tu eşti preot în veac după rânduiala lui Melchisedec. " (Psalmul no, l-2. 4)

După cum arată acest psalm, David şi toţi urmaşii săi nu erau doar regi; erau şi preoţi după rânduiala lui Melchisedec, primul om numit „preot" în Biblie (Geneză 14, 18). Şi, ca atare, cât timp se afla în stare de puritate rituală, el putea mânca Pâinea înfăţişării. Aşadar, ceea ce pare a fi o încălcare a Legii din partea lui nu este nicidecum aşa ceva.

Ştiind aceasta, să ne întoarcem la Evanghelii. în răspunsul lui Isus la critica adusă de farisei ucenicilor săi, El spune de fapt: „Eu sunt asemenea regelui David, iar ucenicii mei sunt ca însoţitorii lui, şi putem acţiona ca preoţi pentru că David era preot, după rânduiala lui Melchisedec". Şi amintiţi-vă: ce oferea Melchisedec lui Dumnezeu? Pâine şi vin.[1]

Preoţii de la Templu şi Pâinea înfăţişării

Al doilea mod în care Isus şi-a apărat ucenicii a fost să invoce faptul că preoţii la Templu lucrează de sabat fără a încălca prin aceasta Legea: „N-aţi citit în Lege că, în zi de sâmbătă, preoţii, în Templu, calcă sabatul şi sunt fără vină?" (Matei 12, 5). Când vorbea

1 Vezi Crispin H.T. Fletcher-Louis, „Jesus as the High-Priestly Messiah": Part 2, *Journalfor the Study of the Historical Jesus* 5 (2007): 57-79 (mai ales 76).

de „Lege", se referea la codurile de comportament ale preoţilor din Cartea Leviticului. În Levitic se afirmă în mod expres că preoţii de la Templu *lucrează* de sabat, pregătind şi oferind Pâinea înfăţişării:

Să iei floare de făină şi să faci din ea douăsprezece turte...Să le pui în două şiruri, câte şase în fiecare şir, pe masa de aur curat... în fiecare zi de sabat să se pună aceste pâini înaintea Domnului, neîncetat: acesta este un legământ veşnic pe care-l vor ţine fiii lui Israel. (Levitic 24, 5-*6.* 8)

Când te gândeşti, acest lucru e remarcabil. în vreme ce toţi ceilalţi evrei se odihneau, nelucrând nimic de sabat — nici măcar nu găteau şi nu coceau — preoţii erau la Templu aducând jertfele de sabat, printre care se afla Pâinea înfăţişării. într-adevăr, „încălcau" sabatul şi o făceau chiar în Templu!

Cu toate acestea, după cum arată Isus, deşi la prima vedere preoţii „profanează" sabatul, ei rămân „fără vină". De ce? Pentru ei se face o excepţie *pentru că sunt preoţi,* pentru că se află în Templu şi pentru că oferă Pâinea înfăţişării. Iarăşi, mesajul către farisei este: „Ucenicii mei pot să «lucreze» de sabat pentru că au aceleaşi privilegii şi prerogative ca şi preoţii de la Templu".

Mai mare decât Templul

Dar cum poate Isus să facă o asemenea analogie? Cum poate să spună El aceasta când incidentul cu fariseii a avut loc nu în Templu, ci într-un câmp din Galileea?

Această întrebare ne duce la al treilea şi ultimul argument, care este, poate, cel mai important dintre toate: Isus a justificat acţiunea ucenicilor săi identificându-se*pe sine* cu Templul. Observaţi că replica

finală dată fariseilor nu a fost un apel la Scriptură, ci la propria sa autoritate, la propria sa identitate misterioasă. în mod uluitor, apărându-se pe sine şi pe ucenicii săi, le-a spus: „Cineva mai mare decât Templul este aici" (Matei 12, *6).*

Aşa cum reiese clar din context, aceste cuvinte erau o referire voalată la sine însuşi. De fapt, a mai spus astfel de lucruri şi în alte împrejurări: „Cineva mai mare decât Solomon este aici" şi „Cineva mai mare decât Iona este aici" (Matei 12, 41-42; Luca 11, 31-32). Dar „cineva mai mare decât Templul"? Este aproape cu neputinţă să ne închipuim ce uluitoare putea fi această pretenţie pentru ascultătorii lui Isus. Orice fariseu ştia că Templul nu era nimic altceva decât *locuinţa prezenţei lui Dumnezeu pe pământ*. Asta îl făcea atât de special. Asta îl făcea să fie sfânt. Asta îl făcea diferit de toate celelalte clădiri. Era locuinţa lui Dumnezeu.Isus însuşi spune în alt loc: „Cine jură pe Templu jură pe el şi pe Cel care locuieşte în el" (Matei 23, 21).

Dar aici se ridică o întrebare foarte importantă. Dacă pentru un evreu din Antichitate Templul era locuinţa lui Dumnezeu pe pământ, atunci ce sau cine putea fi mai mare decât el? Deşi putem încerca să evităm evidenţa, singurul răspuns adecvat este: Dumnezeu însuşi, prezent în persoană, „locuind" în trup.[1] Din nou ne lovim de misterul identităţii dumnezeieşti a lui Isus. Cine pretinde El că este? Ce pretinde El că este? într-un cuvânt, Isus spune că *El însuşi este adevăratul Templu*. El însuşi este locuinţa lui Dumnezeu pe pământ. El este însăşi prezenţa lui Dumnezeu.

Dacă ar mai fi vreo îndoială cu privire la natura dumnezeiască pe care şi-o revendică Isus, observaţi că a continuat de îndată referindu-se la sine şi ca „Fiu al

1 Vezi Brant Pitre, „Jesus, the New Temple, and the New Priesthood" in *Letter & Spirit* 4 (2008): 47-83 (aid 53).

Omului", ca „Stăpân al sabatului" (Matei 12, 8). După cum am mai spus, şi după cum ştia orice evreu din Antichitate, există un singur „Stăpân al sabatului" - Cel care a făcut sabatul când a creat lumea (Geneză 1). în lumina acestor două afirmaţii ale lui Isus, nu e de mirare că Evangheliile nu înregistrează nici un răspuns din partea oponenţilor săi farisei. Probabil că au plecat într-o tăcere uluită la auzul a ceea ce li s-a părut blasfemie.

După ce înţelegem aceste trei direcţii de apărare, răspunsurile năucitoare date de Isus fariseilor nu numai că devin inteligibile, ci sunt şi foarte revelatoare. Ele ne arată că Isus se socotea noul David şi, ca atare, rege şi preot după rânduiala lui Melchisedec. Ne mai arată şi că-i identifică pe ucenicii săi ca însoţitori preoţi, care puteau lucra de sabat, precum preoţii ce ofereau Pâinea înfăţişării. în sfârşit, ele clarifică, în mod absolut, faptul că El se privea pe sine - îşi vedea propriul trup - ca noul Templu al lui Dumnezeu. Şi, amintiţi-vă, în Templu era oferită şi mâncată jertfa de Pâine a înfăţişării.

Pâinea şi vinul prezenţei lui Isus

în cărţile despre Cina cea de taină, autorii se arată adesea nedumeriţi de un anume aspect al acestei mese. Dacă era cu adevărat noul Paşte, de ce nu a luat Isus carnea friptă a mielului de Paşti şi nu a identificat-o *pe aceasta* cu trupul său? De ce s-a axat pe pâine şi pe vin? Mai mult, de ce a ales El să identifice atât de strâns pâinea şi vinul cu sine însuşi? De unde i-a venit ideea (cam stranie) că pâinea şi vinul ar putea să reprezinte o *persoană?*

Desigur, e de înţeles faptul că frângerea pâinii şi turnarea vinului puteau fi semne vizibile ale morţii

sale iminente. Pâinea frântă îi simbolizează trupul zdrobit, iar vinul turnat, vărsarea sângelui. Dar trebuie să admitem că, atunci când te gândeşti la simbolurile obişnuite ale prezenţei cuiva, pâinea şi vinul nu sunt cele dintâi care îţi vin în minte. Aceasta, dacă nu eşti un evreu din secolul I şi dacă vorbeşti doar de prezenţa unei fiinţe omeneşti, şi nu de prezenţa lui Dumnezeu.

Totuşi, cum am văzut, ideea că pâinea şi vinul ar putea fi semne ale prezenţei divine se comunica de cel puţin trei ori pe an: la Paşte, la Cincizecime şi la sărbătoarea Corturilor. Tocmai am aflat că, la fiecare dintre aceste trei sărbători, masa de aur cu Pâinea înfăţişării era adusă afară spre a fi văzută de pelerini, iar preoţii spuneau: „Iată iubirea lui Dumnezeu pentru voi!"

în lumina celor văzute până acum în acest capitol, cred că am putea susţine că, din punctul de vedere al lui Isus,
Cina cea de taină nu era doar un nou Paşte, ci era şi noua pâine şi noul vin al Prezenţei. Deşi majoritatea cititorilor nu privesc Cina cea de taină în acesti termeni, vă invit să-i mai aruncaţi o privire:
Apoi, luând pâine şi aducând mulţumire, a frânt-o şi le-a dat-o zicând: „Acesta este trupul meu, care se dă pentru voi; faceţi aceasta *în amintirea* mea". La fel şi potirul, după cină, zicând: „Acest potir este *Legământul cel nou, în sângele meu,* care se varsă pentru voi. [...] Voi sunteţi aceia care aţi rămas cu mine în încercările mele. Şi Eu vă rânduiesc vouă împărăţia precum mi-a rânduit mie Tatăl meu, *ca să mâncaţi şi să beţi la masa mea,* în împărăţia mea şi să şedeţi pe tronuri judecând cele douăsprezece seminţii ale lui Israel." (Luca 22, 19-20. 28-30)

Deşi nu întotdeauna se observă, există câteva paralele interesante între pâinea şi vinul Prezenţei şi pâinea şi vinul de la Cina de pe urmă, pe care le înfăţişăm mai jos:Pâinea Prezenţei

1. Douăsprezece pâini pentru douăsprezece triburi
2. Pâinea şi vinul Prezenţei lui Dumnezeu
3. Un „Legământ Veşnic" *(diatheke)*
4. Ca „Aducere aminte" *(anâmnesis)*
5. Oferite de Marele Preot şi mâncate de preoţi

Cina de pe urmă

1. Doisprezece ucenici pentru douăsprezece triburi
2. Pâinea şi vinul Prezenţei lui Isus
3. Un Nou „Legământ" *(diatheke)*
4. în „Amintirea mea" *(anâmnesis)*

Oferite de Isus de ucenic

i*6.* Mâncate la „Masa *{trapeza)* de Aur din Templul de la Ierusalim (Exod 25, 23-30; Levitic 24, 5—9)

Ce să înţelegem din aceste paralele? Sunt ele doar o coincidenţă? Nu cred. Ci am impresia că, prin cuvintele şi gesturile sale, Isus le arăta că Cina de pe urmă nu era doar instituirea unui nou Paşte. Nici nu era doar dăruirea manei celei noi. Era şi instituirea *noii Pâini şi a noului Vin al Prezenţei,* pâinea prezenţei lui Isus însuşi.

6. „Masa *(trăpeza)*

în împărăţia Tatălui (Luca 22, 19-20)

Pe scurt, când Isus a voit să semnifice

Legământul veşnic pe care îl statornicea între Dumnezeu şi poporul lui, nu a ales pentru aceasta carnea mielului de Paşte, ci a atras atenţia asupra pâinii şi vinului Cinei de taină, pe care le-a identificat cu sine însuşi, drept trupul şi sângele său. După pătimirea, moartea şi învierea sa, tocmai

prin această pâine şi acest vin, prin noua Pâine a Prezenţei, avea El să fie cu ucenicii săi. De aceea le spune: „Faceţi aceasta în amintirea mea". Când a voit să le lase un semn perpetuu al iubirii sale pentru ei, le-a dat pâine şi vin: „Acesta este trupul meu, care se dă pentru voi" (Luca

22,19). „Acesta este sângele meu, al Legământului, care se varsă pentru mulţi" (Marcu 14,24).

Asemenea preoţilor de la Templu dinainte de El, prin Cina cea de taină, Isus le spunea ucenicilor: „Iată iubirea lui Dumnezeu pentru voi"

.PREZENŢA REALĂ

Putem încheia acest capitol întorcându-ne la întrebarea cu care am început cartea. Cum de Isus, ca evreu din secolul I, a putut să rostească: „Acesta este trupul meu" şi „Acesta este sângele meu"? Şi cum de primii creştini au crezut de la început că Euharistia este cu adevărat trupul şi sângele lui Cristos?

Când privim această întrebare cu ochii unui evreu din secolul I, putem găsi un răspuns. Dacă Isus şi primii iudeocreştini au privit Cina cea de taină ca pe instituirea noii Pâini a Prezenţei, atunci ei nu au privit-o ca pe o pâine obişnuită, nu au privit vinul ca pe un vin obişnuit. Acestea erau semnul prezenţei *reale* a lui Isus. După cum Dumnezeu fusese cu adevărat prezent pentru poporul său în Cortul lui Moise şi în Templul lui Solomon, şi Isus avea să fie acum cu adevărat prezent ucenicilor săi prin Euharistie. Iar după cum vechea Pâine a înfăţişării fusese semnul „Legământului veşnic" al lui Dumnezeu, şi Euharistia avea să devină acum semnul perpetuu al noului Legământ, pecetluit în sângele lui. Şi, după cum vechea Pâine a înfăţişării era şi Pâinea Feţei lui Dumnezeu, şi Euharistia avea să fie Pâinea Feţei lui Cristos. Cu adevărat, primii creştini puteau spune despre Euharistie, împreună cu Isus: „Ceva mai mare decât Templul este aici".

Dar cum trebuie să înţelegem un asemenea mister? Cum poate fi Isus prezent cu adevărat sub aparenţele pâinii şi vinului? Cum este cu putinţă aşa ceva?

în primul rând, după cum am văzut şi în cazul manei şi în cel al Pâinii înfăţişării, misterul prezenţei lui Isus în Euharistie e strâns legat de misterul identităţii

sale divine. Dacă Isus a fost doar un Mesia pământesc, s-ar putea pune cu uşurinţă sub semnul întrebării ideea că sângele său ar fi semnul perpetuu al „noului Legământ" — ba ar putea fi considerată chiar o blasfemie. Şi dacă Isus a fost doar un mare profet, de îndată s-ar putea aduce obiecţii faţă de ideea că trupul său avea să devină noua Pâine a Prezenţei lui Dumnezeu. Nici un profet nu a spus vreodată aşa ceva.

Însă, dacă Isus a fost *mai mult* decât un profet, dacă a întruchipat „ceva mai mare decât Templul", da, dacă a fost *Fiul* lui Dumnezeu, atunci noua pâine şi noul vin al noului său Legământ nu au fost doar simboluri. într-un cuvânt, noua Pâine a Prezenţei a fost miraculoasă. De fapt, este nevoie tocmai de un miracol pentru ca pâinea şi vinul să se preschimbe în trupul şi sângele lui Mesia.

Poate că de aceea Sfântul Chirii al Ierusalimului - el însuşi născut în Ţara Sfântă şi episcop al Bisericii din Ierusalim în secolul al IV-lea - sublinia tocmai acest lucru, într-una din cele mai vechi scrieri creştine pe care le avem despre Euharistie, Chirii foloseşte vechea Pâine a înfăţişării, a Prezenţei, pentru a explica misterul prezenţei reale a lui Isus:

> în Vechiul Testament erau Pâinile punerii-înainte; dar acelea, pentru că aparţineau Vechiului Testament, au luat sfârşit. în Noul Testament avem pâine cerească şi pahar al mântuirii care sfinţesc sufletul şi trupul. [...] Nu te uita deci la pâine şi la vin ca la pâine şi vin obişnuite. Ele, potrivit hotărârii Stăpânului, sunt trupul şi sângele lui Cristos. Chiar dacă simţirea te îndeamnă să gândeşti aşa, totuşi credinţa să-ţi dea certitudinea

faptului. Să nu judeci taina după gustare, ci neîndoielnic încredințează-te prin credință că ai fost învrednicit de trupul și sângele lui Cristos. (Sfântul Chirii al Ierusalimului, *Cateheze mistagogice* 4, 5-6)[1]

1 Sfântul Chirii al Ierusalimului, *Cateheze*, ed. IBMBOR, 2003,

Şi, pentru ca toate acestea să fie adevărate, acţiunile lui Isus la Cina cea de taină trebuie să fi fost *un miracol*, nu doar un semn ori un simbol. Dar, după cum arată şi Sfântul Chirii, aceasta nu este o problemă, căci se ştie că Isus săvârşea minuni de transformare supranaturală. Sfântul Chirii spune: „Altădată, în Cana Galileii, Isus a prefăcut, la un semn al său, apa în vin. Nu este, oare, vrednică de credinţă şi prefacerea vinului în sânge?"[1]CEL DE-AL PATRULEA POTIR ŞI MOARTEA LUI ISUS

Să recapitulăm pe scurt călătoria pe care am făcut-o până aici prin Scriptură şi prin tradiţia iudaică. Am văzut cum evreii din vremea lui Isus aşteptau noul exod al lui Mesia şi cum a semnalat Isus împlinirea acelor aşteptări. Am studiat speranţa lor într-un nou Paşte şi felul în care, la Cina de pe urmă, Isus s-a identificat pe sine ca adevăratul miel pascal al cărui sânge avea să fie vărsat ca jertfă. Am întâlnit dorinţa lor pentru revenirea manei miraculoase, şi cum Isus le-a făgăduit că le-o va da, ea fiind propriul său trup. În sfârşit, am văzut pietatea lor faţă de Pâinea înfăţişării şi cum a împlinit Isus semnul tainic al iubirii lui Dumnezeu întemeietoare de legământ în gesturile săvârşite asupra pâinii şi vinului.

Apropiindu-ne de finalul cercetării noastre, ne-a mai rămas un lucru foarte important. La Cina de pe urmă, Isus nu a privit doar *în urmă* spre istoria

1 *Ibid.* 4, 2, 355; O'Connor, *The Hidden Manna,* 27-31.

mântuirii - Paştele din Egipt, mana dată prin Moise şi Pâinea din Lăcaşul sfânt. A privit şi *înainte* spre propria sa pătimire şi moarte. Făcând acest lucru, El şi-a legat în mod voit gesturile săvârşite asupra pâinii şi vinului de la Cina cea de taină atât de istoria Răscumpărării, cât şi de propriul său „exod" pe care avea să-l împlinească în Ierusalim (Luca 9, 31). Acest exod, noul exod, avea să se petreacă prin ceea ce trebuia să i se întâmple în oraşul sfânt, când s-a dus spre moartea pe cruce.

în acest capitol, vom cerceta legătura dintre Cina cea de taină şi ceea ce creştinii au ajuns să numească Misterul Pascal — Misterul pătimirii, morţii şi învierii lui Isus din morţi. în acest scop, va trebui să ne întoarcem înapoi la subiectul Paştelui. Se şi cuvine să fie aşa, căci expresia Mister „Pascal" vine de la cuvântul grecesc, preluat din aramaică, *pascha,* Paşte.

în acest capitol, nu ne vom concentra asupra jertfei de Paşte de la Templul din Ierusalim, ci asupra mesei pascale pe care evreii o mâncau după aducerea jertfei. După cum sper să arăt, atunci când comparăm Cina de pe urmă cu masa pascală a vechilor evrei, găsim ceva foarte curios. Descoperim că, în conformitate cu Evangheliile, *Isus nu a terminat Cina de pe urmă*. Cel puţin nu a terminat-o în Cenacol.

însă, înainte de a începe, trebuie să fac o mică avertizare: ceea ce vreau să susţin este întru câtva mai speculativ decât capitolele precedente. Totuşi, ipoteza că Isus nu a terminat masa de Paşte în Cenacol ne oferă o explicaţie istorică plauzibilă pentru alte trei lucruri din Evanghelii care pot trezi nedumerire: afirmaţia lui Isus de la Cină că *nu* va mai bea vin până la venirea

împărăţiei; asemănarea morţii sale iminente, pe care o face în Ghetsemani, cu „băutul" unui *potir*, şi gestul neaşteptat al lui Isus de a *bea vin* în clipa din urmă, înainte de a muri pe cruce. Pentru a vedea cum se explică acestea, va trebui să ne întoarcem la subiectul Paştelui iudaic.

CUM ARĂTA O MASĂ PASCALĂ IUDAICĂ

Într-un capitol de la început, am petrecut ceva timp studiind jertfa de Paşte la vechii evrei şi felul în care erau ucişi mieii în Templu. Însă pe vremea lui Isus, Paştele era mult mai mult decât doar această jertfă. Era şi *masa* de Paşte, cu regulile şi reglementările şi etapele ei. Cu timpul, această masă bine reglementată a ajuns să fie cunoscută sub numele de *Seder*-ul de Paşte, de la cuvântul ebraic ce înseamnă „rân- duială".

Deşi nu avem dovezi că masa de Paşte se chema Seder pe vremea lui Isus, cele mai vechi relatări extrabiblice despre ea descriu, de fapt, o înşiruire de acţiuni bine orânduite. Cele mai detaliate descrieri se găsesc în două izvoare: Mişna şi Tosefta. Deja am folosit puţin Mişna; Tosefta este o culegere de tradiţii iudaice alcătuită la puţină vreme după Mişna, ca un adaos la tradiţiile din aceasta (cuvântul ebraic pentru „adăugire", „supliment" este *tosefet*[1]). Studiind asemănările izbitoare dintre aceste tradiţii iudaice şi descrierile Cinei de pe urmă din Evangheliile sinoptice, exegeţii au putut reconstitui, în mod plauzibil, forma de bază a mesei de Paşte din vremea lui Isus.[2]

1 Traducerile din Tosefta au fost luate din Jacob Neusner, *The Tosefta*, 2 voi. (Hendrickson, Peabody, Mass., 2002).

Când parcurgem aceste texte iudaice, nu uitaţi că, în afara câtorva excepţii, avem aici ceea ce vor fi făcut Isus şi ucenicii săi în Cenacol în seara dinaintea morţii lui. După cum vom vedea, diferenţele dintre Cina de pe urmă şi o masă obişnuită de Paşte vor fi la fel de semnificative ca şi asemănările.

Cele patru potire cu vin

Conform celor mai vechi descrieri extrabiblice pe care le avem, ospăţul iudaic de Paşte se pare că era organizat în jurul a patru potire cu vin, care erau esenţiale pentru celebrarea lui. Şi Mişna, şi Tosefta concordă în această privinţă:

> în ajunul Paştelui, de la vremea jertfei de seară, omul nu trebuie să mănânce nimic până la căderea nopţii. Nici cel mai sărac din Israel nu trebuie să mănânce decât dacă se aşază la masă, şi *trebuie să i se dea de băut nu mai puţin de patru potire cu vin*. (Mişna, *Pesahim* io, i)

> în ajunul Paştelui, începând cu arderea de tot zilnică de seară, omul să nu mănânce până când se întunecă. Şi cel mai sărac israelit să nu mănânce până ce nu se aşază la masă. Şi trebuie să i se dea *nu mai puţin de patru potire cu vin*. (Tosefta, *Pesah* io, i)

Observaţi aici două lucruri. Mai întâi, consumarea mielului de Paşte trebuia precedată de

2 Reconstituiri asemănătoare cu cea pe care o propun aici se găsesc în: Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus*, 85-86; Scot McKnight, *Jesus and His Death: Historiography, the Historical Jesus, and Atonement Theory* (Baylor University Press, Waco, 2005), 256; I. Howard Marshall, *Last Supper and Lords Supper* (Eerdmans, Grand Rapids, 1981), Table 1.

câteva ore de post, începând cu vremea jertfei de seară (pe la trei după-amiază). Acest lucru trebuie să le sune familiar creştinilor, care postesc un timp înainte de a primi Euharistia, o practică ce vine încă din Biserica primară. Apoi, băutul a cel puţin patru potire cu vin era considerat obligatoriu. Nici cel mai sărac om din Israel, pentru care vinul va fi fost greu de procurat, nu putea sărbători Pastele fără aceste patru potire.

De ce era atât de important vinul? Rabinii nu o spun. Dar un motiv ar fi că structura globală a ospăţului de Paşte pare să se învârtă în jurul băutului acestor patru potire cu vin. Să ne îngăduim câteva clipe ca să ne familiarizăm cu fiecare dintre aceste etape astfel încât, când ne vom întoarce la Cina de pe urmă, să înţelegem ce se potriveşte (şi ce nu) cu ospăţul de Paşte din Antichitate descris în literatura rabinică.

Primul potir: riturile introductive

Rabinii ne spun că masa de Paşte începea seara, cu puţin înainte de „căderea nopţii"[1]. Atunci tatăl familiei îi aduna pe cei ai casei la o masă mare. Toţi se lungeau în jurul mesei, gest ce simboliza libertatea pe care Dumnezeu le-o dobândise la ieşirea din Egipt.

După aceea, începeau riturile introductive (eu le numesc aşa, nu rabinii), cu turnarea şi amestecarea primului potir cu vin. „Amestecarea" înseamnă amestecarea vinului din potir cu puţină apă. Acest prim potir era cunoscut drept cel al sfinţirii - potirul *qidduş* în ebraică[2]. După turnarea şi amestecarea lui, tatăl începea ospăţul rostind o formulă de binecuvântare

1 Pentru cele ce urmează, vezi Mişna, *Pesahim* io, l-2.

asupra potirului cu vin şi asupra sărbătorii. Conform Mişnei, binecuvântarea asupra vinului suna cam aşa:

„Binecuvântat eşti Tu, Doamne, Dumnezeul nostru,

Dumnezeul universului, care creezi rodul viţei." (vezi

Mişna, *Berakoth 6,* i)[1]

După rostirea acestei binecuvântări, se aducea la masă mâncarea şi se punea în faţa tatălui. Ea consta din cel puţin patru feluri obligatorii: mai multe azime, o farfurie cu ierburi amare, o strachină cu sos, cunoscut drept *haroseth,* şi mielul de Paşte fript. Interesant, Mişna îl numeşte pe acesta din urmă „leşul" (ebr. *guph)* mielului de Paşte (*Pesahim* io, 3).

În acest moment, începea un fel de aperitiv. Tatăl lua câteva ierburi amare, le înmuia în sosul *haroseth* şi le mânca. Făcea, probabil, acelaşi lucru pentru alţii de la masă. După ce se termina acest lucru, se încheiau riturile de început, însă ospăţul propriu-zis nu se pornea încă.

Potirul al doilea: proclamarea Scripturii

Atunci se amesteca cel de-al doilea potir, dar nu era băut. Era cunoscut drept potirul proclamării — în ebraică, potirul *haggadah.* De ce? În acest moment, tatăl începea să „proclame" ce a făcut Domnul pentru israeliţi când i-a eliberat din Egipt, la exod. Din fericire,

Mişna, *Pesahim* 10, 2.

1Textul din Mişna citează binecuvântarea într-o formă prescurtată, dar binecuvântarea standard este menită să umple golul.
Vezi Jacob Neusner, *The Mishnah: A New Translation* (Yale University Press, New Haven and London, 1988), 9.

rabinii descriu ceva mai amănunţit această a doua etapă a ospăţului:

Apoi i se amestecă [tatălui] *al doilea potir*. Atunci, fiul îşi întreabă tatăl: ... *„De ce este noaptea aceasta diferită de alte nopţi?* Pentru că în alte nopţi mâncăm o singură dată mâncare gătită, iar în noaptea aceasta, de două ori; în alte nopţi mâncăm pâine dospită sau nedospită, dar în noaptea aceasta toată este nedospită; în alte nopţi mâncăm carne friptă, înăbuşită sau fiartă, dar în noaptea aceasta toată este friptă." Şi, pe măsura puterii de înţelegere a fiului, tatăl îl învaţă. începe cu nenorocirea şi sfârşeşte cu slava; porneşte de la „Tatăl meu era un arameu pribeag"... (Deuteronom 26, 5) până ce încheie întreaga istorisire. (Mişna, *Pesahim* io, 4)

Observaţi că întrebările fiului sunt legate direct de cel de-al doilea potir. Mai observaţi că tatăl răspundea la întrebări citând un anumit text biblic: istorisirea ieşirii din Egipt şi a intrării în pământul făgăduinţei (vezi Deuteronom 26, 5—11). Vedem astfel că o parte importantă a ospăţului de Paşte era proclamarea şi rememorarea izbăvirii petrecute la exod.

Însă tatăl mai făcea şi altceva: *explica* înţelesul componentelor ospăţului de Paşte — al mielului, al pâinii şi al ierburilor amare. Conform Mişnei, acest lucru era cerut cel puţin din vremea lui Rabbi Gămăliei, care a fost contemporan cu Isus:

Rabban Gămăliei spunea: Cine nu a rostit aceste trei lucruri la Paşte nu şi-a împlinit îndatorirea. Ele sunt: Paştele, pâinea nedospită şi ierburile amare. „Paşte" — fiindcă Dumnezeu a trecut peste casele părinţilor noştri în Egipt; „pâine nedospită" - pentru că părinţii noştri au fost izbăviţi din Egipt; „ierburi amare" pentru că

egiptenii au amărât viaţa părinţilor noştri în Egipt. În fiecare generaţie omul trebuie să se vadă pe sine ca şi cum el însuşi iese din Egipt, căci scris este: „În ziua aceea să-i povesteşti fiului tău, zicând: «Aceasta e de dragul a ceea ce a făcut Domnul pentru mine, când am ieşit din Egipt.» Aşadar, trebuie să aducem mulţumire, laudă şi slavă, să-l cinstim, să-l preamărim, să-l înălţăm şi să-l binecuvântăm pe Acela care a săvârşit toate aceste minuni pentru părinţii noştri şi pentru noi. El ne-a adus din robie la libertate, de la tristeţe la veselie, de la jale la sărbătoare, de la întuneric la mare lumină şi de la sclavie la răscumpărare; aşadar să rostim în faţa lui Aleluia!" (Mişna, *Pesahim* io, 5)

S-ar putea spune că explicarea înţelesului ospăţului era nucleul acestei părţi. În primul rând, împlinea porunca de la început a lui Dumnezeu ca Pastele să se ţină ca zi „spre aducere-aminte" (Exod 12, 14). Apoi, era punctul în care se uneau semnificaţia trecută a exodului şi înţelesul lui în prezent. Oricâte veacuri ar fi trecut, explicând sensul acestui ospăţ, fiecare putea, într-un fel, să ia parte la izbăvirea dobândită la exod.

Ca răspuns, toţi cei care luau parte la masă „trebuiau să aducă mulţumire" pentru ceea ce făcuse Dumnezeu pentru ei. În acest moment, ei cântau Psalmii 113—114, care îl laudă pe Dumnezeu pentru bunătatea lui şi îi mulţumesc pentru că l-a izbăvit pe Israel din Egipt (Mişna, *Pesahim* 10, *6).* Aceşti doi psalmi, împreună cu Psalmii 115-118, erau cunoscuţi sub numele de Psalmii *Hallel,* „psalmii de laudă" (ebr. *hallel),* care se cântau pe parcursul întregului ospăţ.

Potirul al treilea: mâncatul ospăţului

Apoi, se amesteca un al treilea potir cu vin. El anunţa începutul cinei propriu-zise, când erau, în sfârşit, mâncate azimele şi mielul de Paşte.[1]

Din păcate, este destul de greu de reconstruit exact tot ce se petrecea în acest moment, fiindcă obiceiurile variau de la un loc la altul. Totuşi, este probabil că ospăţul era alcătuit din cel puţin trei etape de bază. La început se rostea o binecuvântare asupra pâinii nedospite, înainte de începerea mesei. Binecuvântarea iudaică obişnuită suna cam aşa:

Binecuvântat eşti Tu, Doamne Dumnezeule, care
scoţi pâine din pământ (vezi Mişna, *Berakoth* 6, i).

Apoi masa începea probabil cu servirea unui aperitiv[2] - o bucăţică de pâine înmuiată în strachina cu sos. Aceasta ar putea fi „bucăţica" pe care Iuda a înmuiat-o în „blid" înainte de a pleca de la Cina de pe urmă pentru a-l trăda pe Isus (Ioan 13, 26—27). Apoi, se mânca felul principal: azi- mă şi carnea mielului de Paşte.

La terminarea ospăţului, tatăl mai rostea o binecuvântare asupra celui de-al treilea potir cu vin. Acesta era cunoscut sub numele de „potirul binecuvântării" - în ebraică, *beraka*. Băutul acestuia încheia a treia etapă a ospăţului de Paşte.

Al patrulea potir: riturile de încheiere

1 Vezi Mişna, *Pesahim* 10, 7; Tosefta, *Pisha* 10, 9.

2 Vezi referirea la *parpereth* în unele manuscrise ale Mişnei, *Pesahim,* 10, 3; *cf.* Mişna, *Berakoth* 3, 5; *Aboth* 3,19; Danby, *The Mishnah,* 150, n. 5.

Riturile de încheiere ale ospăţului de Paşte, ca la majoritatea acţiunilor liturgice, erau mai concise. Erau alcătuite din două părţi principale.

Mai întâi, se cânta partea rămasă din Psalmii Hallel[1]. Aceştia erau Psalmii 115-118, dintre care ultimul era cunoscut ca Marele Hallel. Acest lucru nu pare prea însemnat dacă nu eşti foarte familiarizat cu ei. însă Isus şi ucenicii săi îi cunoşteau foarte bine, căci îi cântau la fiecare Paşte atât în Templu când erau jertfiţi mieii, cât şi în cursul ospăţului de Paşte. Acum, având în vedere ce urma să i se întâmple lui Isus, închipuiţi-vi-l cântând la Cina de pe urmă:

Cum voi răsplăti Domnului pentru tot binele ce mi-a făcut? *Potirul mântuirii voi lua şi numele Domnului voi chema [...]* Scumpă e în ochii Domnului moartea credincioşilor săi. *O, Doamne, eu sunt slujitorul tău, slujitorul tău şi fiul slujitoarei tale.* Tu ai rupt lanţurile mele: ţie îţi voi jertfi *jertfă de mulpimire* şi numele Domnului îl voi chema. (Psalmul 116, 12—13. *[5~[7)*

Tocmai asta face Isus la Cina de pe urmă: îi aduce lui Dumnezeu „jertfă de mulţumire", noua *zebah toda,* ceea ce creştinii vorbitori de greacă vor numi *eucharistia.*

încă şi mai impresionant, întrucât urma să pătimească pe cruce, imaginaţi-vi-l pe Isus cântând (probabil în ebraică) aceste cuvinte ale Marelui Hallel, în noaptea în care era vândut:

în strâmtorare am strigat spre Domnul: El mi-a răspuns şi m-a scos la larg. [...] *Nu voi muri, ci voi fi viu* şi voi vesti lucrările Domnului. M-a certat, m-a pedepsit

1 Mişna, *Pesahim* 10, 7.

Domnul, dar morţii nu m-a dat. Deschideţi-mi porţile dreptăţii şi, intrând, voi lăuda pe Domnul. Aceasta este poarta Domnului: cei drepţi vor intra prin ea.

îţi mulţumesc ţie că m-ai auzit
şi ai fost mântuirea mea.
Piatra pe care au dispreţuit-o ziditorii,
aceea a ajuns în capul unghiului.
De la Domnul a fost aceasta
şi minunat lucru este în ochii noştri.
(Psalmul 118, 5. 17-22)

Din nou — cum am mai văzut de atâtea ori în această carte —, când relatările din Evanghelie sunt aşezate în contextul Scripturii şi al tradiţiei iudaice, ele vin dintr-odată la viaţă cu noi înţelesuri şi cu legături uimitoare. În acest caz, cuvintele Psalmilor Hallel sunt aproape ca un „scenariu" pentru slujitorul lui Dumnezeu care avea să aducă „jertfă de mulţumire" (Psalmul İi6,17). în timpul acestor imnuri, Isus îşi putea vedea cu uşurinţă propria soartă ca Mesia, conturată în cuvintele slujitorului pătimit or al lui Dumnezeu descris în psalmi.

După ce se cânta Psalmul 118, era băut cel de-al patrulea potir cu vin. Conform Mişnei, era interzis să se bea vin „între al treilea şi al patrulea potir" (*Pesahim* 10, 7). Acest al patrulea potir cu vin era cunoscut drept potirul laudei — potirul *hallel* în ebraică. Odată cu băutul lui, se încheia ospăţul de Paşte.

A terminat oare Isus Cina de pe urmă?

Având în minte aceste tradiţii, ne putem întoarce acum la detaliile Cinei de pe urmă pentru a le compara cu cele din scrierile rabinice. Când facem aceasta, găsim asemănări şi deosebiri faţă de un Paşte obişnuit; şi unele, şi altele sunt foarte grăitoare. Pe de o

parte, cea mai amănunţită relatare a Cinei de pe urmă (cea din Evanghelia după Luca) menţionează mai multe potire cu vin, oferind o paralelă solidă cu descrierile potirelor din Mişna şi Tosefta. Iar Evanghelia după Matei şi cea după Marcu vorbesc despre faptul că Isus şi ucenicii au cântat „un imn" la sfârşitul mesei. Acest lucru pare să reflecte limpede tradiţia iudaică de a cânta Marele Hallel. Pe de altă parte, când privim îndeaproape relatările din Evanghelii, ele par să sugereze totodată că Isus nu a terminat, de fapt, ospăţul pascal.

Să acordăm câteva momente unei priviri mai în detaliu.

Câte potire au fost la Cina de pe urmă?

Câte potire au fost la Cina de pe urmă? înainte să studiez tradiţia rabinică, răspunsul mi se părea simplu: unul. Totuşi, Evanghelia după Luca spune altceva. E uşor să nu observi diferenţa (mie mi-a scăpat ani de zile) dacă nu ştii despre cele patru potire tradiţionale ale Paştelui iudaic din vechime. Dar priviţi atent la relatarea lui Luca şi o veţi vedea:

Şi, când a venit ceasul, s-a aşezat la masă şi apostolii împreună cu El. Şi le-a spus: „Cu dor am dorit să mănânc cu voi acest paşte mai înainte de pătimirea mea. Căci vă spun că nu-l voi mai mânca până când nu va fi împlinit în împărăţia lui Dumnezeu". Apoi, primind un potir şi aducând mulţumire, a spus: „Luaţi-l şi împărţiţi-l între voi; căci vă spun: nu voi mai bea de acum înainte din rodul viţei, până ce nu va veni împărăţia lui Dumnezeu". Apoi, luând pâine şi aducând mulţumire, a frânt-o şi le-a dat-o zicând: „Acesta este

trupul meu, care se dă pentru voi; faceţi aceasta în amintirea mea". La fel şi potirul, după cină, zicând: „Acest potir este Legământul cel nou, în sângele meu, care se varsă pentru voi". (Luca 22,14—20)

Iată — două potire: unul asupra căruia Isus rosteşte rugăciunea de mulţumire şi celălalt pe care îl declară Legământul cel nou în sângele său. Dar care din cele patru potire de Paşte sunt acestea?
Din fericire, Luca ne dă indiciile necesare pentru a răspunde la întrebare. El spune despre potirul pe care Isus l-a identificat cu sângele său că era „potirul de *după* cină" (Luca 22, 19). Potrivit descrierilor rabinice ale Paştelui, acesta nu putea fi decât al *treilea* potir, „potirul binecuvântării" (*beraka*), ce se bea după ospăţ.[1] Acest lucru e confirmat şi de Prima Epistolă a lui Pavel către Corinteni, scrisă în jurul anului 50 d.Cr. Acolo, Pavel se referă la potirul cu sângele euharistie al lui Isus folosind expresia rabinică pentru cel de-al treilea potir: *Potirul binecuvântării* pe care îl binecuvântăm nu este oare împărtăşirea cu sângele lui Cristos? Pâinea pe care o frângem nu este oare împărtăşirea cu trupul lui Cristos? (i Corinteni ii, 16)

Acum, dacă Isus a identificat într-adevăr cel de-al treilea potir cu sângele său, atunci celălalt menţionat de Luca este, după toate probabilităţile, cel de-al *doilea,* „potirul proclamării" *(haggada)}*

1 „Potirul proclamării": vezi, de ex., Joseph A. Fitzmyer, *The Gospel According to Luke*, 2 vol. (Anchor Bible; Doubleday, New York, 1983,1985). Trebuie spus că unii specialişti socotesc că e vorba de întâiul potir - de ex. Beasley-Murray, *Jesus and the Kingdom of God*, 262.

În sprijinul acestei sugestii este important de observat că, după rostirea binecuvântării, Isus explică, de fapt, înţelesul azimei, aşa cum făcea un cap de familie evreu după ce se bea al doilea potir. Numai că, în loc să se refere la vechiul exod din Egipt şi la „trupul" mielului de Paşte, Isus identifică pâinea cu propriul său „trup" - cu sine însuşi (Luca 22,19). Cu alte cuvinte, Cina de pe urmă a fost un ospăţ iudaic de Paşte, însă nu unul obişnuit. A fost noul Paşte al lui Mesia.

Făgăduinţa lui Isus şi cel de-al patrulea potir

Acestea nu sunt singurele paralele între Cina de pe urmă şi Paştele iudaic. Dacă ne uităm la Evangheliile lui Matei şi Marcu, şi ele conţin asemănări şi deosebiri faţă de tradiţiile rabinice, care ne pot dezvălui câte ceva. îndată după cuvintele instituirii, Isus a spus şi a făcut ceva care l-ar fi nedumerit pe orice evreu din vechime:

Şi, luând potirul şi aducând mulţumire, le-a dat lor spunând: „Beţi din acesta toţi: acesta este sângele meu, al Legământului, care pentru mulţi se varsă spre iertarea păcatelor. Vă spun că nu voi mai bea din acest rod al viţei până în ziua aceea când îl voi bea împreună cu voi, nou, în împărăţia Tatălui meu." Şi, după ce au cântat psalmii, au plecat spre Muntele Măslinilor. (Matei 26, 27-30)

Şi le-a spus: „Acesta este sângele meu, al Legământului, care se varsă pentru mulţi. Adevăr vă spun că nu voi mai bea din rodul viţei până în ziua aceea când îl voi bea, nou, în împărăţia lui Dumnezeu". Şi, după ce au cântat imnul, au plecat spre Muntele Măslinilor. (Marcu 14, 24-26)

Aţi sesizat? în ambele relatări sunt două lucruri ciudate. Mai întâi, El a făgăduit să nu mai bea „din rodul viţei" până la venirea împărăţiei lui Dumnezeu. Aceasta este o mare problemă. Cum ştia orice evreu din secolul I, la acest punct al ospăţului de Paşte (îndată după cină) mai trebuia băut încă un potir cu vin (al patrulea). însă Isus a zis că nu va mai bea - cel puţin nu până la venirea împărăţiei.

Apoi, asemenea altor evrei din Antichitate, după ce a băut al treilea potir, Isus şi ucenicii „au cântat imnuri" (gr. *hymnesantes).* Majoritatea comentatorilor[1] spun că e clar vorba de Psalmii 115-118, Psalmii finali de laudă. însă observaţi din nou ce lipseşte. Deşi Isus a cântat imnurile, nici Matei, nici Marcu nu spun că a băut ultimul potir al ospăţului de
Paşte, al patrulea. Spun doar că El şi ucenicii „au ieşit" din Cenacol, au ieşit din Ierusalim şi s-au îndreptat spre Muntele Măslinilor.

Când punem împreună aceste două lucruri — făgăduinţa lui Isus să nu mai bea vin şi tăcerea despre cel de-al patrulea potir - se poate spune că Isus s-a referit la cel de-al patrulea potir de Paşte şi nu a voit să-l bea la Cina de pe urmă. Cel puţin, aceasta era părerea marelui savant evreu din secolul XX, David Daube, care scria cu ceva ani în urmă:

La Matei şi Marcu există o referire la cel de-al patrulea potir al ritualului de Paşte. Ea se află în cuvintele „Nu voi mai bea din rodul viţei până când îl voi bea, nou, în împărăţia Tatălui meu" sau „în împărăţia lui Dumnezeu". *Se înţelege de aici că cel de-al patrulea potir nu va fi băut, cum arfifiresc, mai târziu, în cursul celebrării, ci va fi lăsat până când împărăţia se va instaura cu totul...* [În această lumină] notaţia că „după

ce au cântat un imn au plecat spre Muntele Măslinilor" capătă acum un sens mai deplin. Implicaţia este că ei pleacă imediat după „imn", fără a mai bea cel de-al patrulea potir şi, probabil, şi fără a mai rosti „binecuvântarea cântării". Această parte a litur- giei este amânată până la sosirea împărăţiei finale.[1]

Cu alte cuvinte, când Cina de pe urmă este privită cu ochii unui evreu, *Isus nu şi-a încheiat de fapt ultima cină de Paşte*. Acest lucru este extrem de semnificativ. Isus nu doar că a modificat ospăţul axându-l pe propriul său trup şi sânge şi nu pe carnea mielului pascal. Pare, de asemenea, să lase neterminată celebrarea Paştelui, făgăduind să nu mai bea din „rodul viţei" şi plecând din Cenacol fără s-o facă.

Ne putem da seama cât de uluiţi trebuie să fi fost ucenicii de asemenea gesturi (deşi până acum se vor fi obişnuit să fie surprinşi de către Isus). Toate celelalte sărbători de Paşte la care fuseseră se terminaseră cu băutul potirului al patrulea, „potirul laudei". Dar Pastele acesta a fost scurtat. Ospăţul acesta a fost diferit. De ce? De ce a făgăduit Isus să nu bea vinul de Paşte până la venirea împărăţiei lui Dumnezeu? De ce a plecat din Cenacol îndată după cântarea imnului?

Rugăciunea lui Isus în Ghetsemani

Răspunsul la această întrebare s-ar putea afla în evenimentele ulterioare, din jurul pătimirii şi morţii lui Isus. într-adevăr, un sprijin puternic pentru interpretarea dată de David Daube făgăduinţei lui Isus

1 David Daube, *The New Testament and Rabbinic Judaism* (Hendrickson, Peabody, Mass., 1956, 1995), 330-331.

se află în relatările despre agonia lui Isus din grădina Ghetsemani. Deşi mulţi cititori sunt, de bună seamă, familiarizaţi cu această scenă, recitiţi-o având în minte Cina cea de taină şi celebrarea Paştelui:
Atunci Isus a venit împreună cu ei într-un loc numit Ghetsemani şi le-a spus ucenicilor: „Staţi aici până mă voi duce să mă rog acolo". Şi, luându-i cu sine pe Petru şi pe cei doi fii ai lui Zebedeu, a început a se întrista şi a se nelinişti. Atunci le-a spus: „întristat e sufletul meu până la moarte; rămâneţi aici şi vegheaţi împreună cu mine!" Şi, mergând puţin mai înainte, a căzut cu faţa la pământ rugându-se şi spunând: *„ Tată, dacă e cu putinţă, să treacă de la mine paharul acesta; însă nu cum vreau eu, ci cum voieşti Tu. "* Şi a venit la ucenici şi i-a găsit dormind şi i-a zis lui Petru: „Aşa, n-aţi putut veghea nici măcar un ceas împreună cu mine? Vegheaţi şi rugaţi-vă, ca să nu intraţi în ispită! Căci spiritul este plin de avânt, dar trupul este slab." Iarăşi s-a dus, a doua oară, şi s-a rugat zicând: *„ Tată, dacă nu e cu putinţă să treacă acest pahar fără să-l beau, facâ-se voia ta!"* Şi venind iarăşi, i-a găsit adormiţi, căci ochii le erau îngreuiaţi. Şi lăsându-i iarăşi, s-a dus şi s-a rugat a treia oară, *spunând aceleaşi cuvinte*. Atunci a venit la ucenici şi le-a spus: „Tot mai dormiţi şi vă odihniţi? Iată, e aproape ceasul şi Fiul Omului e dat pe mâna păcătoşilor. Sculaţi-vă, să mergem! Iată, este aproape cel care mă trădează." (Matei 26, 36-46)

Iată, limpede ca lumina zilei. În grădina Ghetsemani, în agonia sa, Isus s-a rugat Tatălui de *trei ori* cu privire la „paharul" pe care trebuie să-l bea. De ce? Nu e acesta un mod ciudat de a se referi la

răstignire? De ce şi-a descris Isus moartea prin metafora băutului unui pahar? La ce pahar s-a referit?

Având în vedere contextul pascal al rugăciunii (este încă noaptea Paştelui) şi având în vedere faptul că tocmai plecase de la Cină, răspunsul pare limpede acum: Isus se roagă Tatălui cu privire la al patrulea potir, la potirul final al celebrării de Paşte. El tocmai a celebrat Cina cea de taină, în care şi-a identificat propriul *trup* drept jertfa noului Paşte. Tocmai a identificat unul dintre potirele cu vin drept propriul său *sânge,* care urmează a fi vărsat spre iertarea păcatelor. Cu alte cuvinte, Isus s-a identificat implicit cu noul miel de Paşte. Implicaţia acestei autoidentificări e cutremurătoare: *până la terminarea acestui Paşte, Isus va fi mort.* Aceasta li se întâmplă mieilor de Paşte. Ei nu supravieţuiesc.

Pe scurt, prin cuvintele instituirii şi prin rugăciunea din Ghetsemani, Isus şi-a ţesut propria soartă în încheierea ospăţului iudaic de Paşte. Când se va termina ospăţul şi ultimul potir va fi băut, moartea lui va fi sosit. De aceea nu a terminat Isus Cina de pe urmă. De aceea nu a băut El cel de-al patrulea potir. După cum afirmă comentatorul protestant William Lane:

Potirul pe care nu l-a mai băut Isus a fost al patrulea, cu care se încheia, de obicei, adunarea de Paşte... Isus folosise al treilea potir, asociat cu făgăduinţa răscumpărării, spre a se referi la moartea sa ispăşitoare

pentru comunitatea celor aleşi. Potirul pe care nu l-a băut era cel de la sfârşit.[1]

Dacă această interpretare este corectă - şi eu cred că este - atunci ne mai rămâne o ultimă întrebare: a terminat oare *vreodată* Isus Cina de pe urmă? Şi dacă da, când a băut El ultimul potir?

MI-E SETE

Un lucru e limpede: Isus nu a băut ultimul potir cu vin pe drumul spre răstignire.

După sosirea lui Iuda în grădina Ghetsemani împreună cu ostaşii, s-a declanşat pe dată o întreagă serie de evenimente tragice. Isus a fost arestat. A fost dus în faţa sinedriu- lui, alcătuit din marii preoţi şi din bătrâni, apoi în faţa lui Ponţiu Pilat, procuratorul roman. A fost osândit la moarte, biciuit, batjocorit şi dat spre răstignire. în mijlocul tuturor acestor pătimiri, Evangheliile au grijă să sublinieze că Isus nu a băut din rodul viţei:

Şi, după ce şi-au bătut joc de El, l-au dezbrăcat de mantie şi l-au îmbrăcat cu hainele lui şi l-au dus să-l răstignească. Pe când ieşeau, au găsit pe un om din Cirene, pe nume Simon: pe acesta l-au silit să-i ducă crucea. Şi, ajungând în locul numit Golgota, care înseamnă „Locul Căpăţânii", *i-au dat să bea vin amestecat cu fiere; dar El, gustând, n-a voit să bea.* Şi, după

1 Lane, *The Gospel According to Mark*, 508. Vezi şi Gillian Feeley-Harnick, *The Lord's Table: Eucharist and Passover in Early Christianity* (University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1981), 145. Numeroşi exegeţi au identificat potirele de la Cina cea de taină ca fiind al doilea şi al treilea din rânduiala Paştelui iudaic, deşi nu toţi se ocupă de implicaţiile făgăduinţei lui Isus în privinţa celui de-al patrulea potir. De ex. Beasley-Murray, *Jesus and the Kingdom of God,*

ce l-au răstignit, i-au împărţit hainele aruncând sorţi. Apoi s-au aşezat acolo să-l păzească. (Matei 27, 31—36)

Aceasta este relatarea lui Matei. Marcu spune acelaşi lucru, chiar mai apăsat: „îi dădeau vin amestecat cu smirnă, dar El nu a luat" (Marcu 15, 23). De ce?

Obiceiul iudaic de a le da vin muribunzilor

O explicaţie posibilă vine de la obiceiul iudaic din Antichitate de a-i da „vin" celui osândit la moarte. Acest obicei e menţionat în Talmud:

Când cineva e dus ca să fie dat morţii, i se dă un pahar cu vin ce conţine un grăunte de tămâie, ca să-i amorţească simţurile, căci este scris: „Daţi băuturi tari celui care piere şi vin celui cu sufletul amărât" (Proverbe 31, *6).* Şi am mai învăţat şi că femeile nobile din Ierusalim obişnuiau să-l dăruiască şi să-l aducă. (Talmudul babilonian, *Sanhedrin* 43A).

Două lucruri sunt interesante cu privire la această tradiţie. Mai întâi, ea explică de ce i s-a oferit vin lui Isus înainte de răstignire: era un gest de milostivire făcut pentru a-i amorţi simţurile înainte de groaznicele dureri ale morţii prin crucificare. Din această perspectivă, Isus nu a voit să bea pentru că nu voia să-şi atenueze durerea pătimirii. În al doilea rând, acest obicei ar explica şi felul în care Isus a putut lăsa neterminat Pastele, aşteptând să bea mai târziu din rodul viţei. Chiar făcând abstracţie de vreo preştiinţă a sa, cunoscând El obiceiul iudaic de a da vin osândiţilor la moarte — care pentru Talmud se înrădăcinează într-o poruncă biblică (Proverbe 31, *6)* — putea conta că va

262-263; Fitzmyer, *The Gospel According to Luke,* 2: 1390; Hermann Patsch, *Abendmahl und historischer Jesus* (Calwer, Stuttgart, 1972), 90-100.

avea parte de acelaşi gest de milostivire în clipele de pe urmă ale vieţii sale.

Oricum ar fi, când trecem de la purtarea crucii la clipele dinaintea morţii lui Isus, găsim ceva surprinzător. Găsim că, la sfârşitul sfârşitului, Isus *a băut*, de fapt, din „rodul vieţei". Şi Matei şi Marcu ne spun acest lucru când scriu că cineva din preajmă „a luat un burete, l-a umplut cu oţet şi, punându-l într-o trestie, i-a dat să bea" (Matei 27, 48; Marcu 15, 36). Însă cea mai amănunţită descriere a morţii lui Isus se găseşte în Evanghelia după Ioan. După Ioan, Isus nu doar a acceptat vinul celor executaţi, ci a şi *cerut* de băut în clipa dinaintea morţii:

După aceea, ştiind Isus că toate s-au săvârşit acum, ca să se împlinească Scriptura a zis: *„Mi-e sete"*. Era acolo un vas plin cu vin acru*; au pus în jurul unei

" „Vin acru": gr. *oxos,* „vin acrit", „oţet (evident, din vin)", apare în traducerile Evangheliei după Ioan ca „oţet". E vorba, de fapt, de

ramuri de isop un burete îmbibat cu vin şi l-au apropiat de gura lui. *Deci, când a luat vinul, Isus a zis: „S-a săvârşit"*. Şi, plecându-şi capul, şi-a dat duhul. (Ioan 19, 28-30)

Observaţi ce s-a întâmplat. Când Isus a zis „S-a săvârşit", nu se referea doar la viaţa sa ori la misiunea sa mesianică. Deoarece nu a spus acest lucru decât după ce i-a fost îndeplinită cererea de a i se da să bea. Nu l-a spus decât după ce „a luat vinul". De ce? Ce înseamnă aceasta? Din nou, când ne amintim de făgăduinţa lui Isus de la Cina cea de taină şi de rugăciunea sa cu privire la băutul „paharului" în Ghetsemani, înţelesul ultimului cuvânt al lui Isus devine limpede. Isus a băut într-adevăr al patrulea potir al

Paştelui iudaic. A terminat realmente Cina de pe urmă. Însă nu în Cenacol, ci pe cruce. A făcut aceasta în clipa morţii.

Jertfa cea nouă a Noului Paşte

Dacă această interpretare este corectă, sunt cel puţin trei implicaţii privind felul în care Isus pare să-şi fi înţeles propria moarte.

în primul rând, legându-se că nu va bea potirul din urmă al Cinei pascale, Isus şi-a prelungit ultimul ospăţ de Paşte pentru a include propria sa pătimire şi moarte. în felul acesta, Cina de pe urmă nu a fost doar o interpretare simbolică a felului în care avea să moară. A fost un semn profetic care i-a pus realmente în mişcare pătimirea şi moartea, un semn care nu era complet până ce viaţa lui nu ajungea la sfârşit.

băutura cu care îşi potoleau setea soldaţii romani, alcătuită din vin de calitate inferioară, sau acrit, amestecat cu apă; lat. *posca (n.t.)*.

în al doilea rând, rugându-se de trei ori în Ghetsemani să fie luat de la El „paharul", Isus *a dezvăluit că-şi* înţelegea moartea în termenii Jertfei pascale. Deoarece, când potirul de pe urmă al ospăţului avea să fie băut, jertfa sa avea să fie împlinită şi sângele său „vărsat" precum cel al mieilor de Paşte. Desigur, ordinea acestui nou Paşte este inversată. La vechiul Paşte, jertfirea mielului venea cea dintâi şi apoi îi era mâncată carnea. însă aici, întrucât Isus trebuia să instituie noul Paşte înainte de a muri, a anticipat-o atât ca gazdă a ospăţului, cât şi ca jertfă a lui.

în sfârşit, în al treilea rând şi cel mai important, aşteptând până în clipa morţii să bea al patrulea potir al Paştelui, Isus a *unit* Cina de pe urmă cu moartea sa pe cruce. Refuzând să bea din rodul viţei până în clipa

când şi-a dat ultima suflare, a alăturat dăruirea de sine sub forma pâinii şi vinului cu dăruirea de sine de pe Calvar. Ambele spuneau acelaşi lucru: „Acesta este trupul meu, dat pentru voi" (Luca 22,19). Ambele erau săvârşite „spre iertarea păcatelor" (Matei *26,* 28). Ambele erau săvârşite ca „răscumpărare pentru mulţi" (Marcu 10, 45). Pe scurt, *prin Cina de pe urmă, Isus a transformat Crucea într-un Paşte, iar prin Cruce, El a transformat Cina de pe urmă într-o jertfă.*

Această legătură dintre Cina de pe urmă şi Cruce — între Joia Sfântă şi Vinerea Mare — merită să fie meditată. Pentru majoritatea creştinilor, ideea că moartea lui Isus pe Cruce a fost o „jertfă" este de la sine înţeleasă, aproape banală. însă nu tot aşa era pentru trecătorul iudeu care se întâmplase să fie de faţă la răstignire. Nu putea vedea în ea decât încă o chinuitoare *execuţie* romană, nu o jertfă. Din perspectiva iudeului antic, pentru a fi vorba de o jertfă, trebuia să existe un *preot,* o *ofrandă,* o *liturgie.* Nimic din acestea nu era pe Calvar.

Ce i-a făcut atunci pe creştini să se refere la răstignire ca la o jertfă? Cina de pe urmă. Pentru că toate acestea — preotul, oferirea unui trup şi a unui sânge, liturgia — au existat la ultimul ospăţ pascal al lui Isus. După cum spune biblistul protestant A.E.J. Rawlinson[1] în analiza sa asupra Cinei celei de taină:

1 A.E.J. Rawlinson, „Corpus Christi", *in Mysterium Christi,* ed. G.K.A. Bell & A. Deissman (Longmans, Green & Co., London, 1930), 241, citat în Beasley-Murray, *Jesus and the Kingdom of God,* 258. Acelaşi lucru e arătat şi în Albert Vanhoye, S.J., *Old Testament Priests and the New Priest,* trad. J. Bernard Orchard, O.S.B. (St. Bede's, Petersham, Mass.,

Interpretând dinainte semnificaţia Pătimirii sale iminente, [Isus] o făcea să fie, pentru toate timpurile, ceea ce altfel nu ar fi fost: o jertfă pentru păcatele lumii. *Cina de pe urmă este aceea care face din Răstignire o jertfă*. Nu moartea pe Calvar în sine, ci moartea pe Calvar aşa cum o interpretează Cina de pe urmă, dând cheia de înţelegere a ei, este cea care constituie Jertfa Domnului.

Aceasta este una din marile „taine" ale Cinei de pe urmă, taină ce poate fi dezlegată doar printr-o studiere atentă a Paştelui. Când privim Cina şi Crucea prin prisma liturgiei iudaice, devine limpede că Isus *însuşi* a văzut ambele evenimente ca pe o unică jertfă. De aceea a unit oferirea trupului şi sângelui său în Cenacol cu oferirea trupului şi sângelui său pe lemnul Crucii. De aceea a instituit o nouă liturgie pascală, direct legată de moartea sa.

Deci, refuzând să bea ultimul potir de Paşte până în clipa morţii, Isus a adunat laolaltă tot ce avea să i se întâmple între

1986) 50. 53-54.

Joia Sfântă şi Vinerea Mare - trădarea, cina, agonia, pătimirea, moartea sa - şi le-a unit cu noul Paşte care avea să fie celebrat „în amintirea" sa. Prin urmare, Euharistia ca memorial al noului său Paşte nu numai că face prezente gesturile lui Isus de la Cină, dar face

prezentă şi jertfa lui Isus de pe Calvar

.RĂDĂCINILE IUDAICE ALE CREDINŢEI CREŞTINE

în anii din urmă, călătoresc mult prin ţară şi vorbesc despre temele din această carte. După conferinţe, cei care vin să discute cu mine au tot felul de reacţii. Câţiva au fost mişcaţi până la lacrimi, căci vedeau în rădăcinile iudaice ale Euharistiei un semn că mâna lui Dumnezeu lucrează cu adevărat în istorie, pregătind drumul pentru ceea ce va înfăptui prin noul exod al lui Mesia, care s-a petrecut deja. Alţii au observat că credinţa din tinereţe li s-a întărit şi li s-a adâncit, astfel că simt din nou îndemnul lăuntric de a face din Euharistie centrul vieţii lor. Alţii au fost frapaţi de gândul că misterul euharistie merge mult dincolo de spaţiul simbolic celebrat cu anumite ocazii în diferitele confesiuni creştine.

însă am parte întotdeauna de o reacţie anume, de o întrebare anume. Iarăşi şi iarăşi, lumea vine la mine şi mă întreabă: *„De ce n-am auzit până acum toate astea?* De ce n-am auzit mai mult despre Paşte, despre mană, despre Pâinea înfăţişării? Sunt cumva toate un fel de nouă descoperire biblică?"

Răspunsul vă poate surprinde. Destul de multe din cele spuse de mine până aici - aproape tot ce e mai important - a fost deja spus, mai mult sau mai puţin. Majoritatea ideilor din această carte nu sunt noi. De fapt, sunt foarte vechi. Şi nu numai că sunt vechi, dar sunt destul de la îndemână. Se găsesc în scrierile Noului Testament, în operele autorilor din Antichitatea

creştină cunoscuţi drept primii Părinţi ai Bisericii (din primele şapte secole ale erei creştine) şi chiar din învăţăturile oficiale ale Bisericii.

Cu alte cuvinte, una din îndatoririle teologului este să fie un bun hoţ - să „fure" din nesecatele comori ale tradiţiei iudaice şi creştine şi să folosească aceste bogăţii pentru a arunca lumină asupra înţelesului Scripturilor. Aşadar, în acest ultim capitol, mă voi opri câteva clipe ca să rezum ce am aflat despre Isus şi rădăcinile iudaice ale Euharistiei şi să arăt cum aceste legături între Vechiul şi Noul Testament nu sunt noutăţi exegetice, ci fac parte din tradiţia moştenită a credinţei creştine.

PASCHA ÎNSEAMNĂ PAŞTE

După cum am susţinut în toată această carte, Isus a privit Cina cea de taină ca pe un nou Paşte. Din perspectiva sa, nu era, prin urmare, o masă obişnuită. Nu era nici măcar un ospăţ de Paşte obişnuit. Isus ştia, asemenea altor evrei din vechime, că Scripturile au prevestit că, într-o bună zi, Dumnezeu avea să-şi izbăvească iarăşi poporul într-un nou exod. Şi cunoştea, probabil, tradiţia rabinică potrivit căreia Mesia avea să vină în noaptea de Paşte. Era, de bună seamă, convins că, pentru a exista un nou exod, trebuia să existe un nou Paşte. Şi tocmai acest lucru a decis să-l înfăptuiască la Cina de pe urmă.

Prin urmare, în acea noapte, Isus nu a sărbătorit doar Paştele iudaic. Ca mult aşteptatul Mesia al lui Israel, ca
Slujitorul pătimit or care avea să-şi dea viaţa pentru „mulţi" (Isaia 53,10-12), Isus a reconfigurat Pastele în jurul pătimirii sale. Refuzând să bea al patrulea potir

până în clipa morţii de pe Cruce, El a unit Cina de pe urmă cu jertfa propriei sale morţi. Iar poruncindu-le ucenicilor să repete cele făcute de El în Cenacol, a voit să perpetueze acest nou Paşte — jertfă şi ospăţ — prin veacuri. Prin aceste acţiuni, a pus în mişcare noul exod. De acum, nu mai contează carnea mielului de Paşte înjunghiat în Egipt, ci propriul său trup şi sânge care vor fi aduse jertfă pe cruce. Isus a acţionat ca gazdă a Paştelui mesianic, deoarece s-a văzut pe sine ca Mesia. S-a oferit ca jertfă, pentru că s-a văzut pe sine ca mielul de Paşte.

În cursul vieţii sale, Isus va fi văzut zeci de evrei executaţi pe cruce de către romani.[1] Ştia ce fel de moarte îi aştepta pe aceia care intrau în conflict cu autorităţile de la Ierusalim. Şi văzuse, probabil, mii de miei de Paşte scoşi din Templu pe cruci de lemn. Ce a făcut ca acest Paşte să fie diferit nu a fost faptul că a fost jertfit un miel. Asta se întâmpla în fiecare an. Ce a făcut ca acest Paşte să fie diferit nu a fost nici măcar faptul că cineva a fost executat. Şi asta se mai întâmplase. Ce a făcut ca acest Paşte să fie diferit a fost faptul că Isus s-a identificat *pe sine* ca „mielul fără meteahnă" a cărui viaţă va fi dată pentru a-i izbăvi pe alţii de moarte (Exod 12, l-6). El s-a identificat cu mielul lui Dumnezeu al cărui „trup" trebuie jertfit *şi mâncat* „pentru viaţa lumii" (Ioan *6,* 51).

în final, faptul că Isus s-a identificat drept noul Miel pascal este unica explicaţie plauzibilă din punct de vedere istoric pentru ceea ce le-a spus ucenicilor la

1 Vezi Martin Hengel, *Crucifixion* (Fortress, Philadelphia, 1977).

Cină. Căci El ştia foarte bine — ca orice evreu din Antichitate — că jertfa Paştelui nu se încheie cu moartea mielului. Se încheie cu un ospăţ sacru. Mielul trebuie *mâncat*. Nu doar un simbol al mielului, ci însăşi carnea lui. La urma urmelor, acesta este unicul mod în care evreul Isus le-ar fi putut spune celor doisprezece ucenici ai săi: „Luaţi, mâncaţi: acesta este trupul meu" (Matei 26, 26).

Noul Paşte în creştinismul antic

Faptul că Isus a înţeles Cina cea de taină ca pe un nou Paşte constituie cea mai bună explicaţie şi pentru faptul că primii scriitori creştini — şi din Noul Testament, şi din afara lui — vorbeau despre Euharistie în termeni de Paşte. Din punct de vedere istoric, ideea îşi avea rădăcinile în speranţa evreilor într-un Paşte mesianic şi în gesturile lui Isus însuşi. Oricum, primii creştini au luat-o şi i-au acordat un loc central în explicarea sensului şi misterului Euharistiei.

În Noul Testament, sunt câteva exemple-cheie. În ultima carte a Bibliei — Cartea Apocalipsei — Ioan îl vede pe Isus în ceruri. Ceea ce vede el însă nu este un om, ci *„un Miel,* stând în picioare ca înjunghiat" (Apocalipsa 5, *6).* Simbolismul vedeniei este puternic: misterul identităţii lui Isus este revelat în mielul ceresc de Paşte, care este şi răstignit („înjunghiat") şi înviat („în picioare"). Prin puterea „sângelui" acestui Miel, credincioşii sunt transformaţi în „împărăţie şi preoţi pentru Dumnezeul nostru", aşa cum israeliţii au fost chemaţi să fie „împărăţie de preoţi" în vremea exodului (Apocalipsa 5,10; Exod 19, *6).* Acest lucru sugerează puternic faptul că întreg cultul ceresc din jurul Mielului — pe care Ioan îl descrie amănunţit (Apocalipsa 4-5) -

nu este o celebrare liturgică oarecare, ci un Paşte ceresc.[1]

La fel de surprinzător, Sfântul Pavel leagă jertfa lui Cristos ca miel pascal de celebrarea unei noi „sărbători" a azimelor la creştini:

Oare nu ştiţi că puţină plămadă dospeşte tot aluatul? Curăţiţi-vă de plămada cea veche, ca să fiţi aluat nou, precum şi sunteţi, ca azimele, căci Pastele vostru, Cristos, a fost jertfit. De aceea, să prăznuim sărbătoarea nu cu plămada cea veche, nici cu plămada răutăţii şi a vicleşugului, ci cu azimele curăţiei şi ale adevărului. (1 Corinteni 5, 6b—8)

Amintiţi-vă că Pastele iudaic se putea celebra doar cu *pâine nedospită*. Pavel extrage implicaţiile morale ale identităţii lui Isus ca noul Miel pascal. Dacă Isus este noul Miel pascal, atunci creştinii trebuie să se pregătească să ţină noua „sărbătoare", sărbătoarea Euharistiei. Ei o fac nu curăţind plămada vechiului ritual de Paşte, ci curăţindu-şi inimile de ceea ce simboliza plămada: necurăţia păcatului. După cum evreii trebuiau să îndepărteze orice lucru dospit şi să postească înainte de a întâmpina Pastele (Mişnah, *Pesahim* 10, 1), la fel îşi îndeamnă Pavel destinatarii creştini să-şi cureţe inimile înainte de a primi Euharistia, ca nu cumva să profaneze trupul şi sângele lui Cristos, Pastele lor, şi astfel „să-şi mănânce şi să-şi bea" propria osândă (1 Corinteni 11, 27—28).

1 Vezi Scott Hahn, *The Lamb's Supper: The Mass as Heaven on Earth* (Doubleday, New York, 1998).

În afara Noului Testament, găsim ceva asemănător despre Paşte la primii Părinţi ai Bisericii. Sfântul Iustin Martirul a fost un filozof grec care s-a convertit la creştinism în secolul al II-lea d.Cr. în faimosul său dialog cu Tryphon, el afirmă: „Astfel, *taina mielului* pe care a poruncit Dumnezeu să-l jertfiţi de Paşte *era o imagine a lui Cristos*, cu sângele căruia, după cuvântul credinţei în El, se ung casele lor, adică voi înşivă, care credeţi în El" (*Dialogul cu iudeul Tryphon* LX)[1]. Origen, considerat de mulţi drept cel mai mare comentator biblic din vremea sa, a trăit în Alexandria Egiptului spre sfârşitul secolului al II-lea şi la începutul secolului al III-lea. În scrierile sale, el vorbeşte despre celebrarea noii sărbători a Paştelui: Unii obiectează că şi noi avem obiceiul să ţinem anumite zile — de pildă, ziua Domnului, Pregătirea, Paştele şi Cincizecimea... [însă] *cine socoteşte că „ Cristos, mielul nostru de Paşte a fost jertfit" (i Corinteni* 5, *y) ştie că este de datoria lui să ţină sărbătoarea mâncând carnea Cuvântului* şi astfel nu încetează niciodată să ţină sărbătoarea pascală. Deoarece *pascha* înseamnă „Trecere", el se străduieşte în toate gândurile, cuvintele şi faptele sale să treacă de la cele ale vieţii acesteia la Dumnezeu. Se zoreşte către cetatea lui Dumnezeu. (Origen, *Contra Celsum* 8, 22)[2]

1 Iustin Martirul, *Dialogul cu iudeul Tryphon,* în *Apologeţi de limbă greacă*, Bucureşti, 1980, 135.

2 Citat în Mike Aquilina, *The Mass of the Early Christians* (2007), 153.
" Catehismul Bisericii Catolice, Ed. Arhiepiscopiei Romano-Cato- lice de Bucureşti, 1993 (n.t.).

Prin cuvintele *„pascha* înseamnă Trecere", Origen intră în însuşi miezul tainei Euharistiei creştine. Din cauza poruncilor lui Dumnezeu, toţi creştinii au „datoria" de „a ţine sărbătoarea" Paştelui. însă cum fac ei aceasta? Nu mâncând carnea mielului, ci „mâncând carnea Cuvântului" — a Cuvântului dumnezeiesc care s-a făcut trup (Ioan 1,14). Prin noua sărbătoare pascală a Euharistiei, creştinul „trece" de la cele ale lumii acesteia la cele ale lui Dumnezeu.

Astfel, asemenea evreilor de pe vremea Templului, creştinii sunt pelerini care se îndreaptă spre Ierusalim. însă, în cazul noului Paşte, destinaţia nu mai este cetatea pământească, ci noul Ierusalim, cetatea cerească a lui Dumnezeu.

Noul Paşte astăzi

Istoria nu se termină cu scrierile Părinţilor Bisericii. Legătura tainică dintre Pastele iudaic şi Euharistia creştină nu a fost sesizată doar în cărţile creştinismului antic, pe care aproape nimeni nu le mai citeşte. Dimpotrivă, constituie o parte vitală a învăţăturii *vii* a Bisericii din zilele noastre, care îşi ia învăţăturile direct din Scripturi şi din Tradiţia apostolică creştină.

Aceste învăţături sunt strânse laolaltă, în chip remarcabil, în *Catehismul Bisericii Catolice*, publicat şi promulgat în 1992 de Papa Ioan Paul II (citat de acum înainte *CBC)**. Acest preţios giuvaier este o trecere în revistă a întregii credinţe creştine, plin de învăţăturile Bibliei şi ale primilor Părinţi ai Bisericii. În întreaga carte, Biserica foloseşte în mod repetat rădăcinile biblice şi iudaice ale credinţei creştine pentru a lumina misterul Euharistiei.

De pildă, când ajunge la tema Euharistiei, Catehismul arată că, la Cina cea de taină, Isus nu numai că a împlinit vechiul Paşte iudaic, ci a şi anticipat noul Paşte pe care avea să-l realizeze prin pătimirea şi moartea sa:

Isus a ales timpul Paştelui ca să împlinească ceea ce vestise la Cafarnaum: să dea ucenicilor Trupul şi Sângele său [...]. *Celebrând Cina cea de Taină cu apostolii săi în cadrul ospăţului pascal, Isus a dat Paştelui ebraic sensul lui definitiv.* într-adevăr, trecerea lui Isus la Tatăl prin moartea şi învierea sa, *Noul Paşte,* este anticipată în Cina cea de Taină şi celebrată în Euharistie, care desăvârşeşte Pastele iudaic şi anticipează Paştele final al Bisericii în slava împărăţiei. (*CBC* 1339-1340)

Iată cât e de limpede. Ceea ce mi-a luat mie ani de zile ca să-mi dau seama, Biserica declară într-un mod lapidar: moartea, învierea şi înălţarea lui Isus nu sunt nimic altceva decât un „nou Paşte". La Cina de pe urmă, Isus îi face pe ucenicii săi „părtaşi la Paştele său" *{CBC* 1337). Mai mult, întrucât „Euharistia este memorialul Paştelui lui Cristos" *{CBC* 1362), ea nu doar comemorează moartea şi învierea lui Isus, ci face din acel eveniment o realitate prezentă. „Când Biserica celebrează Euharistia, ea reaminteşte Paştele lui Cristos, şi acesta devine prezent: jertfa pe care Cristos a oferit-o pe Cruce o dată pentru totdeauna rămâne mereu actuală" *(CBC* 1364).

în mod fascinant, Catehismul recunoaşte chiar legătura dintre cel de-al treilea potir al Paştelui iudaic, potirul de la Cina de pe urmă, potirul din Ghetsemani şi „potirul" băut de Isus pe cruce:

„Potirul binecuvântării" (1 Cor 10, 16) de la sfârşitul ospăţului pascal al evreilor adaugă bucuriei festive a vinului o dimensiune eshatologică, aceea a aşteptării mesianice a refacerii Ierusalimului. Isus şi-a instituit Euharistia dând un sens nou şi definitiv binecuvântării pâinii şi potirului. *{CBC* 1334)

Potirul Noului Legământ, pe care l-a anticipat la Cina cea de taină oferindu-se pe sine însuşi, Isus îl acceptă apoi din mâinile Tatălui în agonia din Ghetsemani făcându-se „ascultător până la moarte". Isus se roagă: „Tată, de este cu putinţă, treacă de la mine paharul acesta..." *{CBC* 612)

Dorinţa de a îmbrăţişa planul de iubire răscumpărătoare al Tatălui său însufleţeşte întreaga viaţă a lui Isus, căci patima sa răscumpărătoare este raţiunea de afla întrupării: „Ce să spun: Tată, izbăveşte-mă de ceasul acesta? [...] Nu voi bea, oare, paharul pe care mi l-a dat Tatăl?" Şi iarăşi, pe Cruce, înainte de „s-a săvârşit", El spune: „Mi-e sete". (CSC 608)

Desigur, în aceste pasaje, Catehismul nu merge până la a identifica vinul acru băut de Isus pe Cruce drept al patrulea potir al Paştelui iudaic. Cu toate acestea, vede în cuvintele de pe urmă ale lui Isus încheierea gestului său de a bea „potirul" răscumpărării cu privire la care se rugase în Ghetse- mani şi pe care îl „anticipase" la Cină.

Cu ani în urmă, înainte de a începe să lucrez la această carte, trebuie să mărturisesc că nu m-am gândit niciodată cu adevărat la Cina cea de taină ca la un nou Paşte. Nu ştiu *de ce* nu m-am gândit niciodată la ea astfel. Ştiam că Isus a celebrat Cina în timpul Paştelui şi ştiam că, într-un sens, aceea a fost prima „Liturghie". Dar n-am pus lucrurile cap la cap. N-am făcut

legăturile. Ce pot spune acum este că neştiinţa mea nu era din pricină că ideea s-ar fi pierdut în nisipurile trecătoare ale timpului. Dimpotrivă, Noul Testament, Părinţii Bisericii şi învăţătura de astăzi a Bisericii o arată foarte clar. Cina cea de taină - şi, prin extensie, Euharistia creştină — nu sunt altceva decât noul Paşte al lui Cristos, noul Paşte al lui Mesia.

MANA CA PREFIGURARE

După cum am văzut în capitolul al patrulea, „Mana lui Mesia", Isus a vorbit despre darul pe care avea să-l facă la Cina de pe urmă ca despre noua mană din ceruri. Într-un anume sens, mana e chiar mai importantă decât Paştele. Dacă vrem cu adevărat să dezlegăm taina Cinei de pe urmă, trebuie să înţelegem că Isus nu numai că a privit Euharistia ca pe un ospăţ de Paşte foarte special. A privit-o ca pe un *miracol*. A socotit-o supranaturală.

Ca evreu din secolul I, Isus ştia preabine că, în Vechiul Testament, mana nu era o pâine obişnuită. Era „pâine din ceruri" (Exod 16, 4). Mana începuse ca un miracol, când Dumnezeu a dat ploaie de „pâine" şi „carne" din ceruri, în timpul exodului. Mana s-a şi terminat cu un miracol, când s-a oprit în chip misterios după ce israeliţii au ajuns în pământul făgăduinţei. Cu alte cuvinte, ca orice evreu din Antichitate, Isus ştia că Biblia vorbeşte despre mană ca despre o realitate cerească. Nu era o hrană obişnuită; era „pâinea îngerilor" (Psalmul 78, 25).

Şi, cunoscând bine tradiţia iudaică antică, Isus mai ştia şi că unii evrei credeau că mana a existat în ceruri încă de la începutul lumii. Ştia că unii cred că mana încă mai există în Templul ceresc. În sfârşit, mai ştia şi că - aşa cum conaţionalii i-au reamintit pe când îi

învăţa la Cafarnaum — atunci când avea să vină Mesia, el avea să aducă din nou pe pământ „comoara manei" (2 Baruh 29, 8). Mana lui Moise avea să fie întrecută de mana lui Mesia.

Ştiind toate acestea, când a ales, în mod voit, să identifice Euharistia cu mana cea nouă din cereuri, Isus a revelat şi faptul că o socoteşte miraculoasă. Euharistia avea să fie „pâinea supranaturală" a noului exod şi i-a învăţat pe ucenici s-o ceară în rugăciune în fiecare zi (Matei *6,*13; Luca 11, 3). Spre deosebire de vechea mană, care împărtăşea doar viaţă naturală, această nouă mană avea să dăruiască viaţă supranaturală: „cine va mânca din pâinea aceasta va trăi în veci" (Ioan *6,* 58). Vechea mană fusese o pregustare miraculoasă a Pământului Făgăduinţei. Mana cea nouă a Euharistiei avea să fie o pregustare a învierii trupurilor. De aceea Isus le-a spus ucenicilor că trebuie s-o mănânce ca să fie „înviaţi" în ziua de apoi. Dacă vor să primească „viaţa" învierii trupeşti, trebuie să mănânce hrana miraculoasă a învierii. Dacă vor să intre în noul Pământ al Făgăduinţei, în noua creaţie (pe care rabinii o numeau „lumea ce va să vină"), trebuiau să mănânce hrana noii creaţii (ceea ce rabinii numeau „pâinea lumii ce va să vină" - *Genesis Rabbah* 82, 8). Iar lumea viitoare nu era simplu simbol; era reală.

Dacă există cumva îndoieli în această privinţă, este important să ne amintim că Isus săvârşise minuni mai înainte. În timpul vieţii sale publice, a făcut-o de multe ori: a vindecat bolnavi, a înviat morţi. Şi, cum am arătat la capitolul 4, a hrănit cinci mii de bărbaţi în pustiu cu pâine înmulţită în chip miraculos. Conform Evangheliei după Ioan, acest lucru s-a întâmplat cu

aproape un an înainte de pătimirea şi moartea lui Isus, primăvara, în preajma sărbătorii Paştelui (loan *6,* 4). În mod semnificativ, hrănirea celor cinci mii în pustiu nu a privit doar în urmă către mana lui Moise, ci a şi anticipat ceea ce avea să facă Isus la Cina cea de taină[1]. Comparaţi cele două evenimente din Evanghelii:

Hrănirea celor cinci mii	*Cina cea de taină*
1.	S-a petrecut seara
1. S-a petrecut seara	
2. Oamenii	2. Isus şi ucenicii şedeau
„culcaţi" şedeau „culcaţi"	
3.	Isus a luat cinci pâini
3. Isus a luat pâine	
4. Isus a rostit binecuvântarea	
5. Isus a frânt pâinea	
6. Isus „a adus mulţumire *(eucharistesas)*	
7. Isus a dat-o ucenicilor (Marcu 6, 35—44; Ioan *6,* 11)	

Este oare una dintre cele două o minune, şi cealaltă doar o acţiune simbolică? Sau sunt *ambele* minuni — una arătând spre cealaltă? Eu aşa cred. Cred că miraculoasa „aducere de mulţumire" (*eucharistia)* când i-a hrănit pe cei cinci mii (Ioan *6,* 11) arată spre miraculoasa „aducere de mulţumire" de la Cina cea de taină (Marcu 14, 23). Şi evangheliştii ştiau acest lucru. De aceea au subliniat paralelele dintre cele două. La

1 Vezi Graham H. Twelftree, *Jesus the Miracle Worker* (Inter- Varsity, Downers Grove, 111., 1999), 319; W.D. Davies and Dale C. Allison, Jr. *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel According to Saint Matthew,* 3 vol. (T & T Clark, Edinburgh, 1988, 1991,1997), 2: 418.

hrănirea celor cinci mii, Isus a săvârşit un semn că noua mană era pe punctul să vină. La Cina cea de taină, ea a venit.

4. Isus a rostit binecuvântarea
5. Isus a frânt pâinea
6. Isus „a adus mulţumire" *(eucharistesas)*
7. Isus a dat-o ucenicilor (Marcu 14, 17—25)

Pe scurt, exista, mai presus de toate, un motiv pentru care Isus evreul putea considera Euharistia drept noua mană din ceruri. În ochii săi, Cina de pe urmă nu era doar o jertfă de Paşte; era un miracol al noului şi mai marelui exod. La acea Cină de pe urmă, Isus a transformat, în chip miraculos, pâinea şi vinul în trupul şi sângele său. În felul acesta, i-a făcut părtaşi pe ucenici şi la moartea sa trupească, şi la învierea sa trupească. Astfel, le-a dat ucenicilor săi „pâinea supranaturală" care avea să-i susţină în fiecare zi în călătoria lor spre noul pământ al făgăduinţei, spre noua creaţie; le-a dat o pregustare a realităţii vieţii din lumea ce va să vină.

Noua mană în creştinismul antic

Din nou, când ne întoarcem la scrierile Noului Testament şi la primii Părinţi ai Bisericii, găsim, şi aici, Euharistia privită ca desăvârşire a străvechiului miracol al manei din ceruri.

Pentru a doua oară, cei doi martori neotestamentari se vădesc a fi Apostolul Pavel şi Cartea Apocalipsei. La începutul acesteia din urmă, Duhul lui Dumnezeu îi spune vizionarului să încurajeze una dintre Biserici cu cuvintele: „Cel care are urechi să audă ceea ce Duhul spune Bisericilor! Biruitorului îi voi da din mana cea ascunsă" (Apocalipsa 2, 17). Deşi comentatorii mai dezbat şi astăzi la ce se referă aceasta

exact, unii văd aici o referire la Euharistie, pe care Ioan o asemuieşte cu mana din Vechiul Testament care era „ascunsă" în Cort (Exod 16, 32-36).[1]

În prima epistolă a lui Pavel către corinteni, nu e însă nici o ambiguitate. Acolo, el începe o lungă discuţie despre Euharistia creştină (capitolele 11—12), pornind de la miracolul manei din pustiu:

Nu vreau să nu ştiţi, fraţilor, că părinţii noştri au fost toţi sub nor şi că toţi au trecut prin mare. Şi toţi, întru Moise, au fost botezaţi în nor şi în mare şi *toţi au mâncat aceeaşi mâncare spirituală; şi toţi au băut aceeaşi băutură spirituală*. (1 Corinteni 10, i-4a)

Mesajul lui Pavel către corinteni e limpede: nu faceţi ca generaţia din pustiu de pe vremea exodului, dintre care mulţi au murit fiindcă au dispreţuit mana ca pe o „hrană sărăcăcioasă" (i Corinteni io, 6-13; *cf.* Numeri 21, 4-9). Dimpotrivă, creştinii trebuie să recunoască şi să respecte hrana şi băutura supranaturală din Euharistie. De aceea, Pavel trece direct de la mană la îndemnul euharistie: „Potirul binecuvântării, pe care-l binecuvântăm, nu este oare împărtăşire cu sângele lui Cristos? Pâinea pe care o frângem nu este oare împărtăşire cu trupul lui Cristos?" (1 Corinteni 10,16). Noua hrană spirituală a noului exod este mana cea nouă a trupului lui Cristos.

Scriitorii creştini din Antichitate au înţeles şi ei bine aceste legături: ei au folosit tocmai aceste pasaje din Noul Testament, pe lângă predica lui Isus din

1 Vezi Michael Barber, *Coming Soon: Unlocking the Book of Revelation* (Emmaus Road, Steubenville, Ohio, 2005), 65; David E. Aune, *Revelation*, 3 vol. (Word Biblical Commentary 52; Word Books, Dallas, 1997), 189.

Cafarnaum (Ioan 6), ca să arate că Cristos, prezent în Euharistie, este noua mană din ceruri. De exemplu, Origen spune despre peregrinarea poporului lui Israel prin pustiu: „Atunci, în asemănare, mana a fost hrană. Acum, în realitate, trupul Cuvântului lui Dumnezeu este adevărată hrană. Aşa cum spune El însuşi: «Trupul meu este adevărată mâncare şi sângele meu, adevărată băutură»" (*Despre Numeri* 7, 2).[1]

Şi mai explicite sunt comentariile lui Tyconius (cca 330—390 d.Cr.), teolog şi exeget biblic laic din Africa de Nord, care scrie în comentariul său la Apocalipsă

:„Biruitorului îi voi da din mana cea ascunsă" (Apocalipsa 2,17). Această mană e Pâinea nevăzută care a coborât din ceruri, care s-a făcut om pentru ca „omul să mănânce pâinea îngerilor" (Psalmul 78, 25). Iar

1 Citat în Aquilina, *The Mass of the Early Christians*, 147-148.

prefigurarea este mana dată în pustiu. *Despre cei care au mâncat acea pâine, Domnul a zis că au murit pentru că, rămânând necredincioşi, nu au mâncat din mana ascunsă şi pur spirituală prin care Cristos dăruieşte nemurirea celor care cred.* Căci El a spus: „De nu veţi mânca trupul Fiului Omului şi de nu veţi bea sângele lui, nu veţi avea viaţă veşnică în voi" (Ioan *6*, 53). Căci, într-adevăr, toţi cei care au fost atunci în stare să mănânce în mod spiritual, cum au fost Moise şi ceilalţi, s-au învrednicit să dobândească această nemurire. După cum ne învaţă Apostolul: „Au mâncat aceeaşi mâncare spirituală" (1 Corinteni 10, 3). (Tyco- nius, *Comentariu la Apocalipsa* 2, 17)[1]

În acest pasaj, Tyconius ţese laolaltă toate referirile la mană din Noul Testament. Făcând aceasta, el dovedeşte o perspectivă foarte înaltă asupra Euharistiei creştine: ea este mana cea ascunsă din Apocalipsă, Pâinea cerească „făcută om". Prin această mană ascunsă, Isus oferă nemurirea acelora care o primesc cu vrednicie.

În lumina acestor mărturii, nu e de mirare că Sfântul Augustin, marele episcop şi teolog african de la sfârşitul secolului al IV-lea şi începutul secolului al V-lea, avea să scrie în omiliile sale despre Evanghelia lui Ioan:

„Mana a coborât şi ea din ceruri; însă *mana era o umbră, iar aici este adevărul* „De va mânca cineva din Pâinea aceasta, va trăi în veci. Iar Pâinea pe care o voi

1 Apud William C. Weinrich, *Revelation* (Ancient Christian Commentary on Scripture, New Testament XII; InterVarsity, Downers Grove, 111., 2005), 31-32.

da Eu este trupul meu, pentru viaţa lumii." *(Trac- tatus in Ioannis Ev.* 26, 13)[1]

Pentru Augustin, misterul euharistie era atât de real, încât îi îndemna pe creştini să-i aducă închinarea datorată numai lui Dumnezeu: „Nimeni nu mănâncă din acest Trup dacă mai întâi nu i se închină... şi păcătuim dacă nu ne închinăm lui" (.*Enarrationes in Psalmos* 98, 9)[2].

Mana cea nouă astăzi

Încă o dată, când ne întoarcem la învăţătura de azi a Bisericii, aflăm o continuitate perfectă atât cu Scripturile Noului Testament, cât şi cu mărturia primilor Părinţi ai Bisericii.

Când discută rădăcinile iudaice ale cultului creştin, Catehismul spune explicit că mana de pe timpul exodului din Egipt arată spre pâinea miraculoasă a Cinei de pe urmă: *„Mana din pustiu prefigura Euharistia,* «adevărata Pâine din cer»" *(CBC*1094). Iar în sprijinul acestei învăţături, Catehismul citează predica lui Isus din sinagoga de la Cafar- naum despre Pâinea vieţii (Ioan *6,* 32) şi pasajele în care Apostolul Pavel se referă la hrana şi băutura „supranaturală" pe care le-au cunoscut cei din generaţia pustiului (1 Corinteni 10, l-6).

Ba chiar Catehismul merge până la a spune că, în Rugăciunea *Tatăl nostru,* atunci când Isus îi învaţă pe ucenici să spună „Pâinea noastră *epiousion* dă-ne-o nouă astăzi", El îi învaţă să se roage pentru pâinea

1 Apud O'Connor, *The Hidden Manna,* 65.

2 Apud O'Connor, *The Hidden Manna,* 58.

suprasubstanţială a Euharistiei. Deşi recunoaşte că aceste cuvinte ale lui Isus mai pot fi înţelese şi în alte feluri, iată ce spune despre sensul literal al rugăciunii:

Cuvântul *epiousios* nu mai apare în altă parte în Noul

Testament. Luat în sens temporal, el este o reluare

pedagogică a lui „astăzi", pentru a ne întări într-o

încredere „fără rezerve". Luat în sens calitativ, el înseamnă „ceea ce este necesar pentru viaţă" [...]. *Luat literalmente (epi-ousios:* „supra-substanţial"), *el desemnează direct Pâinea Vieţii, Trupul lui Cristos, „leacul nemuririi", fără de care nu avem Viaţa în noi. (CBC* 2837)

Am şi acum o amintire foarte vie despre prima dată când am citit aceste rânduri. Tocmai petrecusem ceasuri fără număr cercetând sensul cuvântului grecesc *epiousios* şi ajunsesem la concluzia că traducerea lui cea mai literală este, de fapt, „suprasubstanţial" (sau „supranatural"). Eram sigur că făcusem „o descoperire" pentru care aveam să fiu considerat o minte strălucită. Şi apoi, în timp ce citeam comentariul Catehismului la Rugăciunea domnească, ce găsesc? Ideea mea cea „nouă" afirmată în treacăt drept ceva de la sine înţeles!

Nu mai este nevoie s-o spun: nu mi-am mai publicat defel descoperirea, dar am primit o lecţie foarte valoroasă: când e vorba de bogăţia tradiţiei creştine, multe dintre intuiţiile ei profunde cu privire la Biblie nu s-au pierdut, ci doar sunt trecute cu vederea de aceia dintre noi care nu ajung să le cunoască. Ele se află acolo, aşteptând să fie redescoperite.

Cea de a treia cheie pentru a descoperi taina Cinei de pe urmă nu este nicidecum cea mai puţin importantă: Isus a privit Euharistia pe care o instituia şi drept noua „Pâine a Prezenţei". Această imagine din urmă, deşi cel mai puţin cunoscută dintre cele trei, ne învaţă ceva foarte important. Ne arată că Isus nu numai că a privit pâinea pe care avea s-o dea ucenicilor ca pe un semn a *ceva* - noul exod, noul Paşte, sau miracolul manei. A privit-o şi ca semn al *Cuiva*. *A* privit-o ca semn al *prezenţei sale personale*. Prin această pâine, noua Pâine a Prezenţei, El le-a dat celor doisprezece apostoli o expresie a iubirii sale pentru ei, pentru poporul lui Israel şi pentru „cei mulţi" pentru care avea să moară pe cruce (Marcu io, 45).

Isus cunoştea, cu siguranţă, Scripturile şi ştia cât de importantă era Pâinea Prezenţei în timpul celui dintâi exod. Ştia că pâinea era ţinută în Cortul lui Moise, în faţa Chivotului Legământului, alături de Sfeşnicul de aur. Ştia că era alcătuită şi din pâine, şi din vin şi că era adusă în fiecare săptămână ca jertfă nesângeroasă de sabat. Ştia că putea fi mâncată doar de preoţi şi că era singura jertfă pe care Pentateuhul o numeşte „legământ veşnic". Ştia că nu e doar „Pâinea înfăţişării", ci şi Pâinea Feţei — semn al prezenţei lui Dumnezeu, „Faţa" lui Dumnezeu, pe pământ.

Ca evreu din secolul I, Isus cunoştea, desigur, tradiţia conform căreia Melchisedec - cel dintâi om pe care Biblia îl numeşte „preot" — adusese şi el ca jertfă Pâinea şi Vinul Prezenţei. Şi-i va fi auzit pe preoţii evrei din vremea sa povestind despre Pâinea miraculoasă a înfăţişării. Şi, întrucât fusese de multe ori la Ierusalim de sărbători, ştia, desigur, că preoţii de la Templu ridicau Pâinea înfăţişării spre a fi văzută de pelerini şi

strigau: „Iată iubirea lui Dumnezeu pentru voi!" Ştia că astfel ei împlineau porunca Domnului ca israeliţii „să vadă faţa Domnului de trei ori pe an" (Exod 34, 23; 23,17)* şi că puneau pe ea tămâie ca „aducere aminte" înaintea Domnului (Levitic 24, 7).

" Majoritatea traducerilor au un text cu sensul „să se înfăţişeze Domnului..."; însă Traduction Oecuménique de la Bible are „viendront voir la Face du Maître... " („vor veni să vadă Faţa Stăpânului"),

în lumina acestor lucruri, nu e de mirare că, atunci când Isus a voit să le lase ucenicilor un semn vizibil al prezenţei sale, a ales pâinea şi vinul. Când a voit să le lase o jertfă de adus „în amintirea" sa (I Corinteni II, 24—25), a folosit aceleaşi elemente pe care le folosiseră preoţii în Cortul lui Moise. Când a voit să le dea un semn al noului „legământ" din noul exod — un semn al iubirii sale pentru ei şi pentru „cei mulţi" pentru care avea să moară — le-a dat Pâinea şi Vinul Prezenţei sale. Prin aceasta le-a spus lor, şi tuturor celor pentru care a murit: „Iată iubirea lui Dumnezeu - iată iubirea mea - pentru voi".

Pâinea Prezenţei în creştinismul antic

Potrivit naturii sale oarecum misterioase, Pâinea înfăţişării, a Prezenţei este menţionată doar de două ori în scrierile Noului Testament. Am vorbit deja de una dintre menţionări: în disputa lui Isus cu fariseii care le reproşau ucenicilor că au smuls spice sâmbăta (Matei 12, 1—8; Marcu 2, 23—28; Luca *6,* 1—5). A doua este doar o referire fugară în Epistola către evrei, când este descris sanctuarul pământesc al Cortului lui Moise (Evrei 9, 1—3).

însă în scrierile Părinţilor Bisericii găsim câteva referiri la Pâinea înfăţişării care o leagă direct de

Euharistia creştină şi de „memorialul" morţii lui Isus întemeiat de El la Cină.

cu explicaţia, în nota la Ex 23, 17: „ Ici, comme en Ex 34, 23-24; Dt 16, 16; Ps 42, 3, l'hébreu et le grec ont atténué l'anthropomorphisme en lisant le verbe au passif: *être vu devant la face de Dieu*“ („Aici, ca şi în Ex 34, 23-24; Dt 16,16; Ps 42, 3, ebraica şi greaca au atenuat antropomorfismul

citind verbul la pasiv: *să fie văzut în faţa lui Dumnezeu").* Într-adevăr, în TM vocalizarea verbului este cea de pasiv, dar înaintea expresiei „faţa Stăpânului" a fost păstrată marca acuzativului (n.t.)

.Din nou, Origen nu ne dezamăgeşte cu pătrunderea sa în profunzimea Vechiului Testament. Comentând Cartea Levi- ticului, el scrie:

Se dă precept să fie puse înainte douăsprezece pâini, în privirea Domnului, fără încetare, ca amintirea celor douăsprezece triburi să fie mereu înaintea lui, astfel încât să se arate că prin acestea se face pentru fiecare din triburi o rugă şi o implorare. [...] Dacă însă acestea sunt referite la măreţia tainei, vei descoperi că această amintire are efectul unei uriaşe împăcări. Dacă te întorci la Pâinea „care coboară din cer şi dă viaţă lumii" (Ioan *6,* 33), acea Pâine a a punerii înainte „pe care Dumnezeu a rânduit-o împăcare prin credinţă întru sângele lui" (Romani 3, 25), şi dacă priveşti spre acea amintire despre care Domnul spune„Aceasta să o faceţi în amintirea mea!" (1 Corinteni 11, 25), vei descoperi că doar această „amintire" îl face pe Dumnezeu binevoitor faţă de oameni. Prin urmare, dacă te vei gândi cu mai multă luare aminte la tainele bisericeşti, vei descoperi în cele scrise în Lege imaginea formată dinainte a adevărului viitor. (Origen, *Despre Levitic* 13)[1]

Vorbind despre „tainele" (*mysteria*) Bisericii, Origen foloseşte un cuvânt grecesc pentru ceea ce creştinii de rit latin de astăzi numesc „sacramente". Astfel, el ne învaţă ceva foarte important: ceremoniile şi jertfele Vechiului Testament nu au fost doar felul în care Dumnezeu voia să primească închinare de la poporul lui Israel. Ele erau şi semne ce indicau epoca mesianică,

1 Origen, *Omilii şi adnotări la* Levitic. Studiu introductiv, traducere şi note de Adrian Muraru, Polirom, 2006.

„imagini" ale „adevărului viitor" al tainei pe care Isus avea să o instituie la Cina de pe urmă.

Cu alte cuvinte, pentru Origen, Pâinea înfăţişării a fost iniţial o „amintire" a celor douăsprezece triburi ale lui Israel. Dar a fost şi un semn care trimitea mai departe. A fost o imagine, instituită de Dumnezeu, a viitorului adevăr a ceea ce avea să înfăptuiască Mesia când avea să instituie pâinea şi vinul propriei sale prezenţe, poruncindu-le celor doisprezece apostoli să ofere această pâine şi acest vin „în amintirea *mea*".

Cuvintele sfântului Chirii, episcop al Ierusalimului în secolul al IV-lea d.Cr., sunt şi mai puternice. În învăţăturile pe care le dădea celor ce primeau iniţierea creştină — cate- humenilor -, el foloseşte Pâinea înfăţişării din Vechiul Testament pentru a lumina misterul unei prezenţe în Euharistie care nu poate fi numită decât reală:

în Vechiul Testament erau Pâinile punerii-înainte [Pâinea Prezenţei]; dar acelea, pentru că aparţineau Vechiului Testament, au luat sfârşit. în Noul Testament avem pâine cerească şi pahar al mântuirii care sfinţesc sufletul şi trupul. Căci, după cum pâinea este pentru trup, tot aşa şi Cuvântul este potrivit sufletului. *Nu te uita deci la pâine şi la vin ca la pâine şi vin obişnuite. Ele, potrivit hotărârii Stăpânului, sunt trup şi sânge al lui Cristos.* Chiar dacă simţirea te îndeamnă să gândeşti aşa, totuşi credinţa să-ţi dea certitudinea faptului. Să nu judeci taina după gustare, ci neîndoielnic încredinţează-te prin credinţă că ai fost învrednicit de trupul şi sângele lui Cristos. Odată ce ai aflat şi ai fost încredinţat că pâinea ce se vede nu este pâine, chiar dacă o simţim pâine la gust, ci trupul lui Cristos, că vinul ce se vede nu este vin, chiar dacă gustul

aşa ne spune, ci sângele lui Cristos [...], când te împărtăşeşti cu pâinea cea duhovnicească, întăreşte-ţi inima şi veseleşte-ţi faţa sufletului tău. (Chirii al Ierusalimului, *Cateheze mistagogice* 4, **5-6. 9)**[1]

Putea Chirii să vorbească mai clar de atât? Iată, formulat pe scurt, întregul mister al prezenţei reale a lui Isus în Euharistie. Odată cu distrugerea Templului, s-a sfârşit cu Pâinea înfăţişării din Vechiul Legământ. însă acum, în Euharistie, noua pâine şi noul vin sunt ceva cu mult mai important. Sunt trupul şi sângele lui Mesia — cu adevărat prezent — sub aparenţele pâinii şi vinului. Pentru Chirii, această schimbare este completă: după celebrarea Euharistiei creştine, pâinea vizibilă a Euharistiei nu mai e pâine, iar vinul vizibil nu mai e vin: ambele au devenit trupul şi sângele lui Isus.[2]

Pâinea înfăţişării astăzi

Catehismul Bisericii Catolice nu leagă explicit Pâinea înfăţişării din Vechiul Testament de Euharistie. O menţionează doar în trecere, vorbind de cultul adus la Templu de către israeliţi *{CBC* 2581).

Dar e important faptul că Biserica, explicând misterul Euharistiei, vorbeşte despre *prezenţa* reală a lui Isus.

1 Sfântul Chirii al Ierusalimului, *Cateheze,* ed. IBMBOR, 2003, 356. 358.

2 Marele patrolog Johannes Quasten spune că, pentru Chirii, „Prezenţa reală se înfăptuieşte printr-o schimbare a substanţei elementelor, şi astfel el este cel dintâi teolog care interpretează această transformare în sens de

într-adevăr, această învăţătură se află în miezul credinţei catolice:
în Preasfântul Sacrament al Euharistiei sunt „conţinute cu adevărat, în mod real şi substanţial, Trupul şi Sângele împreună cu sufletul şi dumnezeirea Domnului nostru Isus Cristos şi deci Cristos întreg". *Această prezenţă o numim reală* [...], pentru că este substanţială şi pentru că, prin ea, Cristos, Dumnezeu şi om, se face prezent în întregime. Cristos devine prezent în acest sacrament prin preschimbarea pâinii şi vinului în Trupul şi Sângele său. (CZ?C 1374-1375)

Ca şi Isus, Biserica ne învaţă că prima Euharistie — şi fiecare dintre ele, de atunci - nu a fost doar un semn: a fost şi un miracol. Tocmai datorită acestei credinţe în natura miraculoasă a Euharistiei, Biserica consideră că nu oricine are puterea de a transforma pâinea şi vinul în trupul şi sângele lui Isus, ci doar preotul hirotonit în mod valid. Şi, în virtutea acestei credinţe în prezenţa reală a lui Cristos - trup, sânge, suflet şi dumnezeire -, Biserica nu doar venerează Euharistia, ci îi aduce închinarea datorată numai lui Dumnezeu (*cf.* CSC 1378).în cele din urmă însă, închinarea adusă de Biserică Euharistiei îşi poate avea rădăcinile în vechea practică şi credinţă iudaică. Amintiţi-vă că, pe vremea lui Isus, preoţii de la Templu ridicau Pâinea Prezenţei, astfel încât israeliţii să „vadă" Pâinea Feţei lui Dumnezeu. Şi Biserica ridică astăzi Euharistia pentru ca credincioşii să contemple chipul lui Mesia ascuns sub aparenţele pâinii şi vinului. în acelaşi fel, în

transsubstanţiere." Vezi Johannes Quasten, *Patrologi*, 3 voi. (Newman, Westminster, Md., 1960), 3: 375. Citat în O'Connor, *The Hidden Manna*, 30, n. 49.

vremea exodului din Egipt, preoţii israeliţi păstrau Pâinea Prezenţei în Cortul lui Moise şi, mai târziu, în Templu. La fel, şi Biserica Catolică păstrează acum noua pâine a prezenţei lui Isus în multele ei tabernacole de pe tot cuprinsul lumii[1].

Pe scurt, învăţând despre prezenţa reală a lui Isus în Euharistie, Biserica nu face decât să reafirme ceea ce creştinii cu dreaptă credinţă au crezut întotdeauna. Desigur, în vremurile de demult, la începuturi, erau unii care pretindeau că sunt creştini, precum vechii gnostici, dar refuzau să creadă în prezenţa reală a lui Isus. Pe la 107 d.Cr., Ignaţiu al Antio- hiei, episcop şi discipol al apostolului Ioan, îi denunţa pe aceia care îşi ziceau creştini, dar nu credeau în prezenţa reală. Despre gnostici, el a spus:

De Euharistie şi de rugăciune ei se depărtează, *pentru a nu mărturisi că Euharistia este trupul Mântuitorului nostru Isus Cristos*, trupul care a pătimit pentru păcatele noastre şi pe care Tatăl, cu bunătatea sa, l-a înviat. (Ignaţiu al Antiohiei, *Către Smirneni* 7, i)[2]

Pe de o parte, e uimitor că, încă în primele generaţii de după apostoli, Biserica trebuia să apere realitatea prezenţei lui Isus în Euharistie. Cum de s-au stricat atât de repede lucrurile? Pe de altă parte totuşi, nu e foarte surprinzător, când ne aducem aminte că şi

1 *Cf.* CBC 1378-1379.

2 Ignaţiu al Antiohiei, *Către Smirneni* , în *Scrierile Părinţilor Apostolici*, trad. D. Fecioru, ed. IBMBOR, Bucureşti 1979, 184.

unii dintre ucenicii lui Isus l-au părăsit din pricina dificultăţii acestei învăţături. Important este că, în puternică opoziţie cu gnosticii, Părinţii apostolici ai Bisericii şi urmaşii lor nu numai că au crezut în prezenţa reală a lui Isus în Euharistie, ci au şi recunoscut că a fost prefigurată în Vechiul Testament de Paşte, de mană şi de Pâinea înfăţişării.

Aşadar, dacă, asemenea multor oameni, nu aţi mai auzit până acum de rădăcinile iudaice ale Euharistiei, aceasta nu e din cauză că ar fi ceva nou. Nu e din cauză că autorii Noului Testament şi alţi creştini din Antichitate nu le cunoşteau. Le cunoşteau preabine. Şi, desigur, nu fiindcă Biserica nu mai propovăduieşte astăzi acest lucru. În orice caz, Biserica Catolică o face. Chiar când noi uităm, Biserica îşi aminteşte şi continuă să proclame vestea cea bună a tainei Euharistiei.

Şi ea spune chiar ceva mai mult. Căci, dacă toate acestea sunt adevărate — dacă Dumnezeu călăuzeşte istoria mântuirii încă de la început, dacă Isus a fost realmente Mesia cel aşteptat, iar Euharistia este cu adevărat trupul, sângele, sufletul şi dumnezeirea lui -, atunci putem spune împreună cu Biserica: Euharistia este *„izvorul şi culmea vieţii creştine" {CBC*1324). Ea este taina Dumnezeului făcut om, a Cuvântului făcut trup, prezent pentru noi - în clipa de faţă - nu doar cu dumnezeirea, ci şi cu omenirea sa. În frumoasele cuvinte ale imnului euharistie compus de Sfântul Toma de Aquino:

Adoro te devote, latens Deitas, Te ador, Isuse,

Dumnezeu ascuns, *Quae sub hisfiguris vere latitas;* în această taină nouă nepătruns;

Tibi se cor meum totum subicit, şi, plecând genunchii
înaintea ta,
Quia te contemplans, totum deficit, recunosc ce-adâncă-i
neputinţa mea. *Visus, tactus, gustus in tefallitur,*
Simţurile mele nu te pot afla:
Sed auditu solo tuto creditur; numai prin credinţă
văd prezenţa ta;
Credo quidquid dixit Dei Filius, cred tot ce ai spus tu,
Fiule-ntrupat,
Nil hoc verbo veritatis verius. nu-i cuvânt pe lume
mai adevărat.

[1]PE DRUMUL SPRE EMAUS

Având în minte toate acestea, ne putem sfârşi călătoria punând o ultimă întrebare, folosind o ultimă cheie pentru dezlegarea misterului Euharistiei. întrebarea este: Isus a socotit că-şi dăruieşte, cu adevărat, ucenicilor trupul şi sângele la Cina cea de taină; însă cum se gândea El oare să le dăruiască şi altora? Doar doisprezece ucenici erau de faţă la Cină. Dar Isus a zis că sângele său se varsă „pentru *mulţi*" (Matei 26, 28). în ce fel se gândea Isus că aveau să ia parte la Euharistie aceştia mulţi?

Speranţa iudaică în înviere

Răspunsul s-ar putea afla în speranţa lui Isus în viitor, dincolo de umbra morţii sale iminente. Evanghelia arată foarte limpede că Isus se aştepta nu numai să fie răstignit, ci şi să fie *înviat din morţi.* Ca om, asemenea multor evrei din Antichitate, El credea în învierea trupului.[2] Şi, în mai multe rânduri, îi învăţase pe ucenici: „Fiul Omului trebuie să sufere multe, să fie tăgăduit de bătrâni şi de arhierei şi de cărturari, să fie ucis şi după trei zile să învie" (Marcu 9, 31).

Mai mult, după cum am văzut în capitolul 4, Isus a legat explicit misterul Euharistiei de misterul învierii sale trupeşti. Când ucenicii au murmurat la ideea de a-i mânca trupul şi a-i bea sângele, le-a spus: „Aceasta vă e

1 Sf. Toma de Aquino, *Adoro te devote,* citat în *CBC,* 1381.

2 Vezi excelenta lucrare a lui N.T. Wright, *The Resurrection of the Son of God* (Christian Origins and the Question of God 3; Fortress, Minneapolis, 2003).

piatră de poticnire? Dar când îl veţi vedea pe Fiul omului suindu-se unde era mai înainte?" (Ioan *6, 62)*.

Cu alte cuvinte, Isus nu a văzut Euharistia doar ca pe o participare la *moartea* sa trupească pe cruce. A văzut-o şi ca pe o participare la *învierea* sa trupească. El va putea să-şi dea trupul şi sângele „multora", nu doar ucenicilor săi, deoarece, ca Fiu mesianic al Omului, avea să fie nu doar ucis, ci şi înviat şi avea să se înalţe unde fusese mai înainte - la Tatăl. De acolo, de pe tronul său ceresc, va putea să se reverse pe altarele lumii, dăruindu-şi tuturor trupul răstignit *şi înviat*. Atunci avea să se împlinească făgăduinţa sa făcută ucenicilor: veţi putea „să mâncaţi şi să beţi la masa mea, în împărăţia mea" (Luca 22, 30).

Aceasta este, după părerea mea, ultima piesă din puzzle, ultima cheie pentru a dezlega tainele Cinei de pe urmă. Motivul pentru care Isus a afirmat că trupul său trebuie să fie mâncat şi sângele său să fie băut pentru a avea viaţa veşnică este că El nu privea viaţa veşnică aşa cum o priveau grecii antici. Nu o privea ca pe o simplă nemurire a sufletului. Isus privea viaţa veşnică aşa cum o privea un iudeu din secolul I: ca nemurire a sufletului *şi înviere a trupului*. De aceea, cine vrea să aibă o astfel de viaţă trebuie s-o primească de la trupul lui Isus. După cum spune în predica de la Cafarnaum: „Adevăr, adevăr vă spun: de nu veţi mânca trupul Fiului Omului şi de nu veţi bea sângele lui, nu veţi avea viaţă în voi. Cine mănâncă trupul meu şi bea sângele meu *are viaţă veşnică şi Eu îl voi învia în ziua de apoi"* (Ioan *6,* 53-54).

Rămâi cu noi

După cuvântarea lui Isus despre Pâinea Vieţii, nici un alt pasaj din Evanghelii nu face mai bine legătura

dintre Euharistie şi învierea trupului decât apariţia lui Isus de care au avut parte cei doi ucenici în drum spre Emaus.

Povestea e bine cunoscută: s-a petrecut în „ziua întâi a săptămânii" (Luca 24,1), în duminica de după pătimirea şi moartea lui Isus pe cruce în afara zidurilor Ierusalimului. După cum ne spune Luca în capitolul său final,

În aceeaşi zi, doi dintre ucenici mergeau într-un sat numit Emaus, departe ca la şaizeci de stadii de Ierusalim, şi vorbeau între ei de toate cele întâmplate. Pe când vorbeau şi discutau, *Isus însuşi s-a apropiat şi a început să meargă alături de ei. Dar ochii lor erau ţinuţi ca să nu-l recunoască.* Şi le-a zis: „Ce sunt cuvintele pe care le schimbaţi între voi pe drum?" Iar ei s-au oprit mohorâţi. Şi răspunzând unul dintre ei, numit Cleopa, i-a zis: „Oare tu singur eşti străin în Ierusalim, de nu ştii cele ce s-au întâmplat în el în zilele acestea?" El i-a întrebat: „Ce anume?" I-au răspuns: „Cele cu privire la Isus Nazarineanul, care a fost proroc puternic în faptă şi cuvânt înaintea lui Dumnezeu şi a tot poporul; şi cum l-au dat arhiereii şi mai-marii noştri la osândă de moarte şi l-au răstignit. Noi nădăjduiam că El este cel care va izbăvi pe Israel; şi totuşi azi e a treia zi de când s-au întâmplat acestea. Dar şi nişte femei de-ale noastre ne-au speriat: fiindcă s-au dus dis-de-dimineaţă la mormânt şi, negăsindu-i trupul, au venit spunând că au văzut şi arătare de îngeri care spun că Isus este viu. S-au dus atunci şi unii dintre noi la mormânt şi au găsit aşa cum le spuseseră femeile, dar pe El nu l-au văzut." (Luca 24, 13-24)

Observaţi două lucruri. în primul rând, cititorii socotesc uneori că ucenicii, pur şi simplu, nu l-au

recunoscut pe Isus. însă acest lucru este improbabil. Nu trecuseră decât trei zile de când îl văzuseră ultima dată. Puteau ei uita atât de repede cum arăta învăţătorul lor? De fapt, Luca spune altceva: „ochii lor erau *ţinuţi* ca să nu-l recunoască". în trupul său înviat, Isus poate să le apară sub orice formă doreşte, în trupul său înviat, Isus se poate ascunde.

în al doilea rând, observaţi starea credinţei ucenicilor. Mai cred ei încă în Isus? Se pare că nu prea. Nu numai că sunt trişti din pricina celor petrecute cu El, dar nici măcar nu se referă la El ca la Mesia. L-au coborât pe Isus la rangul de simplu „proroc" — puternic în faptă şi cuvânt, desigur, însă numai un proroc. Conform aşteptărilor lor, Mesia nu trebuia să sfârşească mort pe o cruce romană. Şi, deşi auziseră un cuvânt despre înviere, nu-i dau crezare. Ei înşişi spun: „Noi *nădăjduiam* că El este cel care va izbăvi pe Israel".

Cum a reacţionat Isus la lipsa lor de credinţă? Ce a făcut? A făcut exact ce am făcut şi noi pe parcursul acestei cărţi: a mers la *Scripturi*. Le-a explicat că în ele se află cheia dezlegării tainei pătimirii, morţii şi învierii sale. „începând cu Moise şi cu toţi profeţii, le-a tălmăcit din toate Scripturile cele ce erau despre El" (Luca 24, 27).

însă povestea nu se termină aici. De fapt, tot ce a făcut Isus până acum este doar o pregătire pentru ceea ce se petrece apoi:

Şi s-au apropiat de satul unde mergeau; iar Isus s-a făcut că merge mai departe. Dar ei au stăruit pe lângă El zicând: „Rămâi cu noi, căci se face seară şi ziua coboară". Şi a intrat să rămână cu ei. *Şi, pe când şedea cu ei la masă, luându-pâinea, a binecuvântat-o, afrânt-o şi le-a dat-o. Atunci li s-au deschis ochii şi l-au recunoscut; dar El s-*

a făcut nevăzut din ochii lor. Iar ei au zis unul către altul: „Nu ne ardea oare inima în noi când ne vorbea pe drum şi ne lămurea Scripturile?" Şi, ridicându-se chiar în ceasul acela, s-au întors la Ierusalim şi i-au găsit pe cei unsprezece adunaţi şi pe cei ce erau cu ei zicând: „Domnul a înviat cu adevărat şi s-a arătat lui Simon". Şi ei au povestit ce li se întâmplase pe drum şi *cum li s-a făcut cunoscut la frângerea pâinii*. (Luca 24, 28-35)

Care este sensul acestui eveniment misterios? De ce ucenicii l-au putut recunoaşte pe Isus numai după ce s-a aşezat la masă cu ei şi a frânt pâinea? Şi de ce, de îndată ce l-au recunoscut, s-a făcut nevăzut din ochii lor?

Răspunsul se află în „frângerea pâinii". Până ce Isus nu s-a aşezat cu ucenicii şi nu a *repetat gesturile de la Cina de pe urmă*, ochii lor au fost ţinuţi ca să nu-l recunoască. Până când nu a luat pâinea, nu a binecuvântat-o şi nu a frânt-o - cum făcuse la Cina de pe urmă (Matei 26, 26) -, ei nu l-au putut recunoaşte.

Numai la frângerea pâinii Isus cel înviat li s-a făcut cunoscut. Iar apoi, de îndată ce l-au văzut, a dispărut din ochii lor. De ce? *Isus le arăta felul în care avea să fie prezent alături de ei de atunci înainte*. După înălţarea sa la ceruri, nu mai avea să fie cu ei sub înfăţişare omenească. De atunci înainte — cu unica excepţie a apariţiei către Pavel pe drumul Damascului -, avea să fie prezent numai sub forma Pâinii euharistice. Prin această apariţie minunată pe drumul spre Emaus, Isus le arată ucenicilor că Euharistia este trupul său răstignit şi înviat. Şi, în trupul său înviat, El nu mai este legat de spaţiu sau de timp, sau chiar de înfăţişare. Isus înviat poate apărea când vrea, unde vrea, cum vrea şi sub ce formă vrea. Se poate ascunde, aşa cum a făcut-o pe drumul spre Emaus. După învierea şi înălţarea sa la

ceruri, modul său obişnuit de a le apărea ucenicilor săi nu este sub forma unui om, ci sub vălul Euharistiei. De aceea ucenicii pleacă bucurându-se de „cum li s-a făcut cunoscut la frângerea pâinii" (Luca 24, 35).

Aşadar, pe drumul spre Emaus, Isus a desăvârşit ceea ce începuse să împlinească la Cina cea de taină. În acea duminică, a fost prima Euharistie de după înviere, iar Isus a fost acela care a săvârşit-o. în ziua aceea, a mâncat şi a băut cu ucenicii săi în bucuria împărăţiei sale. în ziua aceea, le-a dăruit trupul său răstignit şi înviat şi sângele său. Şi, cu toate că ucenicii s-ar putea să nu-şi fi dat seama pe dată, în ziua aceea, Isus le-a ascultat rugăciunea de la intrarea în sat, când i-au spus: „Rămâi cu noi" (Luca 24, 29). La „frângerea pâinii", la fiecare Euharistie, El le ascultă rugăciunea, spunându-le lor — şi nouă — „Eu sunt cu voi în toate zilele, până la sfârşitul lumii" (Matei 28, 20).

Mulţumiri

Acum mai bine de cinci ani, bunul meu prieten şi coleg Dr. Chris Baglow, de la Seminarul Notre Dame din New Orleans, m-a invitat să vorbesc înaintea unei adunări de preoţi catolici despre Euharistie. Făcusem mai multe studii despre practicile şi credinţele vechilor evrei, dar nu despre Euharistie. Eram cel puţin speriat. Ce puteam eu, un laic, să le spun celor peste o sută de preoţi care-şi dedicaseră întreaga viaţă Euharistiei? Dacă-mi aduc bine aminte, Chris m-a sfătuit cam aşa: „Nu-ţi face griji. Spune-le ceva despre rădăcinile biblice ale Euharistiei". Bun sfat. Din el a luat naştere o conferinţă intitulată „Isus şi rădăcinile iudaice ale Euharistiei". De atunci, am ţinut această conferinţă de nenumărate ori, pe tot cuprinsul Statelor Unite. Remarcabil e faptul că, în linii mari, planul conferinţei a rămas acelaşi cu cel alcătuit cu ani în urmă în biblioteca abaţiei benedictine de la Colegiul de seminarişti St. Joseph din Covington (unde scriu aceste rânduri). Primele cuvinte de mulţumire merg

aşadar către el: Îţi mulţumesc, Chris, pentru sfat. Mi se pare că a dat roade.

Le sunt recunoscător totodată şi multor altora: mai întâi, părinţilor mei care mi-au transmis credinţa, m-au dus la Prima împărtăşanie, şi m-au dus nesmintit la Liturghie; prietenilor apropiaţi şi tuturor celor cu care am purtat discuţii în timpul studiilor mele biblice, cu deosebire lui Michael Barber, cu care am avut nenumărate discuţii despre cercetările mele în domeniu; nenumăraţilor mei studenţi de la Our Lady of Holy Cross şi de la Seminarul Notre Dame, care mi-au suportat de-a lungul anilor nesfârşitele conferinţe despre Euharistie; lui Brian Butler, care mi-a dat primul ideea de a transforma conferinţa într-o carte care să poată fi citită de doritori; ca şi tuturor celor care, prin rugăciunile şi sprijinul lor, m-au ajutat să trec peste cinci ani agitaţi, cu schimbarea locurilor de muncă, a locuinţelor şi cu naşterea a încă patru copii!

Vreau să exprim mulţumirile mele deosebite lui Gary Jansen de la Doubleday, pentru entuziasmul cu care a primit acest proiect şi pentru treaba excelentă pe care a făcut-o ca editor, ca şi bunului mei prieten Scott Hahn, pentru că mi-a făcut cunoştinţă cu Gary şi pentru că a acceptat să scrie un Cuvânt înainte. Le sunt putermic îndatorat amândurora.

În sfârşit, dar nu în ultimul rând, datorez tot ce e bun în această carte răbdării, dragostei şi sprijinului minunatei mele soţii, Elizabeth, şi ale copiilor noştri: Morgen, Aidan, Hannah, Marybeth şi Baby Pitre (încă nenăscut şi nenumit![1]). Elizabeth - mult mai bună scriitoare decât mine - a fost prima cititoare a manuscrisului. Fără sprijinul şi îndrumarea ei, cartea ar fi fost mult mai slabă; iar fără fidelitatea şi prietenia ei, eu aş fi fost mult mai puţin om. Ei îi dedic această carte. Fie ca familia noastră să ajungă într-o zi în acel pământ ceresc al făgăduinţei, unde până şi noua mană va înceta şi unde nu-l vom mai vedea

1 între timp s-a născut: o cheamă Lillia.

într-o oglindă tulbure pe Acela care este adevărata Pâine a Vieții, ci așa cum este El, față către față.

Bibliografie

Alexander, T. Desmond si Simon Gathercole, eds., *Heaven on Earth: the Temple in Biblical Theology* (Pater-Noster, Waynesboro, Ga., 2004).

Allison, Dale C. Jr, *The New Moses: A Mattheian Typology* (Fortress, Minneapolis, 1993).

Allison, Dale C. Jr., *Jesus of Nazareth: Millenarian Prophet* (Fortress, Philadelphia, 1998).

Anderson *et al.*, ed., *Studies in the Religion of Ancient Israel* (V etus Testamentum Supplements; Leiden, Brill, 1972).

Anderson, Gary A. „To See Where God Dwells: the Tabernacle, the Temple, and the Origins of the Christian Mystical Tradition", in *Letter & Spirit* 5 (2008).

Aquilina, Mike, *The Mass of the Early Christians* (2007).

Armending, C.E., „Were David's Sons Priests?" in *Current Issues in Biblical and Patristic Interpretation,* ed. G. Hawthorne (Eerdmans, Grand Rapids, 1975).

Aune, David E., *Apocalypticism, Prophecy, and Magic in Early Christianity* (WUNT 199; Mohr Siebeck, Tübingen, 2006).

Aune, David E., *Revelation*, 3 vol. (Word Biblical Commentary 52; Word Books, Dallas, 1997).

Barber, Michael, *Coming Soon: Unlocking the Book of Revelation* (Emmaus Road, Steubenville, Ohio, 2005)

Bauckham, Richard, *Jesus and the God of Israel* (Eerdmans, Grand Rapids, 2008)

.Beale, G.K., *The Temple and the Church's Mission: A Biblical Theology of the Dwelling Place of God* (New Studies in Biblical Theology 17; InterVarsity, Downers Grove, 111., 2004).
Beasley-Murray, G.R., *Jesus and the Kingdom of God* (Eerdmans, Grand Rapids, 1985).
Benedict XVI, *Jesus, the Apostles, and the Early Church. General Audiences 15 March 2006 — 14 February 200]* (Ignatius, San Francisco, 2007).
Bird, Michael F., *Are You the One Who Is to Comei The Historical Jesus and the Messianic Question* (Baker Academic, Grand Rapids, 2009).
Blomberg, Craig L., *The Historical Reliability of John's Gospel: Issues & Commentary* (InterVarsity, Downers Grove, 111., 2001).
Bock, Darrell L., *Luke,* 2 vol (Baker, Grand Rapids, 1996).
Bokser, B.M., *The Origins of the Seder* (University of California Press, Berkeley, 1984).
Bouyer, Louis, *Eucharist: Theology and Spirituality of the Eucharistic Prayer* (University of Notre Dame Press, Notre Dame, Ind., 1968).
Brown, Raymond, *The Gospel According to John* (Anchor Bible 29- 29a; Doubleday, New York, 1966).
Cassuto, Umberto, *A Commentary on the Book of Exodus,* trad. Israel Abrahams (Magness, Ierusalim, 1967).
Catehismul Bisericii Catolice, ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice de Bucureşti, 1993.
Charlesworth, James H., *Old Testament Pseudepigrapha,* 2 voi. (Anchor Bible Reference Library; Doubleday, New York, 1983, 1985).
Chilton, Bruce, Craig A. Evans, şi Jacob Neusner eds. *The Missing Jesus: Rabbinic Judaism and the New Testament* (Brill, Leiden, 2002).
Chirii al Ierusalimului, *Cateheze,* ed. IBMBOR, 2003.
Cody, A., *A History of Old Testament Priesthood* (Pontifical Biblical Institute, Roma, 1969).
Congar, Yves O.P., *The Mystery of the Temple* (Newman, Westminster, Md„ 1962).

Daniélou, Jean S.J., *From Shadow to Reality: Studies in the Biblical Typology of the Fathers* (Newman, Westminster, Md., i960).

Daube, David, *The New Testament and Rabbinic Judaism* (Hendric- kson, Peabody, Mass., 1956, 1995).

Davies, W.D., *The Gospel and the Land: Early Christianity and Jewish Territorial Doctrine* (University of California Press, Berkeley, 1974)-

Davies, W.D., *Torah in the Messianic Age and/or the Age to Come* (SBLMS 7; Society of Biblical Literature, Philadelphia, 1952).

Davies, W.D. si Dale C. Allison, Jr., *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel According to Saint Matthew,* 3 vol. (T &T Clark, London, 1988,1991,1998).

Dodd, C.H., *The Interpretation of the Fourth Gospel* (Cambridge University Press, Cambridge, 1953).

Dunn, James D.G., *Baptism in the Holy Spirit: A Re-examination of the New Testament Teaching on the Gift of the Spirit in Relation to Pentecostalism Today* (SBT 2.15; SCM Press, London, 1970).

Evans, Craig A., *Jesus and His Contemporaries: Comparative Studies* (E.J. Brill, Leiden, the Netherlands, 1995).

Evans, Craig A., *Jesus and His Contemporaries: Comparative Studies* (Brill, Leiden, the Netherlands, 2001).

Evans, Craig A., *Ancient Texts for New Testament Studies: A Guide to Background Literature* (Hendrickson, Peabody, Mass., 2005).

Feeley-Harnick, Gillian, *The Lords Table: Eucharist and Passover in Early Christianity* (University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1981).

Felder, Hilarin, O.F.M. Cap., *Christ and the Critics,* 2 vol., trad. John L. Stoddard (Burns Oates and Washbourne, London, 1924).

Fitzmyer, Joseph A., *The Gospel According to Luke,* 2 vol. (Anchor Bible; Doubleday, New York, 1983, 1985).

Fletcher-Louis, Crispin H.T., „Jesus as the High-Priestly Messiah", in *Journalfor the Study of the Historical Jesus* 5 (2007).

Flusser, David si Notley, Steven, *The Sagefrom Galilee. Rediscovering Jesus' Genius* (Eerdmans, Grand Rapids, 2007).
Fredriksen, Paula, *Jesus of Nazareth, King of the Jews* (Random House, New York, 1999).
Freedman, David Noel, ed., *Eerdmans Dictionary of the Bible* (Eerdmans, Grand Rapids, 2000).
Freedman, David Noel, ed. *et al., Anchor Bible Dictionary, 6* vol. (Doubleday, New York, 1992).
Galavaris, George, *Bread and the Liturgy: The Symbolism of Early Christian and Byzantine Bread Stamps* (University ofWinsconsin Press, Madison, 1970).
Gaventa, Beverly Roberts şi Richard R. Hays, eds., *Seeking The Identity of Jesus: A Pilgrimage* (Eerdmans, Grand Rapids, 2008).
Gese, Hartmut, *Essays on Biblical Theology,* tr. Keith Crim (Augsburg, Minneapolis, 1981).
Ginzberg, L., *Legends of the Jews,* 7 vol. (Jewish Publication Society, Philadelphia, 1968).
Goppelt, Leonhard, *Typos: The Typological Interpretation of the Old Testament in the New,* trans. Donald Madvig (Eerdmans, Grand Rapids, 1982).
Gray, George Buchanan, *Sacrifice in the Old Testament: Its Theory and Practice* (KTAV, New York, 1925,1971).
Gray, Rebecca, *Prophetic Figures in Late Second Temple Jewish Palestine: The Evidencefrom Josephus* (Oxford University Press, New York, 1993).
Greenwood, David C. „On Jewish Hopes for a Restored Northern Kingdom", *Zeitschrift fur die alttestamentliche Wissenschaft* 88 (1976).
Hahn, Scott W., *Reasons to Believe: How to Understand, Explain, and Defend the Catholic Faith* (Doubleday, New York, 2007).
Hahn, Scott W., *The Lamb's Supper: The Mass as Heaven on Earth* (Doubleday, New York, 1998).
Hahn, Scott W., *Kinship by Covenant: A Canonical Approach to the Fulfillment of God's Saving Promises* (Anchor Yale

Bible Reference Library; Yale University Press, New Haven, 2009).
Haran, Menahem, *Temples and Temple-Service in Ancient Israel* (Clarendon, Oxford, 1978).
Hartley, John E., *Leviticus,* 2 vol. (World Biblical Commentary 4; Word Books, Dallas, 1992).
Hengel, Martin, *The Zealots* (T&T Clark, Edinburgh, 1961).
Hengel, Martin, *Crucifixion* (Fortress, Philadelphia, 1977).
Idelsohn, A. Z., *Jewish Liturgy and Its Development* (Henry Holt, New York, 1932).
Iustin Martirul şi filozoful, „Dialogul cu iudeul Tryfon", trad. Olimp N. Căciulă, în *Apologeţi de limbă greacă* (Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă al B.O.R., Bucureşti, 1980).
Jeremias, Joachim, *New Testament Theology: the Proclamation of Jesus*, trad. John Bowden (SCM Press, London, 1971).
Jeremias, Joachim, *The Eucharistic Words ofJesus,* trad. Norman Perrin (SCM Press, London, 1966).
Josephus, Flavius, *Antichităţi iudaice* 2, trad. Ion Acsan (Hasefer, Bucureşti, 2004).
Josephus, Flavius: *Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor,* trad. Gheneli Wolf şi Ion Acsan, ed. *6,* rev., (Hasefer, Bucureşti, 2014).
Keating, Karl, *Catholicism and Fundamentalism* (Ignatius, San Francisco, 1988).
Keener, Craig S., *The HistoricalJesus of the Gospels* (Eerdmans, Grand Rapids, 2009).
Keener, Craig S., *The Gospel of John* (Hendrickson, Peabody, Mass., 2003).
Kereszty, Rock, *Wedding Feast of the Lamb: Eucharistic Theology from a Biblical, Historical, and Systematic Perspective* (Hillenbrand, Chicago, 2004).
Kittel, Gerhard, ed., *Theological Dictionary of the New Testament*, 10 vol. (Eerdmans, Grand Rapids, 1967).
Klausner, Joseph, *Jesus of Nazareth: His Life, Times, and Teaching,* trans. Herbert Danby (Macmillan, New York, 1925).

Klausner, Joseph, *The Messianic Idea in Israel,* tr. W. F. Stinesspring (George Allen and Unwin, London, 1956).
Koester, Craig R., *The Dwelling of God* (Catholic Biblical Quarterly Monograph Series 22; Catholic Biblical Association, Washington, D.C., 1989).
Kreeft, Peter şi Ronald K. Tacelli, S.J., *Handbook of Catholic Apologetics: Reasoned Answers to Questions of Faith* (Ignatius, San Francisco, 2009).
Lapide, Cornelius a S.J., *Commentary on the Four Gospels*, 4 vol. (N.H.: Loreto, Fitzwilliam, 2008 [orig. ccai637]).
Levering, Matthew, *Sacrifice and Community: Jewish Offering and Christian Eucharist* (Blackwell, Oxford, 2005).
Levine, Amy-Jill, *The Misunderstood Jew* (HarperCollins, San Francisco, 2006).
Levine, Baruch A., *Leviticus* (The JPS Torah Commentary; Jewish Publication Society, Philadelphia, 1989).
Lewis, C.S., *Mere Christianity* (Collins, London; Macmillan, New York, 1955; *Crestinism, pur si simplu,* trad. Dan Radulescu, Humanitas, Bucuresti, 2004).
Longenecker, Richard N., ed., *Into God's Presence: Prayer in the New Testament*, ed. (Eerdmans, Grand Rapids, 2001).
Malina, Bruce J., *The Palestinian Manna Tradition* (Brill, Leiden, 1968).
Marshall, I. Howard, *Last Supper and Lord's Supper* (Eerdmans, Grand Rapids, 1981).
Marcus, Joel, *The Gospel According to Mark* (Anchor Yale Bible; Doubleday, New York, 2009).
McKenzie, John L., S.J., *Dictionary of the Bible* (Touchstone, New York, 1965).
McCready, Wayne O. - Reinhartz, Adele eds., *Common Judaism: Explorations in Second-Temple Judaism* (Fortress, Minneapolis, 2008).
McKnight, Scot, *Jesus and His Death: Historiography, the Historical Jesus, and Atonement Theory* (Baylor University Press, Waco, 2005).
Meyer, Ben F., *The Aims of Jesus* (SCM Press, London, 1977).

Meyer, John P., *A Marginal Jew,* 4 vol. (Doubleday, New York, 1991, 1994, 2001, 2009).
Moore, George Foot, *Judaism in the First Centuries of the Christian Era,* 3 vol. (Harvard University Press, Cambridge, 1927).
Nash, Thomas, *Worthy Is the Lamb: The Biblical Roots of the Mass* (Ignatius, San Francisco, 2004).
Netzer, Ehud, *The Architecture of Herod, the Great Builder* (Baker Academic, Grand Rapids, 2008).
Neusner, Jacob, *Dictionary of Ancient Rabbis: Selections from the Jewish Encyclopedia* (Hendrickson, Peabody, Mass.,2003).
Neusner, Jacob, *The Mishnah: A New Translation* (Yale University Press, New Haven and London, 1988).
Neusner, Jacob, *The Tosefta,* 2 vol. (Hendrickson, Peabody, Mass., 2002).
O'Collins, Gerald, *A Biblical, Historical, and Systematic Study of Jesus* (Oxford University Press, Oxford, 2009^{2}).
O'Connor, James T., *The Hidden Manna: A Theology of the Eucharist* (Ignatius, San Francisco, 2005^{2}).
Origen, *Omilii şi adnotări la* Levitic. Studiu introductiv, trad, şi note de Adrian Muraru, Polirom, 2006.
Overman, Dean L., *A Case for the Divinity ofjesus: Examining the Earliest Evidence* (Rowman & Littlefield, New York, 2010).
Pao, David W., *Acts and the Isaianic New Exodus* (Baker Academic, Grand Rapids, 2000).
Patsch, Hermann, *Abendmahl und historischer Jesus* (Calwer, Stuttgart, 1972).
Pitre, Brant, *Jesus, the Tribulation, and the End of the Exile: Restoration Eschatology and the Origin of the Atonement* (WUNT 2.204; Tübingen, Mohr Siebeck; Grand Rapids; Baker Academic, 2005).
Pitre, Brant, „The Lord's Prayer and the New Exodus", in *Letter & Spirit* 2 (2006).
Pitre, Brant „Jesus, the New Temple, and the New Priesthood", in *Letter & Spirit* 4 (2008).

Ratzinger, Joseph (Benedict XVI), *Isus din Nazaret,* 3 vol. (RAO, Bucureşti, 2007; Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuş, 2012; ed. ARCB, Bucureşti, 2014).
Richardson, Peter, *Herod: King of the Jews and Friend of the Romans* (Fortress, Minneapolis, 1999).
Roth, Cecil, ed. *Encyclopedia Judaica, 16* vol. (Keter, Ierusalim, 1971).
Rowland, Christopher, *The Open Heaven: A Study of Apocalyptic in Judaism and Early Christianity* (Crossroad, New York, 1982).
Sanders, E.P., *Jesus and Judaism* (Fortress, Philadelphia, 1985).
Sanders, EP, *Jewish Law from Jesus to the Mishnah: Five Studies* (SCM Press, London; Trinity Press International, Philadelphia, 1990).
Sanders, E.P., *Judaism: Practice & Belief 63BCE - 66CE* (London SCM Press; Trinity Press International, Philadelphia, 1992).
Schiffman, Lawrence H., *From Text to Tradition: A History of Second Temple Judaism* (KTAV, New Jersey, 1991).
Schnackenburg, Rudolf, *The Gospel According to St. John,* 2 vol. (Crossroad, New York, 1990).
Schürer, Emil, *The History of the Jewish People in the Age ofjesus Christ,* 3 vol., eds. Geza Vermes, Fergus Millar, Matthew Black, Martin Goodman (T & T Clark, Edinburgh, 1973-1987).
Schürmann, H., *Der Einsetzungbericht Lk. 22, 19—20* (Aschendorff, Münster, 1955).
Segal, J. B., *The Hebrew Passover From the Earliest Times to A. D. jo* (Oxford University Press, London, 1963).
Smith, Barry D., „The Chronology of the Last Supper", *Westminster TheologicalJournal* 53 (1991).
Smith, Barry D., *Jesus' Last Passover Meal* (Edwin Mellen Press, Lewiston, N.Y., 1993).
Strack, H. L. and Giinter Stemberger, *Introduction to the Talmud and Midrash,* trans, and ed. Markus Bockmuehl (Fortress, Minneapolis, 1996).
Tabory, Joseph, „The Crucifixion of the Paschal Lamb", in *Jewish Quarterly Review 86:* 3-4 (1996).

Thackeray, H. St. J., *Josephus Jewish Antiquities Books 1—3* (Loeb Classical Library; Harvard University Press, Cambridge and London, 1930).
Toma de Aquino, *Summa Theologica,* Pars III.
Toma de Aquino, *Catena aurea vol. IV— Part I: St. John* (John Henry Parker, London, 1842).
Torrey, C.C., „The Date of the Crucifixion According to the Fourth Gospel*Journal of Biblical Literature* 50 (1931).
Torrey, C.C., „În the Fourth Gospel the Last Supper Was a Passover Meal", *Jewish Quarterly Review* 42 (19 51-19 52).
Twelftree, Graham H., *Jesus the Miracle Worker* (InterVarsity, Downers Grove, 111., 1999).
VanderKam, James si Flint, Peter, *The Meaning of the Dead Sea Scrolls* (Fortress, Minneapolis, 2002).
Vanhoye, Albert, S.J., *Old Testament Priests and the New Priest,* trad. J. Bernard Orchard, O.S.B. (St. Bede's, Petersham, Mass., 1986).
Vaux, Roland de, *Ancient Israel: Its Life and Institutions* (Eerdmans, Grand Rapids, 1997).
Vermes, Geza, *Jesus the Jew* (Fortress, Minneapolis, 1973).
Vermes, Geza, *The Religion of Jesus the Jew* (Fortress, Minneapolis, 1993)-
Watts, Rikki E., *Isaiah's New Exodus in Mark* (Baker Academic, Grand Rapids, 2000).
Wenell, Karen J., *Jesus and Land: Sacred and Social Space in Second Temple Judaism* (T & T Clark, London, 2007).
Witherington, Ben, *The Christology of Jesus* (Fortress, Minneapolis, 1991).
Wright, N.T., *Jesus and the Victory of God* (Fortress, Minneapolis 1996).
Wright, N.T., *The New Testament and the People of God (portress,* Minneapolis, 1992). Wright, N.T., *The Resurrection of the Son of God* (Christian Origins and the Question of God 3; Fortress, Minneapolis, 2003).
Zwingli, Ulrich, *Commentary on True and False Religion,* ed. S.M. Jackson (Labyrinth Press, Durham, 1981).1. în anii din urmă, această lipsă de preocupare pentru identitatea iudaică a

lui Isus pare să nu mai caracterizeze ca odinioară lucrările de cristologie. De pildă, în a doua ediție revizuită a mult răspânditei

1. Vezi Craig A. Evans, *Ancient Texts for New Testament Studies: A Guide to Background Literature* (Peabody, Hendrickson, Mass., 2005), 173-255; Lawrence H. Schiffman, *From Text to Tradition: A History of Second Temple Judaism* (KTAV, New Jersey, 1991), 177-200,

1. Sunt două personalități care poartă numele de Rabbi Berekiah, una din secolul al III-lea și alta din secolul al IV-lea al erei creștine. Vezi Jacob Neusner, *Dictionary ofAnrient Rabbis: Selections from the Jewish Encyclopedia* (Hendrickson, Peabody, Mass., 2003), 100-102.

1. Traducerile din Mișna sunt luate din Herbert Danby, *The Mishnah* (Oxford University Press, Oxford, 1933), dacă nu este indicat altceva.

1. ^«¿Joachim Jeremias, *The Eucharistic Words ofJesus,* tr. Norman Perrin (SCM Press, London, 1966), 206-207. Pentru Rabbi Iosua ben Hanania, vezi Neusner, *Dictionary of the Ancient Rabbis,* 259-264.

2. Pentru critica acestei interpretări, vezi P.A.H. De Boer, „An Aspect of Sacrifice" in *Studies in the Religion of Ancient Israel,* ed. G.W. Anderson *et al.* (Vetus Testamentum, Supplements; Brill, Leiden, 1972), 27-47. După cum subliniază el, când JPS traduce expresia ebraică prin „bread of display" ne spune doar „ce trebuie făcut cu pâinile, dar nu traduce *happanim* (32).

1. E interesant de observat că unele tradiții, inclusiv aceasta, leagă Pâinea înfățișării de ospățul „înțelepciunii" descris în Proverbe
9, l-4. De ex., *Leviticus Rabbah* 11, 4 („Ea și-a amestecat vinul" se referă la libații, „A pus masa" face aluzie la așezarea pâinilor punerii înainte.); *Numeri Rabbah* 13,15-16 („«Veniți și mâncați din pâinea mea» [Prov. 9, 5] și în legătură cu pâinea punerii înainte spune: «Și să-i faci blide și cupe» [Exod 25, 29]; și am aflat că «blidele» erau formele, pâinea fiind pregătită în forme"). G.K. Beale citează și el o tradiție după care Pâinea înfățișării „părea să reflecte hrana pregătită pentru Adam în Grădină". Vezi Beale, *The Temple,* 74-75.

2. Vezi Hahn, *Kinship by Covenant* 180-182, 192-193, 198-200; C.E. Armending, „Were David's Sons Priests?" in *Current Issues in Biblical and Patristic Interpretation*, ed. G. Hawthorne (Eerdmans,
Grand Rapids, 1975), 75-86; A. Cody, *A History of Old Testament Priesthood* (Pontifical Biblical Institute, Roma, 1969), 105.

1. „Potirul binecuvântării": „Isus ia acum ceea ce era, probabil, al treilea potir de Paşte, după felul principal", Darrell L. Bock, *Luke,*
2 vol., (Baker, Grand Rapids, 1996), 2:1727. „Conform relatării din Luca, rostirile eshatologice sunt legate de primul potir de Paşte... Potirul binecuvântării la iudei *{kol şei berakah)* corespunde potirului cuvintelor explicative (Mc 14, 23 par.; Mt 26, 27; iCor 11, 25; Lc 22, 20)." Leonhard Goppelt, *„poterion",* in *Theological Dictionary of the New Testament*, 10 vol., ed. G. Kittel (Eerdmans, Grand Rapids, 1968), *6:* 153-154: „În context pascal, potirul menţionat la versetul 17" este „al treilea potir, aşa-numitul potir al binecuvântării". G.R. Beasley-Murray, *Jesus and the Kingdom of God* (Eerdmans, Grand Rapids, 1985), 261. Beasley-Murray îl urmează pe H. Schiirmann, *Der Einsetzungbericht Lk. 22, 19-20* (Aschendorff, Miinster, 1955), 133-150.

1. „Pe vremea celui de-al Doilea Templu, partea din Scriptură cunoscută ca Hallel („Laudă"), care constă din Psalmii 113-118, se cânta de Paşte (*cf.* M. Pes 5:7), precum şi de Sărbătoarea Corturilor, de Hannuka şi la Cincizecime. Probabil că, deja din timpul celui de-al Doilea Templu, evreii au început să cânte Hallelul şi la încheierea sederului de Paşte.": Marcus, *The Gospel According to Mark,* 2:968. Vezi şi Davies şi Allison, *Saint Matthew,* 3, 483-484; Bokser, *Origins of the Seder,* 43-45.